

Ο λόγος
ανάγκη
της
ψυχής

Κείμενα Λογοτεχνίας
Α΄ Γυμνασίου

Ερωτήσεις - Δραστηριότητες
Βιβλίο για τον εκπαιδευτικό

Ο λόγος
ανάγκη
της ψυχής

Κείμενα Λογοτεχνίας
Α΄ Γυμνασίου

Ερωτήσεις - Δραστηριότητες
Βιβλίο για τον εκπαιδευτικό

Ο λόγος
ανόγκη
της ψυχής

Κείμενα Λογοτεχνίας
Α΄ Γυμνασίου

Ερωτήσεις - Δραστηριότητες
Βιβλίο για τον εκπαιδευτικό

Ο λόγος ανάγκη της ψυχής

**Ερωτήσεις - Δραστηριότητες
Βιβλίο για τον εκπαιδευτικό**

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Αφροδίτη Αθανασοπούλου

Επίκουρη Καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας
Παν/μίου Κύπρου, Συντονίστρια της Ομάδας Σύνταξης

Βασιλική Σελιώτη

Φιλολόγος, Γραφείο Αναλυτικών Προγραμμάτων

Αλέξανδρος Μπαζούκης

Φιλολόγος, Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

Παντελής Βουτουρής

Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας Παν/μίου Κύπρου,
Πρόεδρος της Επιτροπής Διαμόρφωσης Προγράμματος Σπουδών Λογοτεχνίας

•

Σύνδεσμος - Επιθεωρητής για τη Λογοτεχνία

Λοΐζος Αναστασιάδης

Ε.Μ.Ε. Φιλολογικών

Σχεδιασμός και ηλεκτρονική σελίδωση

Θεόδωρος Κακουλλής

Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων

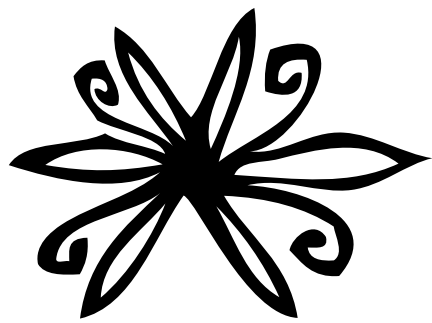
Γενικός Συντονισμός

Χρίστος Παρπούνας

Συντονιστής Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων

Α΄ Έκδοση 2011 (Προκαταρκτική)

ISBN: 978-9963-0-4565-5

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Στο τεύχος αυτό περιλαμβάνονται οι **Ερωτήσεις – Δραστηριότητες**, οι οποίες περιστρέφονται γύρω και από τους τρεις άξονες του Π.Σ.Λ.: **γνωστικό περιεχόμενο, αξιακό περιεχόμενο, βασικές δεξιότητες** του «κριτικά εγγράμματου» νέου ανθρώπου με έμφαση σε εκείνες του **λογοτεχνικού γραμματισμού** (της *εγκύκλιος λογοτεχνικής μόρφωσης* που θα πρέπει να λάβουν οι μαθητές/μαθήτριες στη βαθμίδα της Μέσης εκπαίδευσης).

Οι **Ερωτήσεις – Δραστηριότητες**, που παρουσιάζονται εδώ:

- συστοιχούν με τους ειδικούς και γενικούς διδακτικούς στόχους, οι οποίοι ορίζονται για κάθε Θ.Ε. αλλά και από τους «δείκτες επιτυχίας» για τη συγκεκριμένη βαθμίδα και τάξη στο Π.Σ.Λ. και
- υποβοηθούν, κυρίως, το έργο των εκπαιδευτικών ως *δείκτες* για τον **τρόπο αξιολόγησης** των μαθητών/μαθητριών, σε διάφορα στάδια ή χρόνους, σύμφωνα με τα οριζόμενα για την Αξιολόγηση στο νέο Π.Σ. και σε συστοιχία με τη διδακτική Μεθοδολογία που προβλέπει αυτό, στο πνεύμα της νέας Παιδαγωγικής (συνεργατικές και βιωματικές μορφές μάθησης, λειτουργική ένταξη και χρήση των Νέων Τεχνολογιών για τις ανάγκες του μαθήματος, διαθεματικότητα και «ολιστική γνώση» κ.ο.κ.).

Οι **Ερωτήσεις – Δραστηριότητες** κλιμακώνονται επίσης, ανάλογα με τον βαθμό δυσκολίας/συνθετότητάς τους, ως εξής:

- α) Ερωτήσεις πρωτοβάθμιας ανάλυσης και συνδυασμού των κειμένων** για την πρώτου βαθμού αξιολόγηση των μαθητών/μαθητριών στην τάξη: έλεγχος βασικών δεξιοτήτων πρόσληψης/κατανόησης/σύγκρισης των κειμένων που συνεξετάζονται.
- β) Ομαδοσυνεργατικές Ασκήσεις – Διαθεματικές Δραστηριότητες** για τη δεύτερου βαθμού αξιολόγηση των μαθητών/μαθητριών με την ολοκλήρωση μιας διδακτικής «ενότητας»: πρόκειται για πιο σύνθετες ασκήσεις (και «δημιουργικής γραφής» ή άλλης δημιουργικής έκφρασης), οι οποίες απαιτούν συνεργασία σε ομάδες, συστηματικότερη αξιοποίηση των Τ.Π.Ε., μ' ένα λόγο, την καλλιέργεια πιο σύνθετων δεξιοτήτων ανάλυσης και ερμηνείας απ' ό,τι οι προηγούμενες.
- γ) Ερευνητικά σχέδια εργασίας τύπου project** για τη συνολική / τελική αξιολόγηση των μαθητών/ μαθητριών στο τέλος κάθε Θ.Ε.: στο στάδιο αυτό, η τάξη λειτουργεί (ή επιδιώκεται να λειτουργήσει) ως ερευνητικό «εργαστήρι» και «λέσχη αναγνωστών». Οι μαθητές/μαθήτριες αξιολογούνται με γνώμονα την ικανότητά τους να συνεργαστούν για τη διεξαγωγή και την εκπόνηση μιας μικρής ερευνητικής εργασίας, ή στην ανάγνωση και παρουσίαση ολοκληρωμένων λογοτεχνικών έργων. Τις εργασίες αυτές θα παρουσιάζουν/συζητούν στην ολομέλεια της τάξης σε ειδική ώρα (διδακτική περίοδο).

Στο επίπεδο αυτό, παρέχεται επίσης η δυνατότητα στους διδάσκοντες να προσφύγουν στον συνήθη τρόπο ατομικής αξιολόγησης των μαθητών/μαθητριών, μέσω **εξεταστικού δοκιμίου ή φύλλου αξιολόγησης**, το οποίο ωστόσο θα πρέπει να ανταποκρίνεται στις νέες προδιαγραφές του Π.Σ.Λ. (για παράδειγμα, χρήση και αγνώστου κειμένου, πέραν των διδαγμένων, όπως ακριβώς γίνεται ήδη στο μάθημα της Γλώσσας). Ως εκ τούτου, τα επιπλέον κείμενα που παρέχονται σ' αυτό το τεύχος μπορούν ευλόγως να αξιοποιηθούν όχι μόνο για τις ανάγκες της διδασκαλίας αλλά και ως «άγνωστα» σε γραπτά εξεταστικά δοκίμια.

Εξυπακούεται πως οι προτεινόμενες ερωτήσεις – δραστηριότητες μπορούν και πρέπει να αναπροσαρμόζονται κάθε φορά ανάλογα με τον μαθητικό πληθυσμό, με άλλα λόγια, οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να λαμβάνουν μέριμνα για την τήρηση της επιβεβλημένης παιδαγωγικής αρχής για «διαφοροποιημένη διδασκαλία». Ο ομαδοσυνεργατικός χαρακτήρας πολλών από τις ασκήσεις-δραστηριότητες που προτείνονται δύναται να συμβάλει γόνιμα προς την κατεύθυνση αυτή.

Σε ό,τι αφορά τα «**ερευνητικά σχέδια εργασίας**», και με το δεδομένο ότι αυτά απαιτούν χρόνο για να διεξαχθούν, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να επιλέγουν κάθε χρονιά ένα διαφορετικό project, ανάλογα και με τις δυνατότητες που τους παρέχει το ευρύτερο περιβάλλον της σχολικής μονάδας, καθώς και το έμπυχο δυναμικό της τάξης τους. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, είναι σκόπιμο να γίνεται κάθε έτος τουλάχιστον μία τέτοια εργασία για κάθε Θ.Ε.

Ας επαναληφθεί και εδώ ότι κείμενα και ερωτήσεις/δραστηριότητες προτείνονται ως **βάση**, ως **ενδεικτικός οδηγός** για τη διδακτική προσέγγιση των κειμένων στο μάθημα της Λογοτεχνίας, και ότι σε καμία περίπτωση οι εκπαιδευτικοί δεν είναι «υποχρεωμένοι» να τα ακολουθήσουν κατά γράμμα. Αυτοί διατηρούν πάντα το δικαίωμα της επιλογής μέσα στα πλαίσια, φυσικά, που θέτει το ίδιο το αντικείμενο (*λογοτεχνικότητα*) και, βέβαια, το Πρόγραμμα Σπουδών αναφορικά με τους διδακτικούς στόχους, τη μεθοδολογία και τους τρόπους αξιολόγησης στο μάθημα της Λογοτεχνίας.

Για την Ομάδα Σύνταξης

Αφροδίτη Αθανασοπούλου (Συντονίστρια)

Παντελής Βουτουρής (Γενικός επόπτης)

ΠΑΙΔΙΚΑ – ΣΧΟΛΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΥ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Α. ΣΧΟΛΕΙΟ – ΣΧΟΛΙΚΗ ΖΩΗ	12
Β. Η ΕΔΕΜ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ	22

ΟΜΑΔΟΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Α. ΣΧΟΛΕΙΟ – ΣΧΟΛΙΚΗ ΖΩΗ	25
Β. Η ΕΔΕΜ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ	26

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΥΠΟΥ PROJECT 27

ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Α'. Δημοτική Ποίηση

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΥ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

• Ιστορικά δημοτικά	30
• Ο καημός της ξενιτειάς	38
• Της καθημερινής ζωής	40
• Η ανανέωση της παράδοσης	45

ΟΜΑΔΟΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ 46

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΥΠΟΥ PROJECT 48

Β'. Μύθοι - Θρύλοι - Παραμύθια

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΥ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

- Ιστορικοί θρύλοι 50
 - Λαϊκοί μύθοι - παραδόσεις 51
 - Παραμύθια 52
 - Το λαϊκό παραμύθι στη σύγχρονη λογοτεχνία 57
-

ΟΜΑΔΟΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ 58

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΥΠΟΥ PROJECT 59

ΧΙΟΥΜΟΡ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΥ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

- Α. ΤΟ ΧΙΟΥΜΟΡ ΣΤΗ ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ 62
 - Β. ΤΟ ΧΙΟΥΜΟΡ ΣΤΗΝ ΕΠΩΝΥΜΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ 66
 - Γ. Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗ
και ΤΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ 70
-

ΟΜΑΔΟΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ΤΟ ΧΙΟΥΜΟΡ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ 75
 - ΤΟ ΧΙΟΥΜΟΡ ΣΕ ΑΛΛΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΕΧΝΗΣ/ ΕΚΦΡΑΣΗΣ 77
-

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΥΠΟΥ PROJECT 80

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

παιδικά
σχολικά
χρόνια

Α. ΣΧΟΛΕΙΟ – ΣΧΟΛΙΚΗ ΖΩΗ

- **Α. Τσέχοφ, «Μαθητική περιπέτεια»**
- **Ν. Καζαντζάκης, Αναφορά στον Γκρέκο [απ.]**
- **Λ. Ζαφειρίου, Συμμορίτες [απ.]**

1. Αντικείμενο του αφηγήματος του Τσέχοφ είναι ένα «βάσανο» της σχολικής ζωής, οι εξετάσεις. Ποιες πράξεις και συμπεριφορές τού μικρού Βάνια δείχνουν την ψυχολογική του κατάσταση πριν και μετά τις εξετάσεις; Σας θυμίζουν δικές σας παρόμοιες αντιδράσεις; Τι δείχνει αυτό για την ψυχολογία όλων των παιδιών σε τέτοιες «κρίσιμες ώρες»;
2. Η «Μαθητική περιπέτεια» του Τσέχοφ και το απόσπασμα από την *Αναφορά στον Γκρέκο* του Καζαντζάκη διαδραματίζονται σε διαφορετικές χώρες, αλλά στην ίδια περίπου περίοδο (τέλη του 19ου αιώνα). Τι κοινό παρατηρείτε στις παιδαγωγικές αντιλήψεις που καταγράφουν τα δύο κείμενα;
3. Να συγκρίνετε τη συμπεριφορά της μητέρας στα κείμενα του Τσέχοφ και του Ζαφειρίου, καθώς και τις αντιδράσεις των μικρών ηρώων απέναντί τους: εντοπίστε ομοιότητες και διαφορές και προσπαθήστε να τις εξηγήσετε με βάση την κοινωνικοοικονομική κατάσταση της οικογένειας και την εποχή στην οποία ανήκουν τα δύο αφηγήματα.
4. Η αναγκαστική λύση για τον Βάνια που «δεν παίρνει τα γράμματα» είναι να δουλέψει σε εμπορικό. Δείτε την αντίθετη άποψη στο παρακάτω απόσπασμα από το πωλοπροδρομικό «Ανάθεμα τα γράμματα» (του 12ου αι.): ποιες διαφορές εντοπίζετε;

Από μικρόθεν¹ μ' έλεγεν ο γέρον ο πατήρ μου:
«Παιδίν μου, μάθε γράμματα, και ωσάν εσέναν έχει².
Βλέπεις τον δείνα, τέκνον μου, πεζός περιεπάτει,
και τώρα διπλοεντέλινος³ και παχυμουλαράτος.
Αυτός, όταν εμάνθανε, υπόδησιν ουκ είχεν,
και τώρα, βλέπεις τον, φορεί τα μακρουμύτικά του⁴.
Αυτός, όταν εμάνθανε, ποτέ του ουκ εκτενίσθη,
και τώρα καλοκτένιστος και καμαροτριχάρης.
Αυτός, όταν εμάνθανε, λουτρόθυραν ουκ είδε,
και τώρα λουτρακίζεται τρίτον την εβδομάδα⁵.
Αυτός, ο κόλπος του έγεμε φθείρας αμυγδαλάτας⁶,
και τώρα τα υπέρπυρα γέμει τα μανοηλάτα⁷.
Και πείσθητι γεροντικοίς και πατρικοίς μοι λόγοις,
και μάθε τα γραμματικά, και ωσάν εσέναν έχει».
Και έμαθον τα γραμματικά μετά πολλού του κόπου.
Αφού δε τάχα γέγονα⁸ γραμματικός τεχνίτης,
επιθυμώ και το ψωμίν και του ψωμιού την μάναν·
υβρίζω τα γραμματικά, λέγω μετά δακρύων:
Ανάθεμαν τα γράμματα, Χριστέ, και οπού τα θέλει!
Ανάθεμαν και τον καιρόν και εκείνην την ημέραν

καθ' ἡν με παρεδώκασιν εἰς τὸ διδασκαλεῖον,
πρὸς τὸ νὰ μάθω⁹ γράμματα, τάχα νὰ ζῶ ἀπ' ἐκεῖνα!
[...]
Ἀνοίγω τὴν ἀρχλίτσαν¹⁰ μου νὰ εὕρω ψωμί κομμάτιν,
καὶ εὐρίσκω χαρτοσάκουλον ἄλλο μικροτερίσιν¹¹.
Ἀπλώνω εἰς τὸ περσίκι¹² μου, γυρεύω τὸ πουγκίν μου,
διὰ στάμενο¹³ τὸ ψηλαφῶ, καὶ αὐτὸ γέμει χαρτία.
Ἀφού δε τας γωνίας μου τας ὄλας ψηλαφήσω,
ἴσταμαι τότε κατηφής καὶ ἀπομεριμνημένος¹⁴,
λιποθυμῶ καὶ ὀλιγωρῶ ἐκ τῆς πολλῆς μου πείνας·
καὶ ἀπὸ τὴν πείναν τὴν πολλὴν καὶ τὴν στενοχωρίαν
γραμμάτων καὶ γραμματικῶν τὰ κλαπωτὰ προοκρίνω¹⁵.

Ποιητικὴ Ἀνθολογία, ἐπιμ. Λ. Πολίτης, τ. Α', σσ. 57-58

¹ **μικρόθεν**: ἀπὸ μικρός· ² **ὡσάν ἐσέναν ἔχει**: ποῖος τῆ χάρι σου!· ³ **διπλοεντέλινος**: με διπλά λουριά στο ἀλόγὸ του· ⁴ **τὰ μακρουτύκια**: ἀκριβὰ παπούτσια τῆς ἐποχῆς· ⁵ **λουτρακίζεται τρίτον τὴν εβδομάδα**: πλένεται στα δημόσια λουτρά τρεῖς φορές τὴν εβδομάδα· ⁶ **ὁ κόλπος τοῦ ἔγεμε φθείρας ἀμυγδαλάτας**: τὸ στήθος τοῦ εἶχε (γέμιζε ἀπὸ) ψείρες στο μέγεθος ἀμύγδαλου· ⁷ **τὰ υπέρπυρα τὰ μανοηλάτα**: χρυσά βυζαντινά νομίσματα με τὴν εἰκόνα τοῦ αυτοκράτορα Μανουήλ (Κομνηνοῦ)· ⁸ **γέγονα**: ἔγινα· ⁹ **πρὸς τὸ νὰ μάθω**: γιὰ νὰ μάθω· ¹⁰ **αρχλίτσα**: κουφοτὸ ντουλάπι στον τοῖχο, κυρίως γιὰ ψωμί· ¹¹ **μικροτερίσιν**: πιο μικρό· ¹² **περσίκι**: θυλάκιο, ἡ σημερινὴ τσέπη· ¹³ **στάμενο**: δεκάρα· ¹⁴ **ἀπομεριμνημένος**: πολὺ συλλογισμένος, προβληματισμένος· ¹⁵ **γραμμάτων καὶ γραμματικῶν τὰ κλαπωτὰ προοκρίνω**: προτιμῶ τὰ ἀκριβὰ (χρυσοκεντημένα) ρούχα ἀπὸ τὰ γράμματα καὶ τοὺς γραφιάδες (τοὺς γραμματεῖς)

5. Ὁ Τσέχοφ εἶναι βασικά θεατρικὸς συγγραφέας. (α) Ποιο στοιχεῖο στὴ μορφή αὐτοῦ τοῦ ἀφηγήματος μας τὸ ἐπιβεβαιώνει; Τί πετυχαίνει με τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ συγγραφέας γιὰ τοὺς ἀναγνώστες του; (β) Τὸ ἀφήγημα χωρίζεται σὲ τρεῖς «σκηνές»: νὰ τις ἐντοπίσετε καὶ νὰ δώσετε ἓνα σύντομο τίτλο στὴν καθεμιά.
6. Προσπαθήστε νὰ φανταστεῖτε –καὶ δημιουργήστε ἢ δραματοποιήστε, ἀν θέλετε– ἓναν διάλογο ἀνάμεσα στον Βάνια καὶ στον καθηγητὴ του τὸν Ἀρτάξερσοφ μετὰ τὸ τέλος τῶν ἐξετάσεων στα Ἀρχαῖα Ἑλληνικά, συνδυάζοντας στοιχεῖα ἀπὸ τὰ λόγια τῆς μητέρας του καὶ τοῦ νοικάρη τῆς οἰκογένειας.

- **Α. Τσέχοφ, «Μαθητικὴ περιπέτεια»**
- **Ε. Φακίνου, Ἀστραδενή [α.π.]**
- **Κ. Ταχτῆς, «Ζήτημα ἰδιοσυγκρασίας» [α.π.]**
- **Π. Καλιότσος, Πατέρας καὶ γιὸς [α.π.]**

1. Παρόμοιο θέμα με τὸ ἀφήγημα τοῦ Τσέχοφ βρῖσκουμε καὶ στο «Ζήτημα ἰδιοσυγκρασίας» τοῦ Ταχτῆ (ἓνα διαγώνισμα στα μαθηματικά): πού ἀποδίδουν τὴν ἀποτυχία τῶν δύο μαθητῶν οἱ «μεγάλοι» (ἡ μητέρα τοῦ Βάνια – ἡ γιαγιά τοῦ ἥρωα στον Ταχτῆ) στα δύο κείμενα; Εσεῖς τι νομίζετε ὅτι ἔφταιγε;
2. Νὰ συγκρίνετε τὴν ἀντίδραση τοῦ Βάνια ἀπέναντι στους μεγάλους (τὴ μητέρα του, τὸν δάσκαλό του, τὸν νοικάρη) με ἐκεῖνη π.χ. τῆς Ἀστραδενῆς στο ἀφήγημα τῆς Φα-

κίνου, ή τη σχέση πατέρα – γιου στο αφήγημα του Καλιότσου: ποια βασική διαφορά υπάρχει, και πώς την εξηγείτε;

3. Το «κήρυγμα» του Ευτύχι Κουπορόσοφ, του καλλιεργημένου νοικάρη, στον μικρό Βάνια για τη σημασία της εκπαίδευσης στην πρόοδο του ανθρώπου συμφωνεί με τις πράξεις του στο τέλος; Να το συγκρίνετε με την παράγραφο «Το ίδιο ακριβώς συζητούσα μ' έναν κύριο... όταν κοτζάμ άντρες αμολάτε πυρηνικές βόμβες» από το *Πατέρας και γιος* του Καλιότσου.

- **Ν. Καζαντζάκης, Αναφορά στον Γκρέκο [απ.]**
- **Λ. Ζαφειρίου, Συμμορίτες [απ.]**
- **Κ. Παλαμάς, «Τα σχολειά χτίστε» [απ.]**
- **Γ. Ρίτσος, Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού [απ.]**

1. Πώς περιγράφονται οι δάσκαλοι στα κείμενα του Καζαντζάκη και του Ζαφειρίου; Πιστεύετε ότι η περιγραφή αυτή είναι αντικειμενική ή υποκειμενική (καθορίζεται δηλαδή μάλλον από την ψυχική κατάσταση των μικρών μαθητών, παρά από την πραγματική εικόνα των δασκάλων); Να αιτιολογήσετε κάθε απάντησή σας με συγκεκριμένα στοιχεία από τα κείμενα.
2. Γιατί πιστεύετε ο Καζαντζάκης επιλέγει τον συγκεκριμένο μαθητή, τον Νικολιό, για να πει την τελευταία φράση στο απόσπασμα από την *Αναφορά στον Γκρέκο*;
3. «Σώπα, δάσκαλε, ν' ακούσουμε το πουλί!» (Καζαντζάκης) – «Κοιτούσα τα πουλιά που σουλάτσερναν πάνω από τα κεραμίδια» (Ζαφειρίου) – «και τα πορτοπαράθυρα ανοίχτε, να 'ρχεται ο κυρ-Ήλιος» (Παλαμάς) – «Το διαβάσαμε σήμερα στο ανοιχτό βιβλίο του ήλιου, σήμερα που ξεχάσαμε όλα τα βιβλία» (Ρίτσος): ποια εικόνα αντιπροτείνουν οι παραπάνω φράσεις / σίχτοι στη γνωστή του σχολείου; Νομίζετε ότι οι συγγραφείς αμφισβητούν την αναγκαιότητα του σχολείου και του βιβλίου ή θέλουν να πουν κάτι άλλο;

- **Λ. Ζαφειρίου, Συμμορίτες [απ.]**
- **Ρ. Γκοσινί, «Ο κ. Σχολικός Σύμβουλος»**
- **Ε. Φακίνου, Ασπραδενή [απ.]**

1. Στο απόσπασμα από τους *Συμμορίτες* του Ζαφειρίου περιγράφεται η πρώτη μέρα στο σχολείο ενός μικρού μαθητή.
(α) Μπορείτε να θυμηθείτε τις δικές σας πρώτες μέρες στο σχολείο; Γράψτε ένα κείμενο όπου να φαίνεται πώς εξελίχτηκε η σχέση σας με αυτό από τότε.
(β) Να συγκρίνετε το απόσπασμα από τους *Συμμορίτες* με το σκίτσο (1) που ακολουθεί. Ποια είναι η ψυχολογία του παιδιού και ποια των γονιών για την «πρώτη μέρα στο σχολείο» σε κάθε περίπτωση;

2. Στο αφήγημα του Γκοσινί διαβάζουμε για μια άλλη «κρίσιμη στιγμή» της σχολικής ζωής, τον ερχομό του επιθεωρητή στην τάξη. Το κείμενο γράφτηκε από έναν Γάλλο στη δεκαετία του 1950. Οι καταστάσεις που περιγράφει στην τάξη σάς είναι οικείες ή ξένες; (αναφέρετε μερικές χαρακτηριστικές). Σας λέει κάτι αυτό για το εκπαιδευτικό σύστημα;
3. Να συγκρίνετε την ατμόσφαιρα στην τάξη στο αφήγημα του Γκοσινί με το σκίτσο (2) του Μητρόπουλου που ακολουθεί. α) Με ποια μέσα το πεζό κείμενο και με ποια το σκίτσο αποδίδουν αυτή την ατμόσφαιρα; β) Τι διάθεση προκαλούν στους αναγνώστες; Τι πιστεύετε ότι προκαλεί και στις δύο περιπτώσεις;

σκίτσο 1

sxolio-proti.png

ω αστροναύτα!

σκίτσο 2

<http://www.sarantakos.com/asteia/kmitr.html>

4. Οι «γκάφες» των παιδιών στο αφήγημα του Γκοσινί τελικά γελοιοποιούν τα παιδιά ή τους δασκάλους; Τι δείχνει αυτό για μια εκπαίδευση σχεδιασμένη για παιδιά από μεγάλους;
5. Να συγκρίνετε τις ιστορίες του Ζαφειρίου, της Φακίνου και του Γκοσινί (αλλά και του Καζαντζάκη): με ποιους τρόπους οι μικροί μαθητές στα κείμενα αυτά κατορθώνουν να υπερβούν την «εξουσία» των κηδεμόνων / δασκάλων τους; Τι δείχνει αυτό γενικά για τα μέσα που διαθέτουν τα παιδιά για να αντιμετωπίσουν την επιβολή των μεγάλων; Πώς θα αντιδρούσατε εσείς σε μια ανάλογη κατάσταση; (με χιούμορ; με θυμό; με μια έξυπνη ατάκα; αλλιώς);
6. Την ιστορία, στα παραπάνω κείμενα, την παρακολουθούμε μέσα από τα μάτια των παιδιών ή των μεγάλων; Ποιον τύπο αφήγησης επιλέγουν οι συγγραφείς για να το επιτύχουν αυτό; Μελετήστε τα κοινά στοιχεία και τις βασικές διαφορές.

■ Ε. Φακίνου, *Αστραδενή* [απ.]

■ Κ. Μόντης, «Ο Καινούργιος»

1. Τόσο στο απόσπασμα από την *Αστραδενή* της Φακίνου όσο και στο κείμενο του Μόντη «Ο Καινούργιος» περιγράφεται η άφιξη ενός νεοφερμένου μαθητή/μαθήτριάς σε μια σχολική τάξη. Από την εμπειρία σας, πώς αντιμετωπίζεται συνήθως μια τέτοια άφιξη; Με τι μοιάζει; Γιατί πιστεύετε συμβαίνει αυτό;

2. Να συγκρίνετε τα δύο κείμενα από την άποψη των αντιδράσεων των μαθητών αλλά και δασκάλου/δασκάλας απέναντι στον καινούριο μαθητή/μαθήτριά. Τι παρατηρείτε; Ποια είναι τα κοινά στοιχεία, τα «στερεότυπα» αυτών των αντιδράσεων;
3. Ποιο κοινό στοιχείο εντοπίζετε στις αντιδράσεις της Αστραδενής και του Καινούργιου; Ποιος δεσμός πιστεύετε ότι συνδέει τον αδύνατο «καινούργιο» με τον «Απόστολο», τον καλύτερο μαθητή της τάξης, στο αφήγημα του Μόντη;
4. Μελετήστε τον τύπο αφήγησης στο κείμενο του Μόντη και της Φακίνου: το «εγώ» που μιλάει και περιγράφει είναι το ίδιο; Από ποια σκοπιά βλέπουμε τα πράγματα στον «Καινούργιο» του Μόντη και από ποια στην *Αστραδενή* της Φακίνου;
5. Το μεγαλύτερο μέρος του κειμένου της Φακίνου το καταλαμβάνουν τα λόγια των προσώπων ή οι σκέψεις της ηρωίδας; Πώς η συγγραφέας ξεχωρίζει στο κείμενό της τα λόγια από τις σκέψεις της ηρωίδας; (για να απαντήσετε, παρατηρήστε τα σημεία στίξης). Σε ποιο ακόμα αφήγημα γίνεται το ίδιο πράγμα;
6. Με ποια επιχειρήματα προσπαθεί η Αστραδενή να επιβάλλει το κανονικό της όνομα στο σχολείο; Χρησιμοποιεί τα ίδια μέσα απέναντι στους συμμαθητές της και στους ανωτέρους της; Γιατί πιστεύετε συμβαίνει αυτό;

■ Κ. Μόντης, «Ο Καινούργιος»

■ Ε. Αλεξίου, «Βαγγελίτσα» [απ.]

1. Ποιες αντικειμενικές δυσκολίες αντιμετωπίζουν οι κεντρικοί ήρωες στα αφηγήματα της Αλεξίου και του Μόντη, που εμποδίζουν την καλή τους επίδοση στα μαθήματα; Με τι αντισταθμίζουν τις δυσκολίες αυτές;
2. Να συγκρίνετε τη στάση του δασκάλου και των συμμαθητών απέναντι στους πρωταγωνιστές αυτών των αφηγημάτων: πώς κρίνετε τον ρόλο τους στην εξέλιξη των ηρώων;
3. Τι πιστεύετε ότι απέγινε ο ήρωας του αφηγήματος του Μόντη; Δείτε και το παρακάτω ποίημα που έγραψε ο λαϊκός ποιητής Κυριάκος Καρνέρας για να εμπνευστείτε και, αν θέλετε, δημιουργήστε μια δική σας «συνέχεια» στην ιστορία του «Καινούργιου», σε ποίημα ή σε πεζό, στην κοινή νεοελληνική ή σε διαλεκτική γλώσσα.

Είμ' αγράμματος κουλούτζιν¹,
 εν θωρώ τα δκνύο μου νύδγα
 τζ' εις την γην γοιον² το σκουλούτζιν
 πασπατεύκω ίσια ίσια.
 Είμαι όπως μνια κουζούλα³,
 είμαι γέρημος πο ούλα,
 πον έδει ποτζεί τζαι τζεί
 εις τον κόσμον παραπάνω.
 Τζ' η δουλειά μον βοδούτζη⁴
 τζαι βοσκός εννά πεθάνω,
 γιατί ο τζύρης μ' ο φτωχός
 άφησέν με δίχα φως.

www.xylymbou-cyprus.com/karneras.htm

¹ **κουλούτζιν**: μωρό που δεν άνοιξε ακόμα τα μάτια του, μτφ. αδαής· ² **γοιον**: σαν· ³ **κουζούλα**: κορμός δέντρου· ⁴ **βοδούτζη**: το επάγγελμα του βοσκού

- **Κ. Ταχτσής, «Ζήτημα ιδιοσυγκρασίας» [απ.]**
- **Ε. Φακίνου, *Αστραδενή* [απ.]**
- **Κ. Μόντης, «Ο Καινούργιος»**
- **Ε. Αλεξίου, «Βαγγελίτσα» [απ.]**
- **Ρ. Γκοσινί, «Ο κ. Σχολικός Σύμβουλος»**

1. Ποιο είναι το όνομα του πρωταγωνιστή στο αφήγημα του Ταχτσή; Πιστεύετε ότι ο συγγραφέας το «ξέχασε» ή είναι μια σκόπιμη επιλογή, και γιατί;
2. Πού εξηγείται ο τίτλος του αφηγήματος «Ζήτημα ιδιοσυγκρασίας»; Να συγκρίνετε όσα λέει η γιαγιά με όσα πληροφορούμαστε από τον ίδιο τον ήρωα μέσα στο αφήγημα. Ποιον θα πρέπει να πιστέψουμε; Τελικά εσείς ποιο ή ποια θεωρείτε τα αίτια για την αποτυχία του μικρού πρωταγωνιστή στο διαγώνισμα των μαθηματικών;
3. Να συγκρίνετε τα αφηγήματα του Ταχτσή, του Μόντη, της Φακίνου και της Αλεξίου:
 - (α) Πώς καταλήγει η αναμέτρηση ανάμεσα στον δάσκαλο/δασκάλα και στον μαθητή/μαθήτριά στην *Αστραδενή* και στο «Ζήτημα ιδιοσυγκρασίας»; Ποια συναισθήματα κατακλύζουν την ηρωίδα της Φακίνου στο τέλος της «μάχης για το όνομα» και ποια τον ήρωα του Ταχτσή μετά το διαγώνισμα;
 - (β) Να αντιπαραβάλετε τη σχέση του «καλού μαθητή» με τον μικρό πρωταγωνιστή στα κείμενα του Μόντη και του Ταχτσή: τι συμβαίνει στο πρώτο και τι στο δεύτερο; Ποιος επηρεάζει δραστικά τον χαρακτήρα αυτής της σχέσης;
 - (γ) Στη «Βαγγελίτσα» της Αλεξίου ένα παιδί με αντικειμενικές μαθησιακές δυσκολίες καταφέρνει τελικά να ξεχωρίσει κι από παιδί με «ειδικές ανάγκες» να γίνει παιδί με «ειδικές δεξιότητες». Τι συμβαίνει αντίθετα στο αφήγημα του Ταχτσή; Ποιου η στάση είναι καθοριστική; Τι δείχνουν τα παραπάνω για τον παιδαγωγικό ρόλο του δασκάλου;
4. Να συγκρίνετε την περιγραφή της σχολικής τάξης στο αφήγημα του Ταχτσή με το αφήγημα του Γκοσινί «Ο κ. Σχολικός Σύμβουλος»: είναι ρεαλιστική ή λογοτεχνική (ωραιοποιημένη); Σε τι διαφέρουν τα δύο κείμενα ως προς το ύφος;

- **Γ. Ιωάννου, «Παρατσούκλια» [απ.]**
- **Φ. Μπαρμπώ, *Ο τυφλοπόντικας* [απ.]**
- **Ε. Αλεξίου, «Βαγγελίτσα» [απ.]**

1. Στα αφηγήματα του Ιωάννου και του Μπαρμπώ συναντάμε μια αγαπημένη συνήθεια στο πλαίσιο της σχολικής ζωής, την αντικατάσταση των ονομάτων από «παρατσούκλια». Σε ποια ακόμη αφηγήματα αυτής της ενότητας συναντάμε τέτοια παρατσούκλια και σε ποιους αποδίδονται; Πώς εξηγείτε τη συνήθεια των παιδιών να επινοούν παρατσούκλια για τους δασκάλους και τους συμμαθητές τους;
2. (α) Να συγκρίνετε τα παρατσούκλια των μαθητών (και του δασκάλου) με τη συμπεριφορά τους στο απόσπασμα από το αφήγημα του Μπαρμπώ «Η Βιβλιοθήκη μας». Είναι ταιριαστά ή όχι;

(β) Διαβάζοντας το κείμενο του Ιωάννου πιστεύετε ότι αυτή η συνηθισμένη πρακτική είναι τελικά αθώα; Τι επίδραση μπορεί να έχει στην ψυχή ενός παιδιού; (Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας με στοιχεία από το κείμενο)

3. Να συγκρίνετε το κείμενο του Μπαρμπώ με τα «Παρατσούκλια» του Ιωάννου ως προς τη σχέση μεταξύ των μαθητών, αλλά και τη στάση του δασκάλου (ή της δασκάλας). Τι παρατηρείτε; Η τάξη σας με ποια από τις παραπάνω μοιάζει;
4. Να συγκρίνετε τα κείμενα του Ιωάννου, της Αλεξίου και του Μπαρμπώ από την άποψη των αφηγηματικών μέσων (του τρόπου που εξιστορούν την ιστορία τους): (α) ποιο κείμενο θεωρείτε πιο «αφηγηματικό» και σε ποιο/-α ο διάλογος είναι κυρίαρχο στοιχείο; (β) Σε τι διαφέρει ο τύπος αφήγησης που επιλέγουν οι συγγραφείς των τριών αυτών αφηγημάτων;
5. Παρακολουθήστε τις αντιδράσεις των μαθητών στην αρχή και στο τέλος των αφηγημάτων «Βαγγελίτσα» και «Ο τυφλοπόντικας». Τι είναι εκείνο που τους κάνει τελικά να «υπακούνε» στον δάσκαλο/δασκάλα τους; Σε τι διαφέρει αυτή η στάση από την «υποταγή» μαθητών όπως ο Βάνιας στη «Μαθητική περιπέτεια» του Τσέχοφ ή ο ήρωας του Ταχτσή;
6. Σε ποια ποιήματα της ενότητας αυτής βρίσκουμε επίσης τον τύπο του «καλού» ή «αγαπημένου» καθηγητή που αντιπροσωπεύουν οι εκπαιδευτικοί στα αφηγήματα της Αλεξίου και του Μπαρμπώ;
7. Στην τάξη σας υπάρχει «γωνιά βιβλιοθήκης»; Αν όχι, θα θέλατε να φτιάξετε μία με μοντέλο αυτή στο κείμενο του Μπαρμπώ; Ποια βιβλία θα διαλέγατε για να την γεμίσετε; Ποια βιβλία θα απορρίπτατε;

■ Γ. Κατσούρης, *Στυλιανού Ανάβασις* [απ.]

■ Κ. Ταχτσής, «*Ζήτημα ιδιοσυγκρασίας*» [απ.]

■ Α. Τσέχοφ, «*Μαθητική περιπέτεια*»

■ Ν. Καζαντζάκης, *Αναφορά στον Γκρέκο* [απ.]

1. Να συγκρίνετε τον Μαυραντώνη του Κατσούρη με την κυρία Μίνα του Ταχτσή: τι συμπεράσματα βγάξετε για τον τύπο του εκπαιδευτικού που αντιπροσωπεύουν; Σε ποια άλλα κείμενα έχουμε συναντήσει τέτοιους εκπαιδευτικούς;
2. Οι μαθητές γνωρίζουν για τον Μαυραντώνη πράγματα που δεν είναι δυνατόν να τα ξέρουν από την προηγούμενη ζωή του. Από πού/ποιους πιστεύετε τα έχουν μάθει;
3. Τι στενοχωρεί περισσότερο τον μαθητή του Κατσούρη στη συμπεριφορά του καθηγητή του; Συμμερίζεστε τα αισθήματά του;
4. Ποια «παιδαγωγική» μέθοδος φαίνεται συνηθισμένη ακόμη για την εποχή στην οποία αναφέρεται το αφήγημα; Πού την έχουμε ξαναδεί;

5. Το απόσπασμα από το μυθιστόρημα του Κατσούρη χωρίζεται σε δύο «επεισόδια»: να τα προσδιορίσετε και να βάλετε έναν σύντομο τίτλο στο καθένα, με βάση το θέμα του.
6. Εξετάστε τη γλώσσα στην οποία γράφει την έκθεσή του για την «εικοστή πέμπτη Μαρτίου» ο πρωταγωνιστής του αφηγήματος του Κατσούρη: τι παρατηρείτε; μοιάζει με αυτή που χρησιμοποιείτε εσείς στα γραπτά σας; Πώς εξηγείτε αυτή τη διαφορά; (για να απαντήσετε, αναζητήστε σε ποια γλώσσα έγραφαν οι μαθητές στη δεκαετία του '60 αρχίζοντας από το οικογενειακό σας περιβάλλον)
7. Να συγκρίνετε τον τύπο αφήγησης στα αποσπάσματα από το *Στυλιανού Ανάβασις* και την *Αναφορά στον Γκρέκο* του Καζαντζάκη: παρατηρείτε καμιά διαφορά; (προσέξτε ιδιαίτερα την τροπή του β' επεισοδίου)

■ **Μ. Φάσσης, «Το πολύ κακό παιδί...»**

■ **Ρ. Γκοσινί, «Ο κος Σχολικός Σύμβουλος»**

■ **Κ. Παλαμάς, «Το σχολείον» [απ.]**

1. Να συγκρίνετε το ποίημα του Φάσση με το αφήγημα του Γκοσινί ως προς το περιεχόμενο και το ύφος τους: ποια στερεότυπα της σχολικής ζωής απομυθοποιούν και με ποιον τρόπο το κάνουν;
2. Συχνά πάνω στα θρανία ή στους τοίχους των σχολείων οι μαθητές γράφουν σχόλια για το σχολείο και τη σχολική ζωή. Υπάρχουν τέτοια στο σχολείο / στην τάξη σας; Να τα συγκρίνετε με το περιεχόμενο των κειμένων του Φάσση και του Γκοσινί.
3. Μελετήστε και σχολιάστε τη σχέση μορφής – περιεχομένου στο ποίημα του Φάσση και σε εκείνο του Παλαμά, «Το σχολείον»: τι παρατηρείτε ως προς τη χρήση της γλώσσας και των ομοιοκαταληξιών;

■ **Π. Καλιότσος, Πατέρας και γιος [απ.]**

■ **Γ. Κατσούρης, Στυλιανού Ανάβασις [απ.]**

■ **Μ. Φάσσης, «Το πολύ κακό παιδί...»**

■ **Ρ. Γκοσινί, «Ο κος Σχολικός Σύμβουλος»**

1. Τι εντύπωση σας προκαλεί το αφήγημα του Καλιότσου σε σχέση με τα υπόλοιπα κείμενα αυτής της ενότητας;
2. Στο αφήγημα δηλώνεται πως ο κόσμος έχει γυρίσει «ανάποδα», οι ρόλοι πατέρα – γιου, μικρού – μεγάλου έχουν αντιστραφεί. Εντοπίστε σημεία του κειμένου που ο γιος φαίνεται να μιλάει «σαν μεγάλος» και ο μεγάλος, ο πατέρας, να συμπεριφέρεται «σαν παιδί».

3. (α) Να εντοπίσετε σημεία του κειμένου όπου “ακούμε” τις σκέψεις (όχι τα λόγια) πατέρα και γιου. (β) Σε ποιο/ποια σημεία του αφηγήματος δεν ξέρουμε αν αυτός που μιλάει είναι ο αφηγητής ή το πρόσωπο;
4. Εξετάστε τον διάλογο Μανιβέλα – Μπουρδούση και σχολιάστε τα σημεία που τονίζεται η άνιση σχέση των παιδιών με τους μεγάλους. Τι «συμφωνία» εννοεί ο Μπουρδούσης μεταξύ μικρών και μεγάλων στο τέλος του αποσπάσματος; Χωριστείτε σε δύο ομάδες (α. «οι μικροί» – β. «οι μεγάλοι») και διαπραγματευτείτε τους όρους της συμφωνίας αυτής.
5. Πώς θα χαρακτηρίζατε το ύφος του αφηγήματος του Καλιότσου: σοβαρό; χιουμοριστικό; ειρωνικό; ονειροπόλο; νοσταλγικό; (αποδείξτε το με συγκεκριμένα στοιχεία από το κείμενο). Με ποιο/ποια από τα κείμενα της ενότητας θα το συσχετίζατε από την άποψη αυτή;
6. Γιατί πιστεύετε οι δημιουργοί τους επιλέγουν αυτόν τον τρόπο και όχι έναν πιο σοβαρό, όπως συμβαίνει σε άλλα κείμενα αυτής της ενότητας;

■ **Κ. Παλαμάς, «Τα σχολειά χτίστε» [απ.]**

■ **Ντ. Χριστιανόπουλος, «Στο φίλο που πάει για δάσκαλος» [απ.]**

■ **Γ. Κουβαράς, «Ανδρομάχης επάνοδος»**

1. Πώς θέλει τα σχολειά ο ποιητής (Κ. Παλαμάς) και με τι τα αντιπαράβαλλει; Η εικόνα αντιστοιχεί με την κατάσταση των σχολείων όπως την ξέρετε;
2. Το αρχαιοελληνικό ιδεώδες της παιδείας στηρίζεται στον συνδυασμό του «καλού κ' αγαθού». Σε ποια στροφή του ποιήματος του Παλαμά το ξαναβρίσκουμε;
3. Στην τελευταία στροφή τού ποιήματος του Παλαμά το κλίμα αλλάζει: (α) πώς θα το χαρακτηρίζατε; Η απάντησή σας να βασιστεί σε συγκεκριμένες λέξεις του κειμένου. (β) Προσπαθήστε να το αιτιολογήσετε λαμβάνοντας υπόψη τη χρονολογία γραφής τού ποιήματος (1910) και ανατρέχοντας σε ιστορικά βιβλία και πηγές για το τι συμβαίνει στην Ελλάδα, και ειδικά στην εκπαίδευση, τα χρόνια εκείνα.
4. Διαβάστε διαδοχικά τα ποιήματα του Παλαμά, του Χριστιανόπουλου και του Κουβαρά: τι παρατηρείτε; Επινοήστε, και γράψτε αν θέλετε, μια ιστορία που να δείχνει τη «συνέχεια» αυτών των τριών ποιημάτων.
5. Εξετάστε σε ποιον απευθύνουν τα ποιήματά τους ο Παλαμάς, ο Χριστιανόπουλος και ο Κουβαράς: τι παρατηρείτε; Προσπαθήστε να ερμηνεύσετε αυτές τις επιλογές των ποιητών σε σχέση με το περιεχόμενο των ποιημάτων τους.
6. Τι παρατηρείτε με την πρώτη ματιά συγκρίνοντας από την άποψη της μορφής των στίχων τα ποιήματα του Χριστιανόπουλου και του Κουβαρά με τα ποιήματα του Παλαμά και του Φάσση; Αυτό το νεωτερικό χαρακτηριστικό υπάρχει και στα άλλα ποιήματα που ακολουθούν;

- Ντ. Χριστιανόπουλος, «Στο φίλο που πάει για δάσκαλος» [απ.]
- Γ. Κουβαράς, «Ανδρομάχης επάνοδος»

1. Να εντοπίσετε στο ποίημα του Χριστιανόπουλου τον σημαντικότερο λόγο που ο ποιητής θα νιώθει «περήφανος για έναν τέτοιο φίλο» και να τον συσχετίσετε τον με το παιδαγωγικό λειτούργημα του δασκάλου. Συγκρίνετε με το μότο στο ποίημα του Κουβαρά για το «υπέροχο επάγγελμα» του δασκάλου.
2. «δίχως μάνα να σου καρικώνει τις κάλτσες»: πού αλλού είδαμε μια τέτοια μορφή μάνας; Τι υπαινίσσεται εδώ ο ποιητής για την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση του φίλου-δασκάλου;
3. «να κάνεις και καμιά μικρή βιβλιοθήκη»: ποιο κείμενο σας θυμίζει η φράση αυτή;
4. «στην ενδοχώρα να εργαστείς»: γιατί να και όχι «θα»; Προσπαθήστε να ερμηνεύσετε το νόημα αυτής της επιλογής, αφού δείτε στη γραμματική σας τις σημασίες των δύο μορίων.
5. Με ποιον εκφραστικό τρόπο αποδίδεται η σχέση και τα αισθήματα των μαθητών προς την κ. Βίκυ, τη δασκάλα τους, στο ποίημα του Κουβαρά;
6. Γιατί ο ποιητής σπάει τη λέξη «ραγι-σμένο» στη μέση; Τι κατορθώνει να «εξεικονίσει» με τον τρόπο αυτό; (θυμηθείτε μια γνωστή μεταφορική έκφραση που χρησιμοποιούμε σε στιγμές έντονης συναισθηματικής φόρτισης)
7. Γιατί η αγάπη των παιδιών χαρακτηρίζεται «αξόδευτη»;
8. Προσπαθήστε να ερμηνεύσετε τον τίτλο του ποιήματος «Ανδρομάχης επάνοδος» ανατρέχοντας στο ομηρικό χωρίο της συνάντησης της Ανδρομάχης με τον Έκτορα (*Ιλιάδα Ζ'*), όπου η αγάπη της Ανδρομάχης αντιμάχεται το αναγκαίο χρέος του Έκτορα να φύγει για τον πόλεμο.

Β. Η ΕΔΕΜ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

- **Κ. Παλαμάς, «Το σχολείον» [απ.]**
- **Θ. Πιερίδης, «Τα παιδιά»**
- **Τ. Λειβαδίτης, «Μικρές τρυφερότητες» [απ.]**

1. Το ποίημα του Παλαμά «Το σχολείον» περιγράφει μια ειδυλλιακή εικόνα της σχολικής / παιδικής ζωής, σε μια περασμένη εποχή: εντοπίστε στοιχεία του κειμένου –λέξεις και πράγματα– που σας φαίνονται παλαιικά (μιας άλλης εποχής).
2. Ποιο κοινό μοτίβο της παιδικής ηλικίας υπάρχει στο ποίημα του Παλαμά και στο ποίημα του Πιερίδη «Τα παιδιά»;
3. Με ποιους στίχους από το ποίημα του Παλαμά συνδέεται το παρακάτω απόσπασμα από ποίημα του Τάσου Λειβαδίτη; Ποιο είναι το χαρακτηριστικό των παιδικών ερωτών σύμφωνα με τους δύο ποιητές;

Μικρές τρυφερότητες, έρωτες παιδικοί πιο μεγάλοι κι απ' τον Έρωτα,
ξεχειλίζοντας πέρα απ' τους ανθρώπους, ως τα σπουργίτια, τις χαλκομανίες,
και τ' άλλα, απλά και αιώνια πράγματα. (Τ. Λειβαδίτης, *Άπαντα*, Α', σ. 435)

4. Ο Παλαμάς επαναλαμβάνει στο ποίημα δύο φορές τον ίδιο στίχο: ποιος είναι αυτός και τι αίσθημα εκφράζει η επανάληψή του; Γιατί νομίζετε ο ποιητής δεν θέλει να μεγαλώσει («κι είμαι το ίδιο του σχολείου παντοτινά παιδάκι»); Τι συνεπάγεται η ενηλικίωση («να σε πουν μεγάλο»);

- **Γ. Ρίτσος, *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού* [απ.]**
- **Τ. Λειβαδίτης, [Πες μου]**
- **Θ. Πιερίδης, «Τα παιδιά»**
- **Ε. Βακαλό, «Τα ποδήλατα»**

1. Στο ποίημά του *Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού* ο Ρίτσος κάνει μαθηματικές πράξεις αλλά με έναν τρόπο διαφορετικό από τον συνηθισμένο. (α) Εντοπίστε σε ποια άλλα κείμενα της ενότητας βρίσκουμε τα μαθηματικά ως θεματικό στοιχείο. (β) Ποια είναι τα πρωτότυπα στοιχεία της «μαθηματικής» σκέψης του ποιητή και τι αποτέλεσμα βγάζουν;
2. Πώς συνδέεται ο τίτλος του ποιήματος του Ρίτσου με το ποίημα του Λειβαδίτη «Πες μου πού πήγε η άνοιξη»: από ποια στοιχεία απαρτίζεται ο παραδεισένιος «τόπος» της παιδικής ηλικίας στους δύο ποιητές; Με ποιες εικόνες (πρόσωπα, αντικείμενα, αισθήματα) έχετε συνδέσει εσείς τα πρώτα παιδικά σας χρόνια;
3. Τι αισθήματα προσθέτουν στον τόπο/θέμα της παιδικότητας το ποίημα του Πιερίδη «Τα παιδιά» και το ποίημα της Βακαλό «Τα ποδήλατα»;

4. Ο «πόλεμος» είναι ένα αγαπημένο παιχνίδι των παιδιών, ειδικά των αγοριών. Σχολιάστε ποια είναι η σημαντική μεταβολή που θραύει (κομματιάζει) την αμεριμνησία του παιδικού παιχνιδιού και του «κόσμου» των ηρώων στο μικρό αφήγημα του Χαριτωνίδη. Ποια ιστορική εμπειρία σας φέρνει στο νου και ποια σημεία - στοιχεία του αφηγήματος στηρίζουν τον συσχετισμό σας αυτό;

- **Θ. Πιερίδης, «Τα παιδιά»**
- **Α. Ευαγγέλου, «Έλα λοιπόν...»**
- **Ε. Βακαλό, «Τα ποδήλατα»**
- **Γ. Κοντός, «Τα οστά» [απ.]**

1. Να αντιπαραβάλετε τη συμπεριφορά των ενηλίκων σε σχέση με τα παιδιά στο ποίημα του Πιερίδη: πού βρίσκεται η βασική διαφορά; Οι μεγάλοι βλέπουν τη θάλασσα; Σε ποιους στίχους κυρίως δηλώνεται η αρμονική σχέση των παιδιών με τον Κόσμο στο ποίημα;
2. Ποιοι νομίζετε ότι υπονοούνται πίσω από το «μας» («στο δρόμο μας») στο ποίημα της Βακαλό «Τα ποδήλατα»; Γιατί η ποιήτρια συμπεριλαμβάνει και τον εαυτό της σε αυτό το σύνολο;
3. Με τι αισθήματα βιώνουν οι ποιητές την έξοδο από την παιδική ηλικία (την ενηλικίωση); Εντοπίστε χαρακτηριστικές λέξεις και εκφράσεις από τα ποιήματα του Κοντού, του Ευαγγέλου αλλά και του Παλαμά, καθώς και από το πεζό της Αζίνα-Χρονίδη.
4. Στο ποίημά του «Χαλάσματα» ο Ευαγγέλου επικαλείται τη (χαμένη του) παιδικότητα να τον βοηθήσει να υπάρξει «πιο ανθρώπινα»: πώς καταλαβαίνετε το περιεχόμενο αυτής της φράσης και πώς συνδέεται με την έκφραση «πνεύμα του καλού» που χρησιμοποιεί ο ποιητής για να χαρακτηρίσει την παιδικότητα στην αρχή του ποιήματος; [για να απαντήσετε, δείτε πώς λειτουργεί (ενεργεί) αυτό το «καλό πνεύμα» μέσα στο ποίημα].

- **Μ. Αζίνα-Χρονίδη, «Το κουμπί»**
- **Γ. Κοντός, «Τα οστά» [απ.]**
- **Ε. Βακαλό, «Τα ποδήλατα»**

1. Πώς ο χαρακτηρισμός «μυθικό πρόσωπο», που χρησιμοποιεί στο ποίημά του ο Ευαγγέλου για την παιδική ηλικία, επαληθεύεται στο αφήγημα της Αζίνα-Χρονίδη «Το κουμπί»; Σε ποιο σημείο του αφηγήματος φαίνεται καθαρά η δυνατότητα του παιδιού να ονειροπολεί, να φαντάζεται, να αλλάζει μορφές;
2. Ποιο στοιχείο συμβολίζει στο αφήγημα την ικανότητα των παιδιών να φαντάζονται και να ονειρεύονται, και ποιο «ταπεινό» αντικείμενο σημαίνει την απώλεια αυτής της δυνατότητας και την απότομη προσγείωση στην πεζή πραγματικότητα;

3. Να συγκρίνετε τα σύμβολα στο αφήγημα της Αζίνα-Χρονίδη με «Τα οστά» του Κορντού: τι συμβολίζει ο «ουρανός» στο ποίημα αυτό, και γιατί ο ποιητής γράφει «ξύπνησα» αντί για «ονειρεύτηκα»; Με ποια ηλικία συνδέεται περισσότερο το στοιχείο του ονείρου (της ονειροπόλησης) και τι υπαινίσσεται το «ξύπνημα»;
4. Σε ποιο ακόμα ποίημα γίνεται εμφανής η μεταφορική χρήση ενός κοινόχρηστου αντικειμένου ως συμβόλου της απόλυτης ελευθερίας που βιώνουν τα παιδιά;
5. Να συγκρίνετε το κείμενο της Αζίνα-Χρονίδη με εκείνο της Βακαλό από την άποψη της μορφής τους: ποια στοιχεία στο δεύτερο δείχνουν ότι έχουμε να κάνουμε τελικά με ένα «πεζόμορφο ποίημα» και όχι με ένα αφήγημα, όπως στην περίπτωση της Αζίνα-Χρονίδη;
6. Να συγκρίνετε τα «Ποδήλατα» της Βακαλό με το ποίημα «Η ποδηλάτισσα» του Οδυσσέα Ελύτη που θα βρείτε στη συλλογή του *Τα Ρω του Έρωτα*: Τι παρατηρείτε από την άποψη της μορφής των δύο ποιημάτων; Το τελευταίο μπορείτε επίσης να το ακούσετε στο <http://www.youtube.com/watch?v=v5eDmR8L75A> (μελοποίηση: Μιχάλης Τρανουδάκης, ερμηνεία: Αφροδίτη Μάνου, δημιουργός video clip: Μαργαρίτα Πάσχου). Εμπνευστείτε από τις εικόνες και δημιουργήστε αντίστοιχες για το κείμενο της Βακαλό.

[Ομαδοσυνεργατικές Ασκήσεις – Διαθεματικές Δραστηριότητες]

Μοιραστείτε σε ομάδες και εξετάστε όλα τα κείμενα αυτής της ενότητας με άξονα ένα από τα παρακάτω ερωτήματα / θέματα:

ΣΧΟΛΕΙΟ – ΣΧΟΛΙΚΗ ΖΩΗ

- Εντοπίστε σε ποια κείμενα δίνονται στοιχεία για την κοινωνικο-ιστορική κατάσταση, τις οικονομικές συνθήκες και τη νοοτροπία ή τις παιδαγωγικές αντιλήψεις της εποχής στην οποία αναφέρονται.
- Ελέγξτε ποια μαθήματα αναφέρονται με μεγαλύτερη συχνότητα στα κείμενα της ενότητας και συγκρίνετε αν αυτά τα μαθήματα θεωρούνται ακόμη και σήμερα στο σχολείο ως τα πιο «βασικά» ή «δύσκολα».
- Ομαδοποιήστε τα κείμενα, πεζά και ποιητικά, ανάλογα με τον «τύπο» του εκπαιδευτικού που περιγράφουν, λαμβάνοντας υπόψη τη στάση του απέναντι στους μαθητές και τις παιδαγωγικές του μεθόδους. Πού θα κατατάσσατε το κείμενο του Μόντη;

κείμενα με θετικό πρότυπο δασκάλου	κείμενα με αρνητικό πρότυπο δασκάλου

- Εντοπίστε σε ποια κείμενα δίνονται στοιχεία για την κοινωνικο-ιστορική κατάσταση. Παρακολουθήστε, παράλληλα, από τις ταινίες που σας προτείνονται, κάποια ή κάποιες που προβάλλουν τον τύπο του «προοδευτικού δασκάλου» και συζητήστε τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει εντός και εκτός σχολικού περιβάλλοντος (από ποιους και γιατί;)
- Βρείτε στα κείμενα και καταγράψτε σε δύο στήλες τις στερεότυπες αντιδράσεις των «παλιών» και «νέων» μαθητών ως εξής:

παλιοί - γνώριμοι συμμαθητές	αρχάριοι / νεοφερμένοι
γέλια (κοροϊδία)	ιδρώτας – τρέμουλο – δάκρυα

- Προσδιορίστε το πρότυπο του «καλού μαθητή» στα κείμενα της ενότητας και εντοπίστε εκείνα στα οποία το πρότυπο αυτό ανατρέπεται με χιουμοριστικό ή ειρωνικό τρόπο. Αξιοποιείτε συγκριτικά και το τραγούδι του Ζαμπέτα «Ο πιο καλός ο μαθητής» που θα βρείτε στην ιστοσελίδα: http://www.youtube.com/watch?v=SAS4U_pP3S0. (α) Φτιάξτε ένα δικό σας κείμενο, σκίτσο ή τραγούδι για το πώς αντιλαμβάνεστε εσείς την έννοια του «καλού μαθητή». (β) Πιστεύετε ότι η «επίδοση» (σχολική επιτυχία) καθορίζει και την επιτυχία του ανθρώπου στη ζωή γενικά;
- Συνθέστε τον «τόπο» της σχολικής ζωής *άλλοτε και σήμερα*, καταγράφοντας τις συνήθειες/αντιλήψεις/συμπεριφορές που τον συνθέτουν στα κείμενα που μελετήσατε και συγκρίνοντας με τα προσωπικά σας βιώματα στο σημερινό σχολείο.

Η ΕΔΕΜ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

- Καταγράψτε σε δύο στήλες τα βασικά γνωρίσματα του «τόπου» της παιδικότητας σε αντιδιαστολή με την ενήλικη ζωή, όπως περιγράφονται στα κείμενα της δεύτερης υποενότητας, μέσα από συγκεκριμένες φράσεις / λέξεις / σύμβολα (σημειώνοντας και το κείμενο απ' όπου αντλείτε τα στοιχεία).

«τόπος» της παιδικότητας/ευτοπία	«τόπος» της ενηλικίωσης/δυστοπία

- Γιατί πιστεύετε οι ποιητές, οι δημιουργοί βιώνουν πιο έντονα το αίσθημα –και την απώλεια– του παράδεισου της παιδικής ηλικίας;
- Να συγκρίνετε τα παραπάνω κείμενα με το τραγούδι του Γιώργου Κοινούση «Οι πιτσιρίκοι» (1974) στο <http://www.youtube.com/watch?v=x09QYHyqNAQ>. α) Με τι αισθήματα αναπολεί σ' αυτό ο ενήλικας τα παιδικά του χρόνια; (χαρά; λύπη; πίκρα; νοσταλγία; ευτυχία; αδιαφορία; άλλο;) β) Ποια επιπλέον στοιχεία προσθέτει στον τόπο/θέμα της παιδικής ηλικίας σε σχέση με τα κείμενα που εξετάσατε; γ) Ο τόπος του τραγουδιού τι διάθεση σας δημιουργεί; Είναι ίδια με τη διάθεση που νιώσατε όταν διαβάσατε τα κείμενα; Πού πιστεύετε ότι οφείλεται αυτό;
- Από τις ταινίες που σας προτείνονται με θέμα την «εδέμ της παιδικής ηλικίας» παρακολουθήστε ανά ομάδες μία που να την βλέπει από τη σκοπιά του παιδιού και μία από τη σκοπιά του ενήλικα (π.χ. το «Stand by Me» και το «Cinema Paradiso» ή κάποια από τις ελληνικές). Να συγκρίνετε την «ατμόσφαιρά» τους με τα αντίστοιχα λογοτεχνικά κείμενα που μελετήσατε, αλλά και μεταξύ τους: ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές διαπιστώνετε;

Ειδικότερα για τον ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟ:

- Εμπνευστείτε από τα κείμενα που μελετήσατε και γράψτε, σε πεζό ή σε στίχο, έναν έπαινο και έναν αντι-έπαινο για δασκάλους που εντυπώθηκαν στη μνήμη σας χωρίς να τους κατονομάσετε (να σταθείτε μόνο στον συναισθηματικό αντίκτυπο που είχε σε σας η παιδαγωγική τους πράξη).
- Προσπαθήστε να ομαδοποιήσετε τα κείμενα αυτής της ενότητας με βάση το ύφος τους: χιουμοριστικό / ειρωνικό (ανατροπή των προτύπων και των κανόνων της σχολικής ζωής ή/και της παιδικής ηλικίας), ρεαλιστικό - απομυθοποιητικό (πιστή απόδοση της σχολικής πραγματικότητας), «λογοτεχνικό» (ειδυλλιακή εικόνα της σχολικής ζωής), κλπ.
- Εντοπίστε στα κείμενα, πεζά και ποιητικά, τα σημεία όπου η αλλαγή ή η ανατροπή μας κανονικής κατάστασης επισημαίνεται με σήματα **χρόνου** (π.χ. «παλιά – τώρα», «μια μέρα», «ένα πρωί», «για πρώτη φορά», «κάποτε», «ξαφνικά» κ.λπ.)
- Εξετάστε στα πεζά κείμενα τον τύπο αφήγησης (πρωτοπρόσωπη: «εγώ» / «εμείς», ή τριτοπρόσωπη: «αυτός, -ή, κλπ.»), καθώς και τον βασικό τρόπο/αφηγηματικό μέσο που επιλέγει κάθε συγγραφέας να αφηγηθεί την ιστορία του (περιγραφή, αφήγηση, διάλογος). Σε ποιο διήγημα δυσκολευόμαστε ιδιαίτερα να ξεχωρίσουμε τη «φωνή» του αφηγητή από τη «φωνή» των προσώπων και γιατί;
- Κάντε το ίδιο με τα ποιητικά κείμενα της ενότητας διακρίνοντας τα «παραδοσιακά» (αυτά που είναι γραμμένα με μέτρο ή/και ομοιοκαταληξία) από τα νεότερα (τα γραμμένα σε ελεύθερο στίχο). Ποιο κείμενο δείχνει να ακυρώνει εντελώς τα όρια ανάμεσα σε ποίημα και σε πεζό; Αιτιολογήστε την απάντησή σας με συγκεκριμένα μορφικά στοιχεία του.

[Ερευνητικά σχέδια εργασίας τύπου project]

1. Η ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης πηγαίνει πολύ πίσω στο χρόνο. Ερευνήστε και παρουσιάστε την εξέλιξή της από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Για την έρευνά σας μπορείτε να χρησιμοποιήσετε τις παρακάτω ιστοσελίδες:
 - http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%AF%CE%B1_%CE%95%CE%BB%CE%B-B%CE%AC%CE%B4%CE%B1 (η εκπαίδευση στην Αρχαία Ελλάδα)
 - http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%92%CF%85%CE%B6%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%AE_%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CE%AF%CE%B1 (Βυζαντινή παιδεία)
2. Χωριστείτε σε δύο ομάδες και αναζητήστε πληροφορίες για το ρόλο και την προσφορά στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών: Καλλιρρόης Παρρέν, Ρόζας Ιμβριώτη,

Αλεξάνδρας Παπαδοπούλου, Περσεφόνης Παπαδοπούλου (α' ομάδα), καθώς και των Αλέξανδρου Δελμούζου, Δημήτριου Γληνού, Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Μίλτου Κουντουρά, Ευάγγελου Παπανούτσου (β' ομάδα). Κατόπιν συγκρίνετε τα συμπεράσματά σας για τη δράση και το όραμα των ανθρώπων αυτών, αντρών και γυναικών, για την παιδεία. Υπάρχουν ομοιότητες ή διαφορές, και πού τις αποδίδετε;

3. Διερευνήστε τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται το σχολείο, η εκπαίδευση ή η σχέση των παιδιών με τη μάθηση σε άλλες μορφές τέχνης, π.χ. στα κόμικς. Για την έρευνά σας μπορείτε να ανατρέξετε ενδεικτικά στα εξής: *Χαμηλές πτήσεις και ... Με τον κηδεμόνα σου* του Αρκά, εκδ. Γράμματα ή *Μαφάλντα* του Quino, εκδ. Μέδουσα.
4. Επισκεφθείτε το βιβλίο επισκεπτών στην ιστοσελίδα του Παγκυπρίου Γυμνασίου (<http://www.pancypriangymnasium.ac.cy/pangymnic/>) και δείτε τα σχόλια αποφοίτων και άλλων επισκεπτών. Σε συνεργασία με τους υπεύθυνους καθηγητές, δημιουργήστε ανάλογο link στην ιστοσελίδα του δικού σας σχολείου.
5. Επισκεφθείτε την ιστοσελίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου της Ελλάδας (http://www.pi-schools.gr/progr_spoudon_1899_1999/1900_227.pdf) όπου θα βρείτε τα μαθήματα που διδάσκονταν το 1900 οι μαθητές των ελληνικών σχολείων, καθώς και την ιστοσελίδα του Υπουργείου Παιδείας, Διά βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων (http://www.ypepth.gr/el_ec_category84.htm), όπου θα βρείτε το σημερινό ωρολόγιο πρόγραμμα των Γυμνασίων της Ελλάδας. Έπειτα, σημειώστε το δικό σας ωρολόγιο πρόγραμμα. Αφού συγκεντρώσετε αυτές τις πληροφορίες, να συγκρίνετε το παλαιό και τα σύγχρονα προγράμματα μαθημάτων και να παρουσιάσετε τα συμπεράσματά σας για την εξέλιξη που παρατηρείτε.
6. Επισκεφθείτε την ιστοσελίδα <http://www.pi.ac.cy/nar>. Εκεί αναζητήστε και παρακολουθήστε το φωτογραφικό υλικό στο φιλμάκι «Η Ελλάδα εκπαιδεύεται» και στη συνέχεια το φιλμ «Η Εκπαίδευση σήμερα και αύριο». Στη συνέχεια, γράψτε ένα σύντομο κείμενο και παρουσιάστε στην τάξη την εξέλιξη του εκπαιδευτικού συστήματος από τις αρχές τού 20ού αιώνα μέχρι και τις μέρες μας.
7. Στην ιστοσελίδα που ακολουθεί μπορείτε να δείτε τη δασκάλα ρομπότ που κατασκευάστηκε στην Ιαπωνία και λειτουργεί πειραματικά στο Τόκιο (http://mobilenews.gr/gr/articles/view/2472/saya_h_daskala_robot/). Να την συγκρίνετε με τις μορφές των εκπαιδευτικών που γνωρίσατε μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα της ενότητας. Διερευνήστε επίσης πώς θα μπορούσε να εξελιχτεί η εκπαίδευση μελλοντικά και παρουσιάστε πώς θα θέλατε εσείς να εξελιχτεί.

Λαϊκή
παράδοση
και
λογοτεχνία

Α΄. ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ιστορικά δημοτικά

- «Η πάλη του Διγενή με το Χάροντα»
- «Ο Σκεντέρμπεη και ο Χάρος» [απ.]
- Κ. Παλαμάς, «Ο Διγενής και ο Χάροντας» [απ.]

1. Να αντιπαραβάλετε τα δύο δημοτικά τραγούδια (το κυπριακό «του Διγενή» και το αλβανικό «του Σκεντέρμπεη»), συγκρίνοντας:
 - (α) τη μορφή που έχει ο Χάρος σ' αυτά,
 - (β) τους δύο ήρωες που τον αντιμάχονται τόσο ως προς την εμφάνιση όσο και ως προς τη στάση τους απέναντί του.
2. Το κυπριακό τραγούδι τελειώνει με τον Διγενή να «ψυχομασεί». Διαβάστε το ακριτικό που αρχίζει με τον στίχο «Ο Διγενής ψυχομαχεί και η γη τονε τρομάσσει» και συγκρίνετε το περιεχόμενό του τόσο με τα δύο δημοτικά, όσο και με το ποίημα του Παλαμά.

Ο Διγενής ψυχομαχεί κι η γη τονε τρομάσσει.
Βροντά κι αστράφτει ο ουρανός και σείετ' ο απάνω κόσμος,
κι ο κάτω κόσμος άνοιξε και τρίζουν τα θεμέλια,
κι η πλάκα τον ανατριχιά, πώς θα τονε σκεπάσει,
πώς θα σκεπάσει τον αϊτό, τση γης τον αντρειωμένο.

Σπίτι δεν τον εσκεπάζε, σπηλιό δεν τον εχώρει,
τα όρη ediasκέλιζε, βουνού κορφές επήδα
[...]
Ζηλεύει ο Χάρος, με χωσιά μακρά τονε βιγλίζει,
κι ελάβωσέ του την καρδιά και την ψυχή του πήρε.

Τρίτη εγεννήθη ο Διγενής και Τρίτη θα πεθάνει.
Πιάνει καλεί τους φίλους του κι όλους τους αντρειωμένους.
[...]
Κι επήγαν και τον ήβρανε στον κάμπο ξαπλωμένο.
Βογκάει, τρέμουν τα βουνά, βογκάει, τρέμουν οι κάμποι.

«Σαν τι να σ' ήβρε, Διγενή, και θέλεις να πεθάνεις;»
«Φίλοι, καλώς ορίσατε, φίλοι κι αγαπημένοι,
συχάσατε, καθίσατε, κι εγώ σας αφηγιέμαι.
[...]
Βουνά και κάμπους έδειρα, βουνά και καταράχια¹,
νυχτιές χωρίς αστροφεγγιά, νυχτιές χωρίς φεγγάρι.

Και τόσα χρόνια πού 'ζησα δω στον απάνω κόσμο,
κανέναν δεν φοβήθηκα από τους αντρειωμένους.
Τώρα είδα έναν ξυπόλητο και λαμπροφορεμένο,
πού 'χει του ρήσου² τα πλουμιά³, της αστραπής τα μάτια,

με κράζει να παλέψουμε σε μαρμαρένια αλώνια,
κι όποιος νικήσει από τους δυο να παίρνει την ψυχή του».

Κι επήγαν και παλέψανε στα μαρμαρένια αλώνια,
κι όθε χτυπάει ο Διγενής, το αίμα αυλάκι κάνει,
κι όθε χτυπάει ο Χάροντας, το αίμα τράφο⁴ κάνει.

¹καταράχια: οι απότομες πλαγιές των λόφων· ²του ρήσου: του βασιλιά· ³τα πλουμιά: τα στολίδια· ⁴τράφο: βαθύ αυλάκι, τάφος

3. Πώς «συνεχίζει» ο Παλαμάς στο δικό του ποίημα το δημοτικό θέμα της αναμέτρησης με τον Χάροντα; (α) Ποιο από τα χαρακτηριστικά του Διγενή προβάλλει κυρίως; (β) Τι συμβαίνει στην «εμφάνιση» του Χάροντα; (γ) Σε σχέση με τον «νικητή» στα δύο δημοτικά τραγούδια, υπάρχει κάποια ανατροπή στο ποίημα του Παλαμά; (Τεκμηριώστε τις απαντήσεις σας από τα κείμενα)
4. Στο ποίημα του Παλαμά, και πιο συγκεκριμένα στις στροφές με τον αρ. 18, τα λόγια και η στάση του Διγενή ποια άλλα ιστορικά ή μυθικά πρόσωπα της ελληνικής παράδοσης, προφορικής ή και λογοτεχνικής, σας θυμίζουν;
5. Να συγκρίνετε από την άποψη της μορφής το κυπριακό ακριτικό (αλλά και αυτό στην πανελλήνια κοινή), με το ομώνυμο ποίημα του Παλαμά. Ποιες ομοιότητες και διαφορές διακρίνετε ως προς τη γλώσσα, τη μορφή και τον ρυθμό των ποιημάτων; Ποια «τυπικά» στοιχεία δείχνουν ότι τα πρώτα ανήκουν στη δημοτική παράδοση, ενώ το άλλο γράφεται αιώνες μετά από έναν επώνυμο σπουδαγμένο ποιητή;

■ «Τραγούδι για την κροατική επιδρομή στην Κλάντουζα» ■ [Θέλετε δέντρα ανθήσετε]

1. Με βάση όσα γνωρίζετε από το μάθημα της Ιστορίας για την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας, ποιοι νομίζετε ότι τα βάζουν με τους «Τούρκους γενίτσαρους» και «πατούν τα τουρκοχώρια» στα δύο δημοτικά ποιήματα; Πώς εξηγείτε το γεγονός ότι το ένα προέρχεται από την Κροατία και το άλλο είναι ελληνικό; Τι διαπιστώνετε για την αντίσταση των υπόδουλων την περίοδο της Τουρκοκρατίας στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο;
2. Και τα δύο δημοτικά τραγούδια δίνουν λεπτομέρειες για τις πράξεις εκείνων που αντιστέκονται στην οθωμανική εξουσία. Πώς καταλαβαίνουμε ότι οι Οθωμανοί ήταν οι κυρίαρχοι και αυτοί που «μιλούν» επαναστατημένοι υπόδουλοι; Τι μαθαίνουμε από το ελληνικό και τι από το κροατικό τραγούδι για τον χρόνο και τον τρόπο δράσης των «κλεφτών»;
3. Ποιο γεγονός είναι κοινό, αναφέρεται δηλαδή και στα δύο δημοτικά τραγούδια, από τη δράση των κλεφτών; Ποια ομάδα από τον πληθυσμό αφορά; Γιατί πιστεύετε ότι αυτή η ομάδα είναι η πιο «ευαίσθητη» να υποστεί τα δεινά του πολέμου;

4. Δικαιολογείτε τη χρήση βίας, όπως περιγράφεται και στα δύο δημοτικά τραγούδια; Ποια κοινωνικά και ψυχικά αίτια πιστεύετε ότι την δικαιώνουν στα δύο αυτά ποιήματα;

■ «Τόμα Αλιμός» [απ.]

■ [Θέλετε δέντρα ανθήσετε]

■ «Του Δράμαλη»

1. Να απαντήσετε στα παρακάτω ερωτήματα, αφού αναζητήσετε στοιχεία και συζητήσετε για τον τύπο της κοινωνίας εκείνη την εποχή: (α) Τι κοινό παρουσιάζει ο «σκηνικός χώρος» και των τριών αυτών δημοτικών τραγουδιών; (β) Στην υγεία τίνος πίνει ο χαϊντούκος στο ρουμάνικο τραγούδι; (γ) Σε τι απευθύνεται ο κλέφτης που μιλάει στο «Θέλετε δέντρα ανθήσετε»; (δ) Ποιος/ποιοί είναι οι «πληροφοριοδότες» στο τραγούδι «Του Δράμαλη»; (ε) Τι μας λένε αυτά για τη σχέση της δημοτικής ποίησης με τη φύση; (στ) Πώς, πιστεύετε, δικαιολογείται αυτή η σχέση;
2. Δείτε πώς συνεχίζει το τραγούδι «Τόμα Αλιμός», και απαντήστε στα ακόλουθα: (α) ποια «ανατροπή» συμβαίνει σε σχέση με τα όσα λέει ο χαϊντούκος για τον «μαύρο του» στο πρώτο «επεισόδιο» του ποιήματος; (β) Τελικά, τι ρόλο φαίνεται να παίζει το άλογο, παθητικό («βουβό») ή ενεργητικό, και γιατί; (Για να απαντήσετε σκεφτείτε τη ζωή ποιων ανθρώπων εξιστορούν αυτά τα δημοτικά τραγούδια)

– Μαύρε μου, αλί κι αλίμονο και τρισαλί, καλέ μου!
Το πού 'θελα το πέτυχα, μα νά, κι η ώρα μού 'ρθε!
Πιάσε με το ποδάρι σου και σκάψε μου το λάκκο,
Πάρε χορτάρι τρυφερό και στρώσ' τον από μέσα
κι ύστερα, πόδια, κεφαλή, λουλούδια φύτεψέ μου.

[...]

Κι ύστερα, μαύρε κίνησε, πάρε το μονοπάτι,
το λόγγο, λόγγο¹ πήγαινε, κι όλο το μέγα δάσο,
ώς τα σφεντάμια² τα ψηλά και τ' αστραποκαμένα,
όπου τ' αδέρφια καρτερούν κι έχουνε λημεριάσει³.

[...]

Ταράχτη, εσείστη η λαγκαδιά και βόγγησε το δάσο,
οξιές, φτελιάδες⁴ τρέμανε, σφεντάμια, ελάτια σκύβαν,
την κεφαλή του εδρόσιζαν, το χέρι του φιλούσαν,
με σιγανό μουρμούρισμα πιάσαν το μοιρολόι
κι ο μαύρος, ο μαυρούλης του λυπητερά εχλιμίντρα.
Σκάφτει με το ποδάρι του, λάκκο μικρό τού ανοίγει,
στρώνει χορτάρι τρυφερό, λουλούδια τού φυτεύει,
με τρία δάκρυα του πικρά τα βρέχει, τα ποτίζει
κι ύστερα, αγάλια, ξεκινά, παίρνει το μονοπάτι
και πάει και πάει, ορέ, και πάει, όλο το μέγα δάσο,
ώς τα σφεντάμια τα ψηλά και τ' αστραποκαμένα,
στα παλικάρια, πό 'χουνε 'πό, κάτου, λημεριάσει.

¹ λόγγο: μέρος με πυκνή θαμνώδη βλάστηση · ² σφεντάμι: είδος θάμνου αλλά και δέντρο με ανθεκτικό ξύλο · ³ λημεριάσει: έχουν στήσει το λημέρι, το χρησφύγετό τους · ⁴ φτελιά: ψηλό και μακρόβιο δέντρο

3. Να συγκρίνετε τα δύο ελληνικά δημοτικά τραγούδια, «Του Δράμαλη» και «Θέλετε δέντρα ανθήσετε», από την άποψη των πληροφοριών (πραγματολογικών στοιχείων) που μας δίνουν: (α) Πώς καταλαβαίνουμε ότι το τραγούδι «Του Δράμαλη» σε σχέση με το «Θέλετε δέντρα ανθήσετε» είναι μεταγενέστερο; (β) Σε ποια ακριβώς ιστορική περίοδο αλλά και σε ποιο συγκεκριμένα ιστορικό γεγονός αναφέρεται; (Δικαιολογήστε την απάντησή σας με στοιχεία από το κείμενο και τις ιστορικές σας γνώσεις)
4. Να συγκρίνετε τους δύο τελευταίους στίχους και στα δύο παραπάνω τραγούδια. Τι παρατηρείτε; Προσπαθήστε να εξηγήσετε τα ακόλουθα:
 - (α) Γιατί «τα τζαμιά κλαίνε για Τούρκους»; Ποιες (αντίθετες) πολιτισμικές συνήθειες και παραδόσεις υποδηλώνει αυτό, και για ποιους;
 - (β) Γιατί κλαίνε και τα αχούρια «για άλογα»; Τι μας λέει αυτό για τον τρόπο διεξαγωγής του πολέμου εκείνη την εποχή; (Προσπαθήστε να το συνδέσετε και με στοιχεία από το ρουμανικό τραγούδι «Τόμα Αλιμός»)
5. Διαβάστε δυνατά τα δύο ελληνικά κλέφτικα ακολουθώντας τη στίξη τους (κόμματα, τελείες, ερωτηματικά κ.τ.ό.). Τι παρατηρείτε; Πώς / πού «κόβεται» ο κάθε στίχος; Πού ολοκληρώνεται το νόημα; Τι δίνει ρυθμό στα ποιήματα αυτά; Παρακολουθεί ο ρυθμός το νόημα, δηλαδή η κάθε νοηματική ενότητα μπορεί να θεωρηθεί και μία ρυθμική ενότητα, ή όχι; Παρατηρείτε ανάλογα φαινόμενα και στο μεταφρασμένο από τα ρουμάνικα «Τόμα Αλιμός»; Γιατί πιστεύετε ότι συμβαίνει αυτό;
6. Να συγκρίνετε τα δύο κλέφτικα («Θέλετε δέντρα ανθήσετε», «Του Δράμαλη») με το κυπριακό ακριτικό από την άποψη της γλώσσας τους. Τι παρατηρείτε; Ποιο θεωρείτε ότι είναι παλαιότερο και γιατί; (Προσπαθήστε να δικαιολογήσετε την απάντησή σας και με άλλα κριτήρια, εκτός από τη γλώσσα)

■ «Τόμα Αλιμός» [απ.]

■ [Θέλετε δέντρα ανθήσετε]

■ Στέλιος Κερομύτης, «Θα πάρω το ντουφέκι μου» (ρεμπέτικο)

1. Αφού εξετάσετε το παρακάτω δημοτικό τραγούδι μαζί με το «Τόμα Αλιμός» και το «Θέλετε δέντρα» να εξηγήσετε: (α) τι είδους σχέση έχουν με τα όπλα οι κλέφτες των δημοτικών τραγουδιών και (β) τι μας αποδεικνύει αυτό για τις συνθήκες ζωής των κλεφτών.

Χορεύουν τα κλεφτόπουλα, γλεντάνε τα καίμένα.
Κ' ένα μικρό κλεφτόπουλο δεν παίζει, δεν χορεύει,
μόν' τ' άρματα συγύραγε και το σπαθί τροχάει.
«Τουφέκι μου περήφανο, σπαθί μου παινεμένο,
πολλές βολές¹ με γλίτωσες, βόηθα και τούτην ώρα,
να σ' ασημώσω² μάλαμα³ να σε σμαλτώσω⁴ ασήμι».

¹ βολές: φορές · ² να ασημώσω: εδώ, να στολίσω · ³ μάλαμα: χρυσάφι · ⁴ να σμαλτώσω: να βερνικώσω με σμάλτο, ειδικό επίχρισμα

2. Ποια επιθυμία ή απόφαση διατυπώνουν οι πρωταγωνιστές του «Θέλετε δέντρα» και του «Θα πάρω το ντουφέκι μου»; Ποιες συνθήκες σε κάθε περίπτωση τους οδηγούν σ' αυτή;
3. Φανταστείτε, και αν θέλετε, γράψτε ένα τραγούδι-αντίλαλο στο παραπάνω δημοτικό («Χορεύουν τα κλεφτόπουλα»), αντικαθιστώντας το «τουφέκι» του κλέφτη με το «όπλο» του ρεμπέτη στην ειρηνική ζωή.

■ «Του Δράμαλη»

■ «Του Αλή Φαρμάκη»

1. Και στα δύο δημοτικά, ελληνικό και αλβανικό, το όνομα του Κολοκοτρώνη αναφέρεται απλώς σε έναν στίχο. (α) Από τι λοιπόν καταλαβαίνουμε στα ποιήματα αυτά ότι πρόκειται για «ήρωα», έναν γενναίο άνδρα; (β) Σχολιάστε τη μορφή του αλβανού Αλή Φαρμάκη όπως σκιαγραφείται μέσα από το ομώνυμο δημοτικό τραγούδι. Ποια στοιχεία του χαρακτήρα του τον κάνουν εξίσου «ανδρείο» με τον Κολοκοτρώνη; Παραθέστε συγκεκριμένα αποδεικτικά στοιχεία μέσα από τα κείμενα.
2. Να συγκρίνετε την παρακάτω ιστορική μαρτυρία του Φωτάκου για τη μάχη στα Δερβενάκια με το δημοτικό τραγούδι «Του Δράμαλη». Πόσο πιστό στα πραγματικά γεγονότα είναι το δημοτικό τραγούδι; Ως προς τι διαφοροποιείται απ' αυτά και γιατί;

«Αξίζει να αναφερθούν μερικές φράσεις του Φωτάκου χαρακτηριστικές της πρώτης αυτής καταστροφής των Τούρκων μέσα στο στενό του Δερβενακίου: [...] εκεί, σύμφωνα με τις μαρτυρίες όλων των απομνημονευματογράφων, έγινε κυριολεκτικά σφαγή των Τούρκων που βρίσκονταν ανάμεσα στα πυρά του Αντ. Κολοκοτρώνη προς Δ[υσμάς] και του Νικηταρά και των άλλων προς Α[νατολάς]. Η πανωλεθρία αυτή κράτησε και πέρα από τη δύση του ηλίου. Εκεί, κατά τον Φωτάκο, “έγινεν ο μεγαλύτερος σκοτωμός. Ο τουφεκισμός εδιήρκεσεν μαν ήμισυ ώραν, και επειδή ενύκτωσεν και δεν έβλεπαν πλέον, έριχναν εις τον σωρόν... Το μέρος ήτο πολύ κατήφορον και εκυλούσαν τα ζώα και οι άνθρωποι ζωντανοί και σκοτωμένοι... και εγέμισε το ρέμα ο ένας ήτο τότε πλακωμένος από τον άλλον, από τα ζώα και από τα φορτώματα...”».

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΒ', Εκδοτική Αθηνών, σελ. 255-256.

3. Στο δημοτικό τραγούδι «του Αλή Φαρμάκη», όπως αποδίδεται σε νεοελληνική μετάφραση, υπάρχει ένα στοιχείο ρυθμού που δεν το βρίσκουμε στα κλέφτικα που εξετάσαμε. Ποιο είναι αυτό το στοιχείο και ποιες λέξεις «τονίζει», ώστε να δώσουμε σ' αυτές μεγαλύτερη προσοχή; Δικαιολογήστε την απάντησή σας σχολιάζοντας ζεύγη λέξεων που η σημασιολογική σχέση τους υπογραμμίζεται με αυτόν τον τρόπο.
4. Να συγκρίνετε τα δύο παρακάτω δημοτικά τραγούδια με τα υπόλοιπα «ιστορικά» αυτής της ενότητας. Τι αποκαλύπτουν για τη δράση των γυναικών; Σε ποιες περιπτώσεις μια τέτοια δράση είναι αναγκαία και αποδεκτή από το κοινωνικό σύνολο;

Μωρή Μύρω (Αλβανία)	Της Δέσπως (25 Δεκεμβρίου 1803)
<p>Μωρή Μύρω, ορφανεμένη, στα βουνά μεγαλωμένη μ' αγριολάχανα και χόρτα, στο χωριό, πόρτα την πόρτα, πας και βρίσκεις τον μπαρμπέρη σκύβεις, του φιλάς το χέρι:</p> <p>– Κυρ-μπαρμπέρη, αδελφέ μου, τα μαλλάκια κούρειψέ μου για να βγάλω το μαντίλι να ζωστώ το καριοφίλι και να βγω να εκδικηθώ για πατέρα και αδερφό.</p>	<p>– Αχός βαρύς ακούεται, πολλά τουφέκια πέφτουν. Μήνα¹ σε γάμο ρίχνονται, μήνα σε χαροκόπι²; Ουδέ σε γάμο ρίχνονται ουδέ σε χαροκόπι. Η Δέσπω κάνει πόλεμο με νύφες και μ' αγγόνια. Αρβανιτιά³ την πλάκωσε στου Δημουλά τον πύργο: «Γιώργαινα, ρίξε τ' άρματα, δεν είν' εδώ το Σούλι. Εδώ είσαι σκλάβα του πασά, σκλάβα των Αρβανιτών. – Το Σούλι⁴ κι αν προσκύνησε, κι αν τούρκεψεν η Κιάφα^{4α}, η Δέσπω αφέντες Λιάπηδες⁵ δεν έκαμε, δεν κάνει». Δαυλί⁶ στο χέριν άρπαξε, κόρες και νύφες κράζει: «Σκλάβες Τουρκών μη ζήσωμε, παιδιά μ', μαζί μου ελάτε». Και τα φυσέκια⁷ ανάψανε, κι όλοι φωτιά γενήκαν.</p> <hr/> <p>¹ Μήνα: μήπως; ² χαροκόπι: γλέντι· ³ Αρβανιτιά: εδώ, σύμμαχοι των Τούρκων· ^{4,4α} Σούλι, Κιάφα: περιοχές στην κεντρική Ήπειρο, τότε τουρκοκρατούμενες (υπό τον έλεγχο του Αλή Πασά των Ιωαννίνων)· ⁵ Λιάπηδες: αλβανική φυλή· ⁶ δαυλί: κομμάτι ξύλο, η μια άκρη του οποίου έχει τυλιχτεί με πανιά και βυθιστεί σε ρετσίνη, για να παίρνει φωτιά εύκολα· ⁷ φυσέκια: πυρομαχικά, σαν τις σημερινές σφαίρες, γεμισμένα με μπαρούτι</p>

■ «Τον Κάγκαλο...» [απ.]

■ «Του καπετάν Άρη»

1. Να συγκρίνετε το τραγούδι «Τον Κάγκαλο...» με το παρακάτω, προγενέστερο δημοτικό τραγούδι και να επισημάνετε τα κοινά τους σημεία. (Βρείτε ποιος ήταν ο Κατσαντώνης, στηριγμένοι καταρχήν στο κείμενο αλλά και από εξωκειμενικές έγκυρες πηγές πληροφόρησης)

Το μάθατε τι γίνηκε ψηλά στο Μοναστήρι,
τον Κατσαντώνη πιάσανε και παν να τον κρεμάσουν.
Χίλιοι τον παν από μπροστά και χίλιοι από πίσω
κι αυτός κοντοστεκότανε και στους αγάδες λέει:
Τούρκοι κρατήστε τ' άλογα για να τηράξω¹ πίσω,
να χαιρετήσω τα βουνά, τα έρημα λημέρια,
για να σουρίξω² κλέφτικα, καθώς σουράν^{2α} οι κλέφτες
μπας και μ' ακούσουν τα παιδιά Τσόγκας και Λεπενιώτης,
να βγουν μπροστά στο Μέτσοβο, μήπως και με γλιτώσουν.

¹ να τηράξω: να κοιτάξω· ^{2,2α} σουρίξω, σουράν: σφυρίζω, σφυρίζουν

2. Τι συμπέρασμα βγάξετε, από τη σύγκριση αυτή, για τη θέση που είχαν στη συνείδηση του ελληνικού λαού οι ληστές που έδρασαν στην ελληνική επικράτεια μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους; Με ποιους εξομοιώνονται από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας; Πώς το εξηγείτε; Αναζητήστε στοιχεία για το πρόβλημα της ληστείας στη μετεπαναστατική Ελλάδα σε ιστορικά βιβλία ή/και στο Διαδίκτυο.
3. Ποιος εχθρός έχει πάρει τη θέση του Τούρκου στο τραγούδι «Του καπετάν Άρη»; Ποια άλλα στοιχεία μέσα στο ποίημα μας επιτρέπουν να τοποθετήσουμε το τραγούδι αυτό στην ιστορική του περίοδο;
4. Πώς σκιαγραφείται η μορφή του καπετάν Άρη στο ομώνυμο τραγούδι; Ο τρόπος περιγραφής του και ο τρόπος δράσης του ποιους σας θυμίζει; Αιτιολογήστε την απάντησή σας με συγκεκριμένα παραδείγματα από άλλα ποιήματα που έχετε δει.
5. Ποια στοιχεία θα αλλάζατε στο τραγούδι «Του καπετάν Άρη» για να το μετατρέψετε σε «κλέφτικο»; Οι αλλαγές είναι περισσότερες από τα στοιχεία που θα αφήνατε अपαράλλαχτα; Γιατί πιστεύετε ότι συμβαίνει αυτό;
6. Προσπαθήστε, εάν θέλετε, να γράψετε κι εσείς ένα επίκαιρο τραγούδι με τους «τρόπους» του δημοτικού τραγουδιού.

■ «Του καπετάν Άρη»

■ «Ντούτσε να σου σκάσει η κούτρα»

1. Να αντιπαραβάλετε τα τραγούδια «Ντούτσε να σου σκάσει η κούτρα» και «Του καπετάν Άρη». Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές διαπιστώνετε ως προς το θέμα, το ύφος, τη μορφή; Αιτιολογήστε γιατί το δεύτερο δικαιώνει περισσότερο τον χαρακτηρισμό «δημοτικοφανές», ενώ το πρώτο μοιάζει με τραγούδι σαν εκείνα της Βέμπο (δείτε παρακάτω τις σχετικές παραπομπές στην ερ. 3).
2. Μελετήστε την παρακάτω μαρτυρία για την είσοδο του ελληνικού στρατού στην Κορυτσά κατά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο και έπειτα το αλβανικό δημοτικό τραγούδι. Τι συμπεράσματα βγάξετε;

«Κοροϊδεύοντας τη μεγαλομανία του Ντούτσε μπήκε ο στρατός στην πόλη, στολισμένη με γαλανόλευκες, όπου οι Έλληνες κάτοικοι τους υποδέχτηκαν στις πόρτες των σπιτιών τους και τους πρόσφεραν ρακί και γλυκίσματα. Οι Αλβανοί κοιτούσαν το πεζικό που περνούσε και δεν πίστευαν στα μάτια τους. Ένα χρόνο τώρα οι Ιταλοί τους έδειχναν τα περίφημα όπλα τους, τα τανκς, τ' αμέτρητα αεροπλάνα, τους είχαν κάνει να πιστέψουν στη δύναμη του φασισμού. Τι έγιναν τώρα τόσες μηχανές, τόσα φτερά, τόσες παράτες, τι έγιναν τόσα μεγαλεία; Χάθηκαν σαν καπνός εμπρός σε κάτι μικρόσωμα φανταράκια που τα έβλεπαν οι Κορυτσαίοι να βαδίζουν κατάκοπα, κουτσαίνοντας.»

Χρήστος Ζαλοκώστας, «Πίνδος», *Ιστορία νεότερη και σύγχρονη*, τεύχος Β', Γ' Ενιαίου Λυκείου, ΟΕΔΒ

3. Επισκεφθείτε την ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=tu4FqKhRYSw> όπου θα ακούσετε τη Σοφία Βέμπο να τραγουδά το τραγούδι «Κορόιδο Μουσολίνι». Να το συγκρίνετε με το αλβανικό δημοτικό «Ντούτσε να σου σκάσει η κούτρα» και να βρείτε με ποια κοινά στοιχεία τα δύο τραγούδια αποδίδουν την ήττα του Μουσολίνι. Σχολιάστε επίσης το αίσθημα με το οποίο την αντιμετωπίζουν.
4. Να συγκρίνετε το αλβανικό δημοτικό τραγούδι «Ντούτσε, να σου σκάσει η κούτρα» με το σκίτσο που ακολουθεί, τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς το ύφος, με συγκεκριμένα στοιχεία που να δείχνουν τη «συνομιλία» λόγου και εικόνας. Τι συμπέρασμα βγάξετε για τη σχέση της λογοτεχνίας με άλλες μορφές έκφρασης; Σε ποια ανάγκη (περίσταση) ανταποκρίνονται; Τι σας λέει αυτό για την κοινωνική λειτουργία της λογοτεχνίας;

<http://www.sakopetra.com/forum/viewtopic.php?f=42&t=8603>

Ο καημός της ξενιτειάς

- «Ο γυρισμός του ξενιτεμένου» (Παραλογή)
- «Μη μου κλαις»
- «Ο Γιαννάκης»
- Θόδωρος Δερβενιώτης, «Ένα πιάτο άδειο» (ρεμπέτικο)
- Γ. Σεφέρης, «Ο γυρισμός του ξενιτεμένου»

1. Ποια πρόσωπα φαίνεται να υποφέρουν από την απουσία του ξενιτεμένου στα δημοτικά τραγούδια και πώς εκδηλώνουν τον πόνο τους;
2. Στα δύο δημοτικά τραγούδια της ξενιτειάς, «Ο γυρισμός του ξενιτεμένου» και «Μη μου κλαις», γίνεται λόγος για την επιστροφή του ξενιτεμένου είτε ως γεγονός είτε ως επιθυμία και προσδοκία. Στο τραγούδι «Ο Γιαννάκης» ποιο τέλος (φαίνεται ότι) θα έχει η περιπέτεια του ξενιτεμένου ήρωα και πώς προοικονομείται αυτό το τέλος;
3. Ο λαϊκός δημιουργός στο ρεμπέτικο τραγούδι επιλέγει να μιλήσει πρώτα για τα άψυχα (τα πράγματα) και μετά για τα πρόσωπα (και τα αισθήματά τους). Γιατί; Τι πετυχαίνει με αυτή τη σειρά; Πώς «ζωγραφίζεται» ο καημός των αγαπημένων προσώπων του ξενιτεμένου; Σε ποιον στίχο του ρεμπέτικου συμπυκνώνεται όλη η σκηνή με δυο λόγια; Ποιες άλλες μορφές τέχνης θα επιλέγατε για να αποδώσετε την ίδια σκηνή;
4. Συγκρίνετε το τραγούδι «Ο Γιαννάκης» με τους τρόπους του δημοτικού τραγουδιού αλλά και με το μικρασιατικό παραδοσιακό τραγούδι που ακολουθεί. Ποια είναι τα κοινά στοιχεία και ποιες οι βασικές διαφορές στη μορφή και στο περιεχόμενο;

Στό 'πα και στο ξαναλέω
στο γιαλό μη κατεβείς
κι ο γιαλός κάνει φουρτούνα
και σε πάρει και διαβείς.

Κι αν με πάρει που με πάει
κάτω στα βαθιά νερά
κάνω το κορμί μου βάρκα
τα χεράκια μου κουπά
το μαντήλι μου πανάκι
μπαινοβγαίνω στη στεριά.

Στό 'πα και στο ξαναλέω
μη μου γράφεις γράμματα
γιατί γράμματα δεν ξέρω
και με πίνουν κλάματα.

5. Το παράπονο της αγαπημένης στους δύο τελευταίους στίχους του «Μη μου κλαις» μας πληροφορεί για μια άλλη πικρή αλήθεια του ξενιτεμού. Ποια είναι αυτή;
6. Να αντιπαραβάλετε την παραλογή με το ομότιτλο τραγούδι του Γ. Σεφέρη. Ποια στοιχεία ή τρόπους του δημοτικού τραγουδιού αξιοποιεί ο επώνυμος ποιητής και

με ποια νέα στοιχεία ανανεώνει το θέμα; Με ποια παράδοση «συνομιλεί» ο ποιητής στην 4η στροφή με τους στίχους «γυρεύω την αρχαία κολόνα που κοίταζε ο θαλασσινός»; Σε ποιον αναφέρεται;

7. Πώς συνδέονται οι τελευταίοι στίχοι του ποιήματος του Σεφέρη με τη χρονολογία γραφής του; (για να απαντήσετε χρειάζεται να αξιοποιήσετε και ιστορικές γνώσεις)
8. Στο ποίημα του Σεφέρη το θέμα του νόστου συνδυάζεται με το θέμα της «παιδικής» και της «ενήλικης» ματιάς:
- (α) Γράψτε σε δύο στήλες τους στίχους που αναφέρονται στην εικόνα του κόσμου που έχει το παιδί και στη δεύτερη αυτό που βλέπει τώρα σαν ενήλικας: ποια είναι η βασική διαφορά;
- (β) Σε ποιο σημείο του ποιήματος κορυφώνεται αυτή η αντίθεση; Σε ποιους στίχους δηλαδή καταλαβαίνουμε οριστικά ότι ο «γυρισμός του ξενιτεμένου» είναι αδύνατος, ου-τοπικός (εκτός τόπου);

Της καθημερινής ζωής

[Με άξονα την εργασία]

■ «Τ' αμπέλι»

■ [Νάμουν γέρος το Γενάρη]

■ Κ. Κρυστάλλης, «Το τραγούδι του τρυγητού»

1. Πώς συνομιλεί με το δημοτικό τραγούδι «Τ' αμπέλι» στο ποίημά του ο Κρυστάλλης; (α) Οι πρώτοι τέσσερις στίχοι του ποιήματός του ποιο είδος δημοτικών τραγουδιών σάς φέρνουν στο νου; (αποδείξτε το με συγκεκριμένα στοιχεία από τα κείμενα). (β) Στο ποίημα του Κρυστάλλη με ποια περίσταση συνδέεται το κρασί; Από αυτή την άποψη, με ποια άλλα δημοτικά τραγούδια που είδατε θα συνδυάζατε «Το τραγούδι του τρυγητού»;
2. Με τι παραλληλίζονται οι ηλικίες του ανθρώπου στο τετράστιχο «Νά 'μουν γέρος το Γενάρη»; Σε τι είδους κοινωνία αναμένουμε ένας τέτοιος παραλληλισμός να είναι «φυσικός»;
3. Με ποια εποχή και περίσταση της αγροτικής ζωής συνδέεται η ακμή, η «καλύτερη ώρα» του ανθρώπου στο τετράστιχο; Προσπαθήστε να εξηγήσετε γιατί αποκλείονται οι άλλες εποχές / φάσεις της ζωής του ανθρώπου.
4. Αναζητήστε σε έγκυρες πηγές, έντυπες ή από το Διαδίκτυο, στοιχεία για τον ποιητή Κ. Κρυστάλλη που να δείχνουν τη σχέση του με τη δημοτική παράδοση.

[Με άξονα το θέμα της αγάπης / του γάμου]

■ «Ποιος είδεν ήλιο από βραδνού»

■ «Στεφανοφρουδάτη»

■ Μάρκος Βαμβακάρης, «Μαύρα μάτια, μαύρα φρύδια» (ρεμπέτικο)

■ Μαντινάδες

1. Στα τραγούδια αυτά μπορεί κανείς να αναγνωρίσει ένα κοινό θέμα/«τόπο», αυτόν της ομορφιάς και του έρωτα. Να βρείτε:
(α) Ποια χαρακτηριστικά συνθέτουν σε κάθε τραγούδι τον τόπο της γυναικείας ομορφιάς; Ποια είναι κοινά και στα τρία; Υπάρχουν διαφοροποιήσεις, και πώς τις εξηγείτε;
(β) Πώς εκφράζεται σ' αυτά ο πόθος, το «πάθος» της αγάπης;
2. Να συγκρίνετε τα παραπάνω τραγούδια με τις διασκευασμένες μαντινάδες του Τζουγανάκη.
(α) Υπάρχει κάτι το «απρόβλεπτο» στο περιεχόμενο των τελευταίων; Ποιο είναι αυτό;
(β) Εξετάστε τα κείμενα μεταξύ τους (το δημοτικό, το ρεμπέτικο, τις κρητικές μαντινάδες) ως προς τη μορφή. Τι παρατηρείτε;

3. Να επιλέξετε ένα σύγχρονο τραγούδι με παρόμοιο θέμα που να σας αρέσει και να το συγκρίνετε με τα παραπάνω. Τι ομοιότητες ή διαφορές εντοπίζετε; Πού νομίζετε ότι οφείλονται;

■ Επιθαλάμια δίστιχα

■ Άγγ. Σικελιανός, «Η συνείδηση της γυναίκας» [απ.]

1. Να συγκρίνετε τη μορφή του γαμπρού όπως αυτή φαίνεται στα επιθαλάμια δημοτικά τραγούδια της Κύπρου με τη μορφή του γαμπρού στο παρακάτω επιθαλάμιο της Σαπφούς. Τι είναι εκείνο που τονίζεται στο αρχαίο επιθαλάμιο για τον γαμπρό και πού πέφτει το βάρος στο νεότερο επιθαλάμιο της Κύπρου πάλι γι' αυτόν; Κατά τη γνώμη σας, πρόκειται για πολιτισμική διαφορά ανάμεσα στον αρχαίο και νεότερο κόσμο ή για δύο «εικόνες» που συμπληρώνουν η μία την άλλη; Αιτιολογήστε την απάντησή σας συγκεντρώνοντας στοιχεία για τη ζωή και τις σχέσεις ανδρών – γυναικών στην αρχαία ελληνική και νεοελληνική παραδοσιακή κοινωνία.

Ψηλά τη στέγη του σπιτιού
-Υμέναιε-
ψηλά σηκώστε τη, μαστόροι!
-Υμέναιε-
Νά 'μπει ο γαμπρός, παρόμοιος με τον Άρη,
(-Υμέναιε-)
και πιο ψηλός απ' τους ψηλούς τους άντρες!
(-Υμέναιε-)

Σαπφώ, μτφρ. Ι.Θ. Κακριδής

2. Να συγκρίνετε τη μορφή του αρχαίου επιθαλάμιου (της Σαπφούς) με τα επιθαλάμια λαϊκά δίστιχα από την Κύπρο. Ποιο στοιχείο τους σας κάνει εντύπωση και γιατί πιστεύετε ότι υπάρχει αυτό; Για να απαντήσετε συζητήστε στην τάξη την περίπτωση που «παράγει» τα τραγούδια αυτά, και πώς αυτά αναπαράγονται-διατηρούνται στον χρόνο.
3. Να συγκρίνετε τα δημοτικά δίστιχα του γάμου με το ποίημα του Σικελιανού. Πώς φαίνεται η ισοδυναμία του «αντρόγυνου» στα πρώτα; Με ποιον τρόπο ο Σικελιανός, στο δικό του ποίημα, δείχνει τη «σωστή θέση» που αρμόζει σε μια γυναίκα όταν παντρεύεται; Ποιο πρόσωπο της οικογένειάς της επισημαίνει αυτή τη θέση και γιατί αυτό συγκεκριμένα;
4. Ποια η βασική διαφορά στη μορφή των στίχων ανάμεσα στα λαϊκά κυπριακά δίστιχα και στο ποίημα του Σικελιανού; Αναγνωρίζετε σε ποιο μέτρο είναι γραμμένοι οι στίχοι στα πρώτα; Έχουμε ξαναβρεί αυτό το μέτρο και πού; Με ποια άλλα μέσα ο Σικελιανός υποκαθιστά την επαναληπτικότητα ισόμετρων στίχων, για να δώσει ρυθμό στο ποίημά του;

■ Λιανοτράγουδα ■ «Μαρινιωτού»

1. Να σχολιάσετε το γνωμικό χαρακτήρα που έχουν τα δίστιχα και το τρίστιχο.
(α) Ποια ανάγκη των ανθρώπων καλύπτουν;
(β) Γνωρίζετε άλλα τέτοια που να έχουν σαν θέμα τους μια σύγκριση ή γνωμικό χαρακτήρα; Υπάρχει κάποιο που είδαμε ήδη; (Μπορείτε επίσης να αναζητήσετε και άλλα παρόμοια και να τα φέρετε στην τάξη για παρουσίαση).
2. Ποια άλλα είδη κειμένων γνωρίζετε που να καλύπτουν την ίδια ανάγκη στις παραδοσιακές κοινωνίες; Η ανάγκη αυτή καλύπτεται σήμερα, και πώς;

[Με άξονα τα μοιρολόγια]

- **Μοιρολόγια (Μανιάτικα και Μονεμβασιώτικο)**
- «Ο Επιτάφιος θρήνος της Δειπαρθένου Μαρίας» [απ.]
- Γ. Ρίτσος, *Επιτάφιος* [απ.]
- Μ. Χιώτης, «Τι έχεις μάνα;» (ρεμπέτικο)

1. Να εντοπίσετε ποια σχήματα λόγου (εικόνες, μεταφορές, παρομοιώσεις κ.ά.) χρησιμοποιούνται στα μοιρολόγια για να τραγουδηθούν οι χάρες του νεκρού. Με ποιους τρόπους/ λέξεις δηλώνεται, και στα τρία μοιρολόγια, η ανίκητη δύναμη του θανάτου, κατά τρόπο που να μετριάζεται, να «εξορκίζεται»;
2. Ποιο τυπικό «σχήμα» του δημοτικού τραγουδιού αναγνωρίζετε στο μονεμβασιώτικο μοιρολόγι; Τι τονίζεται με τον τρόπο αυτό;
3. Να διαβάσετε το παρακάτω μοιρολόγι και να εξηγήσετε: (α) η χρήση των λέξεων «παλιόδεντρα», «νιόδεντρα» είναι εδώ κυριολεκτική ή μεταφορική; Πώς το καταλάβατε; (β) Ποιο είναι, σύμφωνα με το παρακάτω μοιρολόγι, το μεγαλύτερο «άδικο» του χάρου; Γιατί; Η αντίληψη αυτή επιβεβαιώνεται από τα άλλα μοιρολόγια και της θρήνου της ενότητας; Αποδείξτε το με συγκεκριμένα στοιχεία από τα κείμενα.

Μοιρολόγι παλικαριού

Δεν είναι κρίμα κι άδικο, παραλογία μεγάλη,
να στέκουν τα παλιόδεντρα και τα σαρακιασμένα,
να πέφτουνε τα νιόδεντρα με τ' άνθη φορτωμένα;

4. Να συγκρίνετε το δεύτερο μανιάτικο αλλά και το μονεμβασιώτικο μοιρολόγι με το παρακάτω δημοτικό τραγούδι. Τι παρατηρείτε; Σε ποιο άλλο ποίημα είδαμε τον Χάροντα να σέρνει «το ανθρώπινο κοπάδι»;

Γιατί είναι μαύρα τα βουνά και στέκουν βουρκωμένα;
Μην' άνεμος τα πολεμά, μήνα^{1α} βροχή τα δέρνει;
Κι ουδ' άνεμος τα πολεμά, κι ουδέ βροχή τα δέρνει,
μόνε διαβαίνει ο Χάροντας με τους αποθαμένους.

Σέρνει τους νιους από μπροστά, τους γέροντες κατόπι,
τα τρυφερά παιδόπουλα στη σέλλα αραδιασμένα.
Παρακαλούν οι γέροντες, κι οι νέοι γονατίζουν,
και τα μικρά παιδόπουλα τα χέρια σταυρωμένα·
«Χάρε μου, διάβ² από χωριό, κάτσε σε κρύα βρύση,
να πιουν οι γέροντες νερό, κι οι νιοι να λιθαρίσουν³,
και τα μικρά παιδόπουλα λουλούδια να μαζώξουν.
– Ανεί⁴ διαβώ από χωριό, αν από κρύα βρύση,
έρχονται οι μάνες για νερό, γνωρίζουν τα παιδιά τους,
γνωρίζονται τ' αντρόγυνα και χωρισμό δεν έχουν.

^{1,1α} **μην/μήνα:** μήπως · ² **διάβα:** πέρασε · ³ **να λιθαρίσουν:** να ρίξουν το λιθάρι, να μετάσχουν στο αγώνισμα της λιθοβολίας · ⁴ **ανεί:** αν ίσως

5. Ποια σχέση μεταξύ του προσώπου που θρηνεί και του πεθαμένου προσώπου τονίζεται ιδιαίτερα στον «Επιτάφιο θρήνο της Αειπαρθένου Μαρίας», στον *Επιτάφιο* του Ρίτσου, αλλά και στο τραγούδι του Χιώτη; Ποιο από τα τρία κείμενα σας κάνει τη μεγαλύτερη εντύπωση, και γιατί;
6. Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές διαπιστώνετε ανάμεσα στα δημοτικά μοιρολόγια και τραγούδια του Χάρου, και στους θρήνους της Παναγίας και του Ρίτσου, ως προς τη γλώσσα, τον ρυθμό και την έκφραση του πόνου;
7. Να συγκρίνετε το ρεμπέτικο τραγούδι του Μ. Χιώτη με όλα τα προηγούμενα μοιρολόγια - θρήνους και να σχολιάσετε:
 - (α) Τι «παρακαλεί» η μάνα τον Χάρο; Γιατί πιστεύετε συμβαίνει αυτό;
 - (β) Το γλωσσικό του ύφος είναι «διανθισμένο» ή λιτό («στεγνό»), και από πού φαίνεται αυτό στο κείμενο; Πώς το εξηγείτε;
8. Να επισημάνετε όλα τα προσδιοριστικά (ουσιαστικά, επίθετα, περιφράσεις) που αποδίδονται στο νεκρό γιο, στον θρήνο της Παναγίας και στον *Επιτάφιο* του Ρίτσου. Τι παρατηρείτε; Από πού είναι παρμένες οι περισσότερες εικόνες (μεταφορές); Ποια χαρακτηριστικά του νεκρού τονίζουν κυρίως;
9. Να αντιπαραβάλετε τον θρήνο της Παναγίας και τον *Επιτάφιο* του Ρίτσου με το απόσπασμα από το ποίημα του Βάρναλη «Η μάνα του Χριστού» που ακολουθεί:
 - (α) Πώς καταλαβαίνετε τη μεταφορά «η ομορφιά σου βασίλεψε κίτρινη, γιέ μου»;
 - (β) Προσπαθήστε να διαβάσετε το τετράστιχο τονίζοντας τους κύριους τόνους του (3η, 6η, 9η, 12η συλλαβή): ο ρυθμός που προκύπτει, ταιριάζει σε μοιρολόι; Γιατί, με τι μοιάζει;

Φεύγεις πάνου στην άνοιξη, γιέ μου καλέ μου,
Άνοιξή μου γλυκιά, γυρισμό που δεν έχεις.
Η ομορφιά σου βασίλεψε κίτρινη, γιέ μου,
δεν μιλάς, δεν κοιτάς, πώς μαδιέμαι γλυκέ μου!

10. Διαβάστε τον παρακάτω θρήνο της θεάς Αφροδίτης για τον αγαπημένο της Άδωνι:

Τον Άδωνη θρηνολογώ, τον όμορφο που εχάθη,
«χάθηκεν ο Άδωνης» οι Έρωτες θρηνούνε.

[...]

“Απόθεσέ τον τον πικρό σ’ ολόχρυσο κλινάρι
και στέφανα και λούλουδα μαζί του να τα πάρει
γιατ’ ως εκείνος πέθανε μαράθηκαν τα άνθη.”

[...]

«Αλί της» λένε τα βουνά, «αλί του» λεν τα δέντρα,
για το δικό της τον καημό και τα ποτάμια κλαίνε,
δακρύζουν για τον Άδωνη στα όρη οι νερομάνες.
Και τα λουλούδια άλικά βάφοντ’ από τον πόνο·
μες στα φαράγγια η θεά σέρνει πικρό τραγούδι:
«Αλί της» της Κυθέρειας, ο Άδωνης εχάθη.

(Βίωνος, Επιτάφιος Αδώνιδος, μτφρ. Παντελής Μπουκάλας)

- α) Ποιες κοινές εικόνες με το μοιρολόι της Παναγίας αναγνωρίζετε;
- β) Ποια κοινά στοιχεία με το δημοτικό τραγούδι αναγνωρίζετε στην παραπάνω μετάφραση του θρήνου της Αφροδίτης για τον Άδωνη; Βρίσκετε ότι ταιριάζει η χρήση τους σ’ ένα μοιρολόι που έρχεται από τα αρχαία χρόνια;

11. Να συγκρίνετε τον «Επιτάφιο θρήνο της Αειπαρθένου Μαρίας» και το απόσπασμα από τον *Επιτάφιο* του Ρίτσου με το Νανούρισμα της ενότητας. Τι παρατηρείτε; Υπάρχουν ομοιότητες, κι αν ναι, πού βρίσκεται η μεγάλη διαφορά;

Η ανανέωση της παράδοσης

- **Νανούρισμα**
- **Μ. Γκανάς, «Χριστουγεννιάτικη ιστορία» [απ.]**
- **Μ. Πιερός, «Της μοιρασμένης γης» [απ.]**

1. Το νανούρισμα απευθύνεται σε αγόρι ή σε κορίτσι; Αποδείξτε το με συγκεκριμένα στοιχεία από το κείμενο.
2. Πώς καταλαβαίνετε τους δύο τελευταίους στίχους του νανουρίσματος; Τι εκφράζει αυτό το σχήμα «καθ' υπερβολήν» και γιατί επιλέγονται αγαθά όπως τα αλεύρια και τα δαμάλια; Σε ποια μορφή κοινωνικής οργάνωσης και οικονομίας παραπέμπουν;
3. Να συγκρίνετε τα νανουρίσματα του βιβλίου *Τα πιο όμορφα νανουρίσματα του κόσμου...* με αυτό της ενότητας. Ποιες ομοιότητες / διαφορές παρατηρείτε στον τρόπο που εκδηλώνεται η μητρική τρυφερότητα στο ελληνικό και στα ξένα νανουρίσματα, και πού τις αποδίδετε;
4. Ποια στοιχεία του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού αξιοποιεί ο Γκανάς και πώς ανανεώνει την παράδοση των Νανουρισμάτων; Τι σας έκανε τη μεγαλύτερη εντύπωση στο κείμενό του; (Βρείτε στην προηγούμενη ενότητα «Παιδικά – σχολικά χρόνια» ένα κείμενο που να ανατρέπει επίσης τη σχέση γονιών – παιδιών).
5. (α) Τα ποιήματα των Γκανά και Πιερός σχετίζονται με δύσκολες ιστορικές περιστάσεις. Να κάνετε μια έρευνα σχετική μ' αυτές και να δείξετε πώς αποτυπώνονται στα παραπάνω ποιήματα. (β) Πώς συνδέεται ο τίτλος του ποιήματος του Πιερός με το περιεχόμενό του;

[Ομαδοσυνεργατικές Ασκήσεις – Διαθεματικές Δραστηριότητες]

Για τα ιστορικά δημοτικά

1. Ποιος πιστεύετε ότι βγαίνει ηθικός νικητής της πάλης με τον Χάρο στα δημοτικά τραγούδια, ελληνικά και των βαλκανικών χωρών; Τι συμπέρασμα βγάξετε για την αντίληψη των λαών που τα δημιούργησαν για τη στάση του ανθρώπου απέναντι στη ζωή και στον θάνατο; Πιστεύετε ότι έχει κάποια σχέση η γεωγραφική θέση των λαών αυτών; Για να απαντήσετε, καλό θα ήταν να εξετάσετε αν η αντίληψη αυτή υπάρχει και σε λαούς εκτός αυτού του γεωγραφικού χώρου.
2. Ποιο πρότυπο άντρα αναδεικνύεται μέσα από αυτά τα δημοτικά τραγούδια; Αφού αναζητήσετε πληροφορίες και συζητήσετε για τις ιστορικο-κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν την εποχή στην οποία αναφέρονται αυτά τα τραγούδια, προσπαθήστε να εξηγήσετε ποια ανάγκη δημιούργησε και συντήρησε το πρότυπο αυτό στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο μέσα στους αιώνες.
3. Διερευνήστε γενικότερα τη σχέση των ακριτών και των κλεφτών με το άλογό τους στη δημοτική ποίηση, και βρείτε ένα «παράλληλο» από την αρχαία ελληνική λογοτεχνία (π.χ. Τα άλογα του Αχιλλέα, στην ομηρική *Ιλιάδα*).
4. Γιατί πιστεύετε ότι ο Παλαμάς συνδέει στο ποίημά του «Ο Διγενής κι ο Χάροντας», τον Ακρίτα με την «ψυχή των Σαλαμίνων» και την «Εφτάλοφην» [Πόλην]; Τι προσπαθεί να πετύχει με τον συγκεκριισμό αυτό; Για να απαντήσετε χρειάζεται να συνδυάσετε τις γνώσεις σας για την ελληνική ιστορία, αρχαία, βυζαντινή και νεότερη.
5. Πολλά από τα δημοτικά της κατηγορίας των «ιστορικών» έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: οι τίτλοι τους φέρουν το όνομα ενός προσώπου. (α) Εντοπίστε ποια από τα κείμενά σας έχουν αυτό το χαρακτηριστικό και προσπαθήστε να εξηγήσετε γιατί συμβαίνει αυτό ειδικά στα κλέφτικα τραγούδια. (β) Συγκεντρώστε από συλλογές άλλα κλέφτικα τραγούδια που να είναι αφιερωμένα σε ένα πρόσωπο (άντρα ή γυναίκα) και αναζητήστε ιστορικές πληροφορίες για το πρόσωπο αυτό.
6. Τι μας δείχνουν τα παραπάνω για τον «κώδικα τιμής και ανδρείας» που επικρατούσε εκείνα τα χρόνια και απηχείται στα ποιήματα αυτά; Πώς γινόταν κανείς ξακουστός/-ή (έκανε «όνομα») τότε; Να κάνετε συγκρίσεις με το τι συμβαίνει σήμερα. Ποιο περιεχόμενο θα δίνετε εσείς στην έννοια ηρωισμός; Ποια πρόσωπα θεωρείτε ήρωες/ηρωίδες και γιατί;
7. Αν γράφατε ένα ιστορικό δημοτικό από τη σκοπιά των θυμάτων, ποιο είδος θα επέλεγατε; Ακριτικό; Κλέφτικο; Μοιρολόι; Λιανοτραγουδο; Του Χάρου; Άλλο; Δικαιολογήστε την απάντησή σας και, αν θέλετε, επιχειρήστε να γράψετε ένα τέτοιο.
8. Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα δημοτικά τραγούδια που μελετήσατε, προσπαθήστε να εντοπίσετε ποια στοιχεία του δημοτικού «ποιητικού τρόπου» μένουν ίδια (παγιωμένα) και ποια μεταβάλλονται από εποχή σε εποχή. Ποια ανάγκη υπαγορεύει

την αλλαγή και σε τι εξυπηρετούν τα αναλλοίωτα στοιχεία του, οι «συμβάσεις» του δημοτικού τραγουδιού;

9. Ανατρέξτε στο site <http://www.rembetiko.gr/forums/archive/index.php/t-15887.html> και δείτε άλλα έντεχνα, ρεμπέτικα και δημοτικοφανή τραγούδια που εξυμνούν το αλβανικό έπος και την αντίσταση του ελληνικού λαού την περίοδο της Κατοχής. Πρόκειται για μικρή ή υπολογίσιμη παραγωγή; Τι σας λέει αυτό; Μπορείτε να κάνετε μια σχετική εργασία, ανά ομάδες, με βάση το είδος και το θέμα των τραγουδιών αυτών, επιλέγοντας αντιπροσωπευτικά τραγούδια από την κάθε κατηγορία και συζητώντας στην τάξη τις ομοιότητες αλλά και τις διαφορές τους ως προς τη μορφή και το ύφος.

Της ξενιτειάς, της αγάπης, μοιρολόγια & νανουρίσματα

1. Σκεφτείτε τον εαυτό σας σαν σκηνοθέτη (και πράξτε το αν μπορείτε) να γυρίζει μια ταινία μικρού μήκους, ή ένα ερασιτεχνικό βίντεο, με θέμα την ξενιτειά: ποιες εικόνες και ποια πρόσωπα θα επιλέγατε να δείξετε; Πού θα εστίαζε πρώτα η δική σας κάμερα και πού στη συνέχεια;
2. Να αντιπαραβάλετε το δημοτικό τραγούδι «Ο γυρισμός του ξενιτεμένου» με τους στίχους 189-258 της ραψωδίας ψ στην *Οδύσσεια* και στη συνέχεια:
 - (α) Να εντοπίσετε ομοιότητες και διαφορές στη σκηνή της αναγνώρισης των δύο συζύγων.
 - (β) Να εξηγήσετε τι οδήγησε τις δύο γυναίκες να υποβάλουν τους ξενιτεμένους συντρόφους τους σε δοκιμασία πριν τους δεχτούν.
3. Να ανατρέξετε στην ιστοσελίδα της ΒΙΚΙΘΗΚΗ, <http://el.wikisource.org/wiki/%CE%95%CF%81%CF%89%CF%84%CF%8C%CE%B9%CF%84%CE%BF%CF%82>, όπου θα βρείτε το ερωτικό-ιπποτικό ποίημα του Βισσέντζου Κορνάρου *Ερωτόκριτος*. Αναζητήστε το Ε' Μέρος του ποιήματος και μελετήστε τους στίχους 883-1102. Θα εντοπίσετε εκεί ακόμα μια σκηνή αναγνώρισης σε έργο της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές υπάρχουν με τη σκηνή της αναγνώρισης στο δημοτικό τραγούδι «Ο γυρισμός του ξενιτεμένου»;
4. Σε ποιες κοινωνίες οι γυναίκες έχουν τον ρόλο που παρουσιάζεται στο απόσπασμα από τη «Συνείδηση της γυναίκας» του Σικελιανού; Μοιάζουν με τις σημερινές; Μοιάζουν με την κοινωνία της εποχής στην οποία έζησε και έγραψε ο Σικελιανός; Για να απαντήσετε στα ερωτήματα αυτά χρειάζεται να συλλέξετε βιογραφικές πληροφορίες για τον ποιητή, καθώς και στοιχεία από βιβλία και πηγές που αναφέρονται σε παλαιότερες μορφές κοινωνικής οργάνωσης.
5. Ακούστε παραδοσιακές και νεότερες ηχογραφήσεις λαϊκών τραγουδιών, π.χ. από τη συλλογή του Φαίδρου Καβαλλάρη, *Κυπριακά ερωτικά. 15 παραδοσιακά τραγούδια* (2 cd) ή μαντινάδων ή ρεμπέτικων κ.λπ., για την αγάπη/τον έρωτα: παρατηρείτε διαφορές στη μουσική (ρυθμική) τους απόδοση; Ποιες είναι οι πιο χαρακτηριστικές και γιατί πιστεύετε ότι συμβαίνει αυτό;

6. Η έκφραση του πόνου στο ρεμπέτικο του Χιώτη «Τι έχεις μάνα;» μοιάζει με εκείνη των θρήνων της Παναγίας και του *Επιτάφιου* του Ρίτσου, ή περισσότερο με των λαϊκών μοιρολογιών, είναι δηλαδή πιο συγκρατημένη και πιο «αντικειμενική»; Πού οφείλεται αυτό; Στις απαντήσεις σας καλό είναι να λάβετε υπόψη, πέρα από το είδος του κειμένου, ως φορέα της λαϊκής αντίληψης για τον θάνατο, και τη χρονολογία γραφής του: αναζητήστε σε ιστορικά βιβλία και πηγές πληροφορίες για το τι συμβαίνει τότε στην Ελλάδα.
7. Επισκεφθείτε την ιστοσελίδα <http://www.poein.gr/archives/2099/index.html> όπου θα βρείτε συγκεντρωμένους θρήνους της Παναγίας για τον Χριστό από διάφορους τόπους του ελλαδικού χώρου (επιμ. Γιώργος Μίχος). Συγκρίνετε τα κείμενα και εντοπίστε τις σημαντικότερες ομοιότητες και διαφορές τους ως προς το περιεχόμενο και τη μορφή. Η περιοχή από την οποία προέρχονται παίζει κάποιο ρόλο σε αυτές τις διαφορές; Αιτιολογήστε την απάντησή σας με συγκεκριμένα στοιχεία από τα κείμενα.
8. Χωριστείτε σε ομάδες και μελετήστε όλα τα δημοτικά τραγούδια της ενότητας (ιστορικά, της ξενιτιάς, μοιρολόγια, του έρωτα/του γάμου κλπ.):
 - (α) Ποιους ρόλους και ποια θέση φαίνεται να έχει η γυναίκα στις κοινωνίες που τα δημιούργησαν;
 - (β) Αναζητήστε άλλα δημοτικά τραγούδια που φέρουν για τίτλο γυναικεία ονόματα. Μελετήστε το περιεχόμενό τους και συνθέστε την εικόνα ή τις εικόνες της γυναίκας που σκιαγραφούν. Στη συνέχεια, να συγκρίνετε αυτή την εικόνα με τη σημερινή και να παρουσιάσετε τα συμπεράσματά σας.

[Ερευνητικά σχέδια εργασίας τύπου project]

1. Τα δημοτικά τραγούδια δεν απαγγέλλονταν σαν ποιήματα, αλλά πάντοτε τραγουδιούνταν και συχνά χορεύονταν. Ερευνήστε και παρουσιάστε συνολικά την εικόνα μιας κατηγορίας δημοτικών τραγουδιών, ή το σύνολο των δημοτικών τραγουδιών μιας περιοχής της Ελλάδας ή της Κύπρου. Για την έρευνά σας μπορείτε να συμβουλευτείτε την ανθολογία του Γιάννη Κορίδη, *Τα ωραιότερα δημοτικά τραγούδια*, 4 τόμοι, Ιωλκός, Αθήνα 2002 συνδυαστικά με τις παρακάτω ιστοσελίδες:
 - <http://www.instruments-museum.gr/> (Μουσείο ελληνικών λαϊκών μουσικών οργάνων)
 - <http://paroutsas.jmc.gr/dances/index.htm> (Οι ελληνικοί παραδοσιακοί χοροί κατά περιοχές)
2. Επιλέξτε ένα σημαντικό ιστορικό γεγονός των νεότερων χρόνων ή της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας και έπειτα αναζητήστε λογοτεχνικά έργα που αναφέρονται σ' αυτό. Παρουσιάστε τα συμπεράσματά σας σχετικά με το πώς η λογοτεχνία αναπλάθει την ιστορική πραγματικότητα.
3. Αναζητήστε πληροφορίες για τον μύθο του Άδωνη στην *Ελληνική Μυθολογία* του Ιωάννη Κακρυδιή (Εκδοτική Αθηνών, 1986-87), καθώς και σε άλλες έγκυρες πηγές,

έντυπες και ηλεκτρονικές. Μπορείτε επίσης να οργανώσετε, με τη βοήθεια του καθηγητή/μαθήτριάς σας, μια έρευνα για το πώς ο αρχαιοελληνικός μύθος / θρήνος του Άδωνη “πέρασε” στο λαϊκό φαντασιακό (στη συλλογική συνείδηση του νεότερου ελληνισμού) και πώς τελικά συνδέθηκε με τον νεκρό και αναστημένο Χριστό στη νεοελληνική λαϊκή παράδοση.

4. Εκτός από τους θρήνους -όπως εκείνος για τον Άδωνη- ακόμα ένα είδος λόγου στην αρχαιότητα συνδέεται με τους προσφιλείς νεκρούς, τα επιγράμματα. Αναζητήστε ορισμένα απ’ αυτά και μελετήστε τα σε συνδυασμό με τα νεότερα λαϊκά μοιρολόγια (π.χ. της Μάνης ή της Κρήτης). Τις παρατηρήσεις σας μπορείτε να τις παρουσιάσετε στην τάξη, ώστε να αποκτήσουν όλοι μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα σχετικά με το θέμα.
5. Κάντε μια μικρή έρευνα για τη σχέση Ύπνου - Θανάτου στην αρχαία ελληνική Μυθολογία και δείτε πώς αυτή η αντίληψη πέρασε στη νεοελληνική λαϊκή παράδοση. Δείτε, επίσης, με αφορμή το «μαδιέμαι» στο τετράστιχο του Βάρναλη, τις πανάρχαιες ρίζες αυτής της συνήθειας, αναζητώντας σχετικές περιγραφές και εικόνες σε αρχαία κείμενα και αρχαιολογικά μουσεία. Θα είχε ενδιαφέρον να επεκτείνετε την έρευνά σας πέρα από τον αρχαιοελληνικό κόσμο, και σε άλλους πολιτισμούς.

Β΄. ΜΥΘΟΙ - ΘΡΥΛΟΙ - ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Ιστορικοί θρύλοι

- «Η γοργόνα»
- «Ο Πενταδάχτυλος»
- «Το σχέδιο της Αγια-Σοφιάς»

1. Ποια είναι τα ιστορικά πρόσωπα που δίνουν την έμπνευση στους θρύλους της «Γοργόνας» και του «Πενταδάχτυλου»; Πού αλλού συναντήσαμε τέτοιους ήρωες; Ποια είναι τα κοινά τους χαρακτηριστικά; Ποια κείμενα αισθάνεστε ότι τους δείχνουν πιο «υπερφυσικούς» και πώς το εξηγείτε;
2. Αναζητήστε και διαβάστε τον θρύλο του «Μαρμαρωμένου βασιλιά». Σε ποιο ιστορικό γεγονός αναφέρεται; Προσπαθήστε να εντοπίσετε και δημοτικά τραγούδια με το ίδιο θέμα. Τι παρατηρείτε; Από πού φαίνεται ότι πρόκειται για ιστορικό γεγονός κρίσιμο για τον ελληνισμό;
3. Το σχέδιο της Αγια-Σοφιάς στον ομώνυμο θρύλο είναι «θαυμαστό». (α) Αναζητήστε σε βιβλία τέχνης ή στο Διαδίκτυο πληροφορίες για την αρχιτεκτονική της Αγια-Σοφιάς που να το επιβεβαιώνουν. (β) Αξιοποιώντας τις γνώσεις σας από τη Μελέτη περιβάλλοντος, να εξηγήσετε γιατί στον θρύλο επιλέγεται μια κυψέλη –το «σπίτι των μελισσών»– ως πρότυπο για το χτίσιμο του ναού.
4. Με τη βοήθεια του/της εκπαιδευτικού σας, προσπαθήστε να εντοπίσετε δημοτικά τραγούδια που να μιλούν για παρόμοια «θαύματα» κατασκευής σαν το χτίσιμο της Αγια-Σοφιάς. Δεδομένου ότι όλα αυτά τα κτίσματα τελικά χτίστηκαν από ανθρώπους, ποια πιστεύετε είναι η βαθύτερη αλληγορική σημασία τέτοιων θρύλων και τραγουδιών;
5. Με ποιο είδος «παραδόσεων» θα συνδέατε τον θρύλο για τον «Πενταδάχτυλο» της Κύπρου και γιατί;

Λαϊκοί μύθοι - παραδόσεις

- «Το βαρέλι των δώδεκα μηνών»
- «Ο κακογιός»
- «Βράζεις, γέρο;»
- «Του κάττου που το τυρίν»
- «Ο μόχθος της μύγας»

1. Τι μέσα στο κείμενο «Το βαρέλι των δώδεκα μηνών» δηλώνει το είδος του, ότι πρόκειται δηλαδή για «αιτιολογική παράδοση»;
2. Φανταστείτε έναν άλλο λόγο που ο Μάρτης είναι άστατος και δημιουργήστε μια άλλη παράδοση που να εξηγεί το φαινόμενο, πέρα από εκείνη του «Βαρελιού των δώδεκα μηνών».
3. Ποιο είναι το κοινό στοιχείο ανάμεσα στον «Κακογιό» και στη «Γοργόνα»;
4. Να συγκρίνετε το πάθημα του «Κακογιού» με τη λαϊκή παράδοση για την αράχνη, τη χρυσοχέρα κόρη που η αλαζονεία της έγινε η αιτία να καταδικαστεί αιώνια ώστε καθετί που φτιάχνει να χαλιέται (για την παράδοση αυτή, όπως και για άλλες ανάλογες, ρωτήστε τους παππούδες σας ή άλλα ηλικιωμένα άτομα).
5. Ποια παροιμία σας έρχεται στο νου διαβάζοντας την ιστορία «του κάττου που το τυρίν»; Εντοπίστε με τη βοήθεια είτε του/της εκπαιδευτικού σας είτε συγγενικών σας προσώπων ανάλογους μύθους, όπως οι πασίγνωστοι «Η αλεπού και το κοράκι» ή «Η αλεπού και τα σταφύλια», και συγκρίνετε το περιεχόμενό τους με την παραπάνω ιστορία. Τι παρατηρείτε; Τι μένει σταθερό και τι αλλάζει στις παραδόσεις αυτές;
6. Ποιο «επιμύθιο» (δίδαγμα) θα προσθέτατε στο τέλος των διηγήσεων «Ο κακογιός», «Βράζεις, γέρο, βράζεις;» «Του κάττου που το τυρίν», «Ο μόχθος της μύγας»;
7. Ποια από τα παραπάνω κείμενα προκαλούν θυμηδία (μας κάνουν να γελάσουμε); Με ποια λαϊκά παραμύθια συνδέονται από την άποψη αυτή;
8. Σε ποιες λαϊκές διηγήσεις ανακαλύπτετε στοιχεία από την αγροτική ζωή των ανθρώπων που δημιούργησαν αυτά τα κείμενα; Ποιαν άλλη πτυχή των καθημερινών τους ασχολιών βρίσκουμε στο «Παραμύθιν του γρουσόφαρου»; Πού αλλού είδαμε αυτή την εικόνα; Τι μας λένε τα παραπάνω για τον χαρακτήρα της παραδοσιακής κοινωνίας και οικονομίας στον ελλαδικό χώρο;

Παραμύθια

- «Το μέλι»
- «Η ξύστρα»
- «Το παραμύθιν του γρουσόψαρου»

1. Ποιο κεντρικό στοιχείο των παραμυθιών μετατρέπεται από σοβαρό σε αστείο στην «Ξύστρα»;
2. Γενικά στα παραμύθια η μεταβολή της κατάστασης από τη φτώχεια/δυστυχία στην ευημερία/ευτυχία αποτελεί στόχο των πρωταγωνιστών και το ευτυχές τέλος (happy end) της ιστορίας. Σε ποιο παραμύθι αυτής της ενότητας ο κανόνας αυτός δεν ισχύει; Πώς το εξηγείτε; Τι ακριβώς θέλει να μας διδάξει το συγκεκριμένο παραμύθι;
3. Ποιο μορφολογικό στοιχείο στο παραμύθι «Το μέλι» κλιμακώνει τη δράση και του δίνει έναν «ρυθμό» διαφορετικό από τα υπόλοιπα της ενότητας;
4. Να συγκρίνετε «Το μέλι» με το ακόλουθο τραγούδι ως προς την τεχνική τους. Τι διαπιστώνετε; Ποιο στοιχείο στη μορφή του τραγουδιού φανερώνει τον χαρακτήρα του; Στις απαντήσεις σας θα σας βοηθήσει αν μετρήσετε τον αριθμό των στίχων σε κάθε στροφή.

Ντίλι-ντίλι-ντίλι,
ντίλι το καντήλι
που έφεγγε και κένταγε
η κόρη το μαντίλι,
ντίλι-ντίλι-ντίλι.

Έρθε ο ποντικός,
πήρε το φιτίλι
μέσ' από το καντήλι
που έφεγγε και κένταγε
η κόρη το μαντίλι,
ντίλι-ντίλι-ντίλι.

Έρθε και η γάτα,
έφαγε τον ποντικό
που πήρε το φιτίλι
μέσ' από το καντήλι
που έφεγγε και κένταγε
η κόρη το μαντίλι,
ντίλι-ντίλι-ντίλι.

Έρθε και ο σκύλος
κι έπνιξε τη γάτα
που έφαγε τον ποντικό
που πήρε το φιτίλι

μέσ' από το καντήλι
που έφεγγε και κένταγε
η κόρη το μαντίλι,
ντίλι-ντίλι-ντίλι.

Έρθε και το ξύλο
και σκότωσε το σκύλο
που έπνιξε τη γάτα
που έφαγε τον ποντικό
που πήρε το φιτίλι
μέσ' από το καντήλι
που έφεγγε και κένταγε
η κόρη το μαντίλι,
ντίλι-ντίλι-ντίλι.

Έρθε κι η φωτιά
κι έκαψε το ξύλο
που σκότωσε το σκύλο
που έπνιξε τη γάτα
που έφαγε τον ποντικό
που πήρε το φιτίλι
μέσ' από το καντήλι
που έφεγγε και κένταγε
η κόρη το μαντίλι,
ντίλι-ντίλι-ντίλι.

Έρθε και το ποτάμι
κι έσβησε τη φωτιά
που έκαψε το ξύλο
που σκότωσε το σκύλο
που έπνιξε τη γάτα
που έφαγε τον ποντικό
που πήρε το φιτίλι
μέσ' από το καντήλι
που έφεγγε και κένταγε
η κόρη το μαντίλι,
ντίλι-ντίλι-ντίλι.

Έρθε και το βόδι,
ρούφηξε το ποτάμι
πού 'σβησε τη φωτιά
που έκαψε το ξύλο
που σκότωσε το σκύλο
που έπνιξε τη γάτα
που έφαγε τον ποντικό
που πήρε το φιτίλι
μέσ' από το καντήλι
που έφεγγε και κένταγε
η κόρη το μαντίλι,
ντίλι-ντίλι-ντίλι.

Ήρθε και ο λύκος
κι έφαγε το βόδι
που ρούφηξε το ποτάμι
πού 'σβησε τη φωτιά
που έκαψε το ξύλο
που σκότωσε το σκύλο
που έπνιξε τη γάτα
που έφαγε τον ποντικό
που πήρε το φιτίλι
μέσ' από το καντήλι
που έφεγγε και κένταγε
η κόρη το μαντίλι,
ντίλι-ντίλι-ντίλι.

Νάτος και ο κυνηγός
και σκότωσε το λύκο
που έφαγε το βόδι
που ρούφηξε το ποτάμι
πού 'σβησε τη φωτιά
που έκαψε το ξύλο
που σκότωσε το σκύλο
που έπνιξε τη γάτα
που έφαγε τον ποντικό
που πήρε το φιτίλι
μέσ' από το καντήλι
που έφεγγε και κένταγε
η κόρη το μαντίλι,
ντίλι-ντίλι-ντίλι.

Ντίλι-ντίλι-ντίλι,
ντίλι το καντήλι
που έφεγγε και κένταγε
η κόρη το μαντίλι,
ντίλι-ντίλι-ντίλι.

http://www.snhell.gr/kids/content.asp?id=262&cat_id=12

■ «Ο κυρ Λάζαρος κι οι δράκοι»

■ «Ο γενναίος ραφτάκος»

1. Από το παραμύθι των αδελφών Γκριμ «Ο γενναίος ραφτάκος» σας δίνεται απόσπασμα. Φανταστείτε τη συνέχεια και γράψτε ένα δικό σας τέλος.
2. Να συγκρίνετε το λαϊκό παραμύθι «Ο κυρ Λάζαρος κι οι δράκοι» με το παρακάτω που προέρχεται από την περιοχή του Σουφλίου (στον Έβρο της Θράκης): (α) ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές επισημαίνετε στα βασικά στοιχεία της πλοκής; (εξετάστε τους ήρωες και τις πράξεις τους, τη σχέση τους με τους δράκους, ποιες δοκιμασίες και με τι τρόπο τις περνούν, την κατάληξη της ιστορίας). (β) Πού βρίσκεται, κατά τη γνώμη σας, η σημαντικότερη διαφορά και ποιο παραμύθι από την άποψη αυτή ξεφεύγει απ' τον κανόνα;

Οι σαράντα δράκοι

Μια φορά κι έναν καιρό ήταν ένας φτωχός άνθρωπος. Δεν είχε δ'λειά, είχε μ'νο ένα σπαθί. Κι έτσι ξεκίνησε απ' του χωριό τ' για να βρει την τύχη τ'. Περπάτ'σι πολλές μέρες κι βρήκε ένα χουριό. Πηγαίν' στο καφενείο κι λέει στον καφετζή:

- Πεινάω, λέει, έχ'ς κάτι να φάω;
- Έχω λίγο μέλι και ψωμί.
- Φέρ' το και θα το φάω, είπι ο φτωχός.

Πηγαίν' ο καφετζής το μέλι στο τραπέζ', πλακώνουν μύγες πάνω στο μέλι, σηκών' ο φτωχός τα χέρια τ', χτυπάει τ'ς μύγες κι σκοτών' σαράντα. Λέει τότε:

Με μια σκοτώνω σαράντα!

Πηγαίν' σ' ένα σιδερά κι τουν λέει να γράψ' πάνω στο σπαθί ότι «με μια σκοτώνω σαράντα». Έτσι κι έγινε. Τό 'γραψε αυτό πάνω στο σπαθί ο σιδεράς. Πήρε πάλι του δρόμου ο φτωχός, περπάτ'σι και έφτασε σ' ένα μεγάλο δάσος. Κουράστηκε κι έπεσε κάτω από ένα δέντρο να κοιμηθεί με το σπαθί αγκαλιά. Εκεί που κοιμόνταν περνάν από κει σαράντα δράκοι κι διαβάζουν στο σπαθί που έγγραφε «με μια σκοτώνω σαράντα». Φοβήθηθ'καν οι δράκοι.

Βρε, λέει, μεις σαράντα είμαστε, αυτός όλους θα μας σκοτώσ'. Δεν τον καλουπιάνουμε, να τον πάρουμε στο σπίτ' κι να τον περιποιηθούμε;

Συμφών'σαν όλοι κι τουν πήραν στου σπίτι. Κάθι μέρα τουν τάζαν κι τουν πότιζαν. Του πηγάδ' όμως που έπρναν νιρό τού 'χουν μακριά. Λέει τότε ο φτωχός μια μέρα:

Γω το πηγάδ' θα σας το φέρω κοντά στο σπίτ' σας για να μην κουβαλάτς νιρό από τόσο μακριά.

Πηγαίν' τότι ο φτωχός, δέν' το πηγάδ' μ' την τριχιά, τράβα, τράβα, το πήγι στο σπίτ' το πηγάδι. Οι δράκοι απ' τη χαρά τ'ς δεν ήξεραν πώς να τουν ευχαριστήσουν. Τ'ν άλλ' μέρα τ'ς είπν ο φτωχός να τ'ς φέρει κι το δάσος στο σπίτ'.

Πράγματι έδισι κι το δάσος κι τραβώντα το πήγι κι αυτό στου σπίτι. Τότι οι δράκοι από τ' χαρά τ'ς τον γέμισαν δυο σακιά μι φλουριά κι του είπαν να φύγ'. Τα πήρι ο φτωχός κι έγινη πλούσιος κι έζησαν αυτοί καλά κι εμείς καλύτερα.

Λαϊκά παραμύθια και παραμυθάδες της Δωδεκανήσου, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος 1999

3. Τι κοινό έχουν οι δοκιμασίες των δύο πρωταγωνιστών σε αυτά τα παραμύθια; (α) Βλέπετε κάποια σύνδεση με την *πραγματική ζωή* και τις βασικές ανάγκες των ανθρώπων, ειδικά σ' εκείνα τα παλαιά χρόνια; (β) Διαπιστώνετε διαφορές με τον «κόσμο» του παραμυθιού των αδελφών Γκριμ και, αν ναι, πού μπορούμε να τις αποδώσουμε;
4. Να συγκρίνετε τα δύο ελληνικά λαϊκά «δρακοπαραμύθια» με τον «Γενναίο ραφτάκο» των Γκριμ και να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές ως προς τα βασικά μοτίβα και τις δοκιμασίες των ηρώων. Προσπαθήστε να διακρίνετε τις *σημαντικές* από τις *ασήμαντες* αλλαγές, με κριτήριο το κατά πόσο μεταβάλλουν (αλλάζουν) τον χαρακτήρα της δράσης, της περιπέτειας των ηρώων.
5. Να αντιπαραβάλετε τα κατορθώματα και τις δοκιμασίες των ηρώων, όπως παρουσιάζονται στα τρία αυτά παραμύθια, ανάλογα με τον βαθμό *ρεαλισμού* ή *εξωπραγματικού/υπερβολικού* που τα χαρακτηρίζει και να συζητήσετε τις διαπιστώσεις σας.
6. Δείτε τον ρόλο που παίζει η αλεπού στο λαϊκό παραμύθι «Ο Γαβριήλ ο μυλωνάς και η κερά-Μαριώ» και συγκρίνετέ τον με τον ρόλο της αλεπούς στο παραμύθι «Ο κυρ Λάζαρος κι οι δράκοι» (υπάρχει στην ίδια συλλογή του Γιώργου Ιωάννου, *Παραμύθια του λαού μας*). Με τι πρόσημο (+ ή -) θα αξιολογούσατε τον ρόλο της στα δύο παραμύθια και τι δείχνει η αξιολόγηση αυτή για τη σχέση των ανθρώπων με το συγκεκριμένο ζώο στις παραδοσιακές-αγροτικές κοινωνίες; (Μπορείτε να ανατρέξετε και στο παραμύθι «Το φίδι, το σκυλί κι η γάτα», στην ίδια συλλογή, όπου πρωταγωνιστούν κατοικίδια ζώα και να αξιολογήσετε επίσης τον θετικό ή αρνητικό ρόλο τους στην έκβαση της ιστορίας).
7. Διαβάστε το παραμύθι «Ο πολυφουμισμένος δράκος» που θα βρείτε στη συλλογή *Το νεοελληνικό λαϊκό παραμύθι* (Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών-Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 2002) και συγκρίνετέ το με τα άλλα παραμύθια για δράκους και για γίγαντες αυτής της ενότητας. Ποια είναι τα νέα στοιχεία που περιέχει και πώς συνδέεται με την *Οδύσσεια*;

■ «Ο κυρ Λάζαρος κι οι δράκοι»

■ «Δρακοπαραμύθι» [απ.]

1. Απαριθμήστε στοιχεία της σύγχρονης πραγματικότητας που υπάρχουν στο «Δρακοπαραμύθι» της Βαρελά. Με ποιο εύρημα η συγγραφέας προσδιορίζει με μια λέξη τα κοινωνικά προβλήματα της εποχής στο κείμενό της; Να συγκρίνετε την εικόνα του κόσμου σε αυτό το «παραμύθι» με εκείνη του «κόσμου» των παραδοσιακών παραμυθιών. Πού βρίσκεται η κύρια διαφορά;
2. Ποιες είναι οι σημαντικότερες διαφορές ανάμεσα στο «Δρακοπαραμύθι» της Βαρελά και στα παραπάνω παραμύθια ως προς τους πρωταγωνιστές και την κατάληξη της ιστορίας;
3. Να συγκρίνετε τον τρόπο της αφήγησης στα παραδοσιακά παραμύθια και στο «Δρακοπαραμύθι» της Βαρελά: πού νιώθετε πως η ταχύτητα της εξιστόρησης είναι γοργή, ότι δηλαδή προχωράει με άλματα, παραλείποντας λεπτομέρειες και πράγματα που εύκολα εννοούνται, και πού, αντίθετα, ότι ανακόπτεται από σχόλια και παρεκβάσεις του αφηγητή;
4. Ποια κυρίως στοιχεία στο «Δρακοπαραμύθι» της Βαρελά παραβιάζουν σοβαρά τις συμβάσεις του είδους, φανερώνουν δηλαδή πως δεν πρόκειται για κανονικό παραμύθι;

■ «Η ορφανή»

■ «Η Σιχούνα»

■ Τα τρία μικρά λυκάκια [απ.]

1. Να συσχετίσετε το έμμετρο παραμύθι της «Ορφανής» με τη «Σιχούνα» από την άποψη των οικογενειακών σχέσεων που καταγράφουν και της τύχης των δύο πρωταγωνιστριών (αρχική κατάσταση, μεταβολή της κατάστασης, νέες ανατροπές, τελική κατάληξη).
2. Να συγκρίνετε, από την άποψη της γλωσσικής και μετρικής μορφής, την «Ορφανή» με τα δημοτικά τραγούδια της προηγούμενης ενότητας: (α) με ποιο είδος από αυτά θα την συσχετίζατε και γιατί; (β) Αναζητήστε σε παλαιότερα σχολικά ανθολόγια την παραλογή «Του Νεκρού αδελφού» και εξετάστε τη σχέση της με το έμμετρο παραμύθι της «Ορφανής».
3. Ποια «ανεκτίμητη» αξία συνδέει τη «Σιχούνα» με τα «Τρία μικρά λυκάκια» του Τριβιζά και οδηγεί στη λύση, στη λύτρωση των ηρώων τους; Παρατηρήστε ποια φυσικά «σύμβολα» την ορίζουν. Τι συμβαίνει στην «Ορφανή»; Ποιος είναι εκεί ο κινητήριο μοχλός της δράσης που οδηγεί την ηρωίδα στην απελπισμένη ενέργειά της;
4. Το φίδι είναι ένα πολύ συνηθισμένο στοιχείο στη λαϊκή παράδοση. Με ποια σημασία αναφέρεται στην «Ορφανή» και πώς λειτουργεί, ως αγαθοποιό ή κακοποιό στοιχείο, στη «Σιχούνα»; Σε ποιο ποίημα της ενότητας των δημοτικών τραγουδιών βρήκαμε το φίδι να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο και τι συμβόλιζε εκεί;

5. Η «Ορφανή» συνομιλεί με τη «Σταχτοπούτα». Με ποιο «κλασικό» παραμύθι συνομιλεί η «Σιχούνα»; Εξετάστε τις μεταξύ τους σχέσεις (ομοιότητες – διαφορές) ως προς την πλοκή και τα μοτίβα τους. Να αναζητήσετε και να σχολιάσετε και άλλα τέτοια «ζεύγη» ελληνικών παραδοσιακών και ευρωπαϊκών νεότερων παραμυθιών με κοινή ή παρόμοια υπόθεση.
6. Να συγκρίνετε τα «Τρία μικρά λυκάκια» με το κλασικό παραμύθι «Τα τρία γουρουνάκια» ως προς τα διαδοχικά επεισόδια της ιστορίας. Ποια είναι η σημαντικότερη αλλαγή (ανατροπή) στο παραμύθι του Τριβιζά από την άποψη αυτή και τι επιδιώκει μ' αυτήν ο συγγραφέας;
7. Ποιο στοιχείο στο κείμενο του Τριβιζά του δίνει «ρυθμικότητα», το κάνει να ακούγεται κάποτε σαν ποίημα; Τι εξυπηρετεί η επιλογή αυτής της τεχνικής; Για να απαντήσετε, σκεφτείτε τους αποδέκτες της ιστορίας του.

■ «Η Σιχούνα»

■ «Ο μαγικός λύχνος του Αλαντίν» (διασκευή)

1. Να χωρίσετε στα βασικά της επεισόδια την ιστορία του Αλαντίν και να δώσετε έναν τίτλο στο καθένα από αυτά.
2. Ποιο κοινό στοιχείο επισημαίνεται στην περιπέτεια της Σιχούνας και του Αλαντίν;
3. Αναζητήστε τον αρχαίο ελληνικό μύθο για τη Δήμητρα και την Περσεφόνη και συγκρίνετε την περιπέτεια της Σιχούνας με αυτόν. Να εντοπίσετε τα κοινά στοιχεία στη σκηνοθεσία και στην πλοκή των δύο ιστοριών.
4. Σε ποιο σημείο της ιστορίας του Αλαντίν δηλώνεται ρητά ότι η δοκιμασία του ήρωα έχει μνητικό – «ψυχοθεραπευτικό» χαρακτήρα (τον απαλλάσσει από τις φοβίες και συμβάλλει στην ενηλικίωσή του); Πιστεύετε ότι αυτό έχει γενικότερη εφαρμογή στα παραμύθια που μελετήσατε; Δώστε ένα-δυο παραδείγματα που να το υποστηρίζουν.
5. Τι νόημα αποκτούν από την άποψη αυτή τα «πλούτη», όλα τα θαυμαστά και καταπληκτικά πράγματα που ανακαλύπτει ο ήρωας στη διάρκεια ή στο τέλος της δοκιμασίας του; Και τι νομίζετε συμβολίζει το «Ντζιν» (το Τζίνι) –πέρα από το προφανές γεγονός ότι σώζει με τρόπο μαγικό τον Αλαντίν–, δηλώνοντας έτοιμο «να εκπληρώσει κάθε επιθυμία» του ήρωα;

Το λαϊκό παραμύθι στη σύγχρονη λογοτεχνία

- **Μ. Πασιαρδής, «Ο άνθρωπος με το διπλό κεφάλι»**
- **Τ. Νικηφόρου, «Εδώ τελειώνει αυτό το παραμύθι»**
- **Μ. Αναγνωστάκης, «Στο παιδί μου...»**
- **Τζ. Μαστοράκη, «Τα παραμύθια της Χαλιμάς»**

1. Να συγκρίνετε τη διήγηση του Πασιαρδή με τις λαϊκές παραδόσεις και τους μύθους αυτής της ενότητας. Από τι καταλαβαίνουμε ότι «Ο άνθρωπος με το διπλό κεφάλι» δεν είναι μια αυθεντική λαϊκή παράδοση, αλλά ένα κείμενο που γράφεται «σαν» λαϊκή παράδοση στη σύγχρονη εποχή;
2. Γιατί πιστεύετε ο Πασιαρδής επέλεξε να χρησιμοποιήσει το μοτίβο των «δύο κεφαλιών» στον τίτλο και στην υπόθεση της δικής του διήγησης, για να μιλήσει για την τραγωδία του τόπου του; Να το συγκρίνετε με το μοτίβο του «φιδιού» και τον τίτλο στο ποίημα του Πιερή και να συζητήσετε τις παρατηρήσεις σας.
3. (α) Να επισημάνετε τις ομοιότητες και τις διαφορές που παρουσιάζει το «Εδώ τελειώνει αυτό το παραμύθι» του Τ. Νικηφόρου σε σχέση με τα συνηθισμένα παραμύθια. Ποια κυρίως στοιχεία του ανατρέπουν την προσδοκία του αναγνώστη (αυτό που περιμένουμε να περιέχει ένα «κανονικό» παραμύθι); (β) Τι αίσθημα δημιουργεί η ανάγνωση αυτού του «παραμυθιού» και πώς το εξηγείτε; Για τι μιλάει τελικά αυτό το ποίημα, ποιος είναι ο «κόσμος του»; Στηρίξτε την απάντησή σας σε συγκεκριμένες λέξεις του κειμένου, όπως επίσης στον τίτλο και στο τέλος του.
4. Εξετάστε τη μορφή του ποιήματος του Νικηφόρου. Τι παρατηρείτε; Πρόκειται για «κανονικό» ποίημα; Ποιο στοιχείο της γραφής του σας κάνει εντύπωση;
5. Να συγκρίνετε τα ποιήματα του Μανόλη Αναγνωστάκη, «Στο παιδί μου...» και της Τζένης Μαστοράκη, «Τα παραμύθια της Χαλιμάς» εντοπίζοντας τις αναφορές που γίνονται σ' αυτά σε γνωστούς μύθους και παραμύθια. Σχολιάστε το κοινό αίσθημα που εκφράζουν. Πού οφείλεται αυτό; Τι έχει διαλύσει ανεπιστρεπτί το «κοσμοείδωλο» και τη «μαγεία» του παραμυθιού; Ποιες αναφορές στους στίχους των ποιημάτων το επιβεβαιώνουν;
6. Πώς καταλαβαίνετε τη φράση «Πρέπει να λέμε την αλήθεια στα παιδιά» στο ποίημα του Αναγνωστάκη; (Σχολιάστε την συνδυαστικά με το τραγούδι του Διονύση Σαββόπουλου «Δεν ξέρω τι να παίξω στα παιδιά», που μπορείτε να ακούσετε στην ιστοσελίδα: http://www.youtube.com/watch?v=9U1VR_ADUA8)
7. Εξετάστε τον ρόλο της «πεντάμορφης του δάσους» που υποδύεται η ποιήτρια «στους δύσκολους καιρούς» στο ποίημα της Μαστοράκη, «Τα παραμύθια της Χαλιμάς». Ποια ψυχολογική λειτουργία της ποίησης υπαινίσσεται και πώς αυτή σχετίζεται με τη λειτουργία του παραμυθιού;

[Ομαδοσυνεργατικές Ασκήσεις – Διαθεματικές Δραστηριότητες]

1. Στον θρύλο της «Γοργόνας», αδελφής του Μεγαλέξαντρου, συμφύρονται αναμνήσεις από την ελληνική Μυθολογία μαζί με λαϊκές «αιτιολογικές παραδόσεις», καθώς και με στερεότυπες εκφράσεις («φόρμουλες») του δημοτικού τραγουδιού. Προσπαθήστε να τις εντοπίσετε / ξεχωρίσετε. Ποια από τα στοιχεία του θρύλου αυτού θεωρείτε ότι ανήκουν πιο ξεκάθαρα στο είδος του παραμυθιού;
2. Σε ποια από τα κείμενα των μύθων-θρύλων-παραδόσεων εντοπίζετε το στοιχείο του «**εξανθρωπισμού**» (μίμηση λόγων, πράξεων και ανθρώπινων συμπεριφορών); Εντοπίστε ανάλογα παραδείγματα και στα παραμύθια.
3. Το στοιχείο της **μεταμόρφωσης** είναι ένας «κοινός τόπος» πολλών παραμυθιών και παραδόσεων.
(α) Σε ποια κείμενα της ενότητας το βρίσκουμε και από τι προκαλείται συνήθως; Ποιο παραμύθι αποτελεί εξαίρεση σ' αυτόν τον κανόνα;
(β) Αναζητήστε το παραμύθι «Οι αγριόκυκνοι» του Χ. Κ. Άντερσεν και συγκρίνετέ το με το λαϊκό παραμύθι «9 αγριόκυκνοι και η ωραία Ελένη» (στη συλλογή: *Παραμύθια του λαού μας*, ανθολ. Γιώργος Ιωάννου, Ερμής, Αθήνα 1998). Σχολιάστε τις παρατηρήσεις σας με άξονα το στοιχείο της μεταμόρφωσης.
4. Να εντοπίσετε σε πόσα κείμενα αυτής της ενότητας γίνεται αναφορά στην **ξενιτειά**. Πού αλλού συναντήσαμε το ίδιο θέμα; Τι μας λέει η συχνή παρουσία του για την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση των ανθρώπων εκείνου του καιρού; Πώς η πραγματικότητα αυτή αξιοποιείται λειτουργικά στη δομή / πλοκή των παραμυθιών;
5. Σε ποια από τα παραμύθια της ενότητας βρίσκουμε το «**σχήμα των τριών**»; Από πού αλλού μας είναι γνωστό; Να συγκρίνετε τη λειτουργία του και να επισημάνετε πού είναι κυρίως «δομικό» (συστατικό στοιχείο της πλοκής) και πού «ρυθμικό» (ολοκληρώνει μια μετρική ενότητα). Παρατηρήστε τι συμβαίνει στα «Τρία μικρά λυκάκια» του Τριβιζιά.
6. Σε ποια παραμύθια αυτής της ενότητας ο αφηγητής (ο «παραμυθάς») εισχωρεί μέσα στη δράση και από «**εξωδιηγητικός**» γίνεται απροσδόκητα «**ενδοδιηγητικός**»; Τι εξυπηρετεί αυτή η τεχνική, αυτό το “κόλπο”; Τι συμβαίνει στο «Δρακοπαραμύθι» της Βαρελά;
7. Σε ποιο κείμενο συναντάμε την τεχνική του «**εγκιβωτισμένου**» παραμυθιού, έχουμε δηλαδή “παραμύθι μέσα στο παραμύθι”; Σχολιάστε αν αυτός ο εγκιβωτισμός είναι περιττός (μπορούσε και να λείπει) ή αναγκαίος και γιατί.
8. Σε ποιο παραμύθι επικρατούν οι **αρνητικοί («κακοί») ήρωες**; Πώς ερμηνεύετε αυτή την εξαίρεση; Τι θέλει να τονίσει;
9. Δείτε τα κείμενα όλης της ενότητας (δημοτικά τραγούδια, μύθους/θρύλους/παραμύθια) που προέρχονται από την ελληνική παράδοση και συγκρίνετε τη **γλωσσική μορφή** τους. Τι παρατηρείτε και πώς το εξηγείτε; Νομίζετε ότι οι γλωσσικές διαφορές (ποικιλίες) αδυνατίζουν ή ενισχύουν την αξία της λαϊκής λογοτεχνίας;

10. Να επισημάνετε τα **σήματα χρόνου** που υπάρχουν στα κείμενα της ενότητας: προσδιορίζουν επακριβώς *πότε, σε ποια εποχή* συμβαίνουν τα γεγονότα που περιγράφονται; Παρατηρήστε, επίσης, τι συμβαίνει με τις **ενδείξεις του τόπου**. Ποιες είναι οι γενικές διαπιστώσεις σας για τον *χωροχρόνο* του «κόσμου» των παραμυθιών; Προσπαθήστε να ερμηνεύσετε το γιατί.

[Ερευνητικά σχέδια εργασίας τύπου project]

1. Χωριστείτε σε ομάδες και συγκεντρώστε με την καθοδήγηση του/της εκπαιδευτικού σας από βιβλία, έγκυρες ηλεκτρονικές πηγές ή και από συγγενικά σας πρόσωπα (παππούδες, γιαγιάδες κ.ά.): **(α)** υλικό νεοελληνικών **παροιμιών και παροιμιόμυθων**, **(β)** άλλους **μύθους - θρύλους - παραδόσεις**, σαν αυτούς που μελετήσατε στην ενότητα, **(γ)** **γνωμικά δίστιχα και άλλα δημοτικά τραγούδια** με ανάλογο περιεχόμενο, **(δ)** δείγματα της **αρχαίας παράδοσης** (μύθους του Αισώπου, Ιστορίες του Ηροδότου). Αφού τα μελετήσετε, να τα συγκρίνετε σε κοινή παρουσίαση στην τάξη από την άποψη **i.** της θεματικής τους συγγένειας, **ii.** των μορφικών / δομικών γνωρισμάτων τους (ομοιότητες – διαφορές) **iii.** του αξιακού τους περιεχομένου (ηθικοδιδασκαλικός στόχος). Όσοι μαθητές και μαθήτριες προέρχονται από άλλες χώρες μπορούν να παρουσιάσουν, αν το επιθυμούν, ανάλογα δείγματα από τη λαϊκή παράδοση της ιδιαίτερης πατρίδας τους, διευρύνοντας έτσι το πεδίο της έρευνας και εμπλουτίζοντας τη σύγκριση με στοιχεία και από άλλες πολιτισμικές παραδόσεις.

2. Με βάση τους λαϊκούς ιστορικούς θρύλους και τα ιστορικά δημοτικά τραγούδια που μελετήσατε σε αυτή την ενότητα επιχειρήστε να ανασυνθέσετε το σχήμα «ιστορικής συνέχειας» που υπάρχει στην ελληνική λαϊκή συνείδηση. Ποιους αναγνωρίζει ο λαός ως «προγόνους» και ποιες ιστορικές περιόδους θεωρεί ως βασικούς κρίκους αυτής της συνέχειας; Συγκρίνετε την αντίληψη αυτή με το ποίημα του λόγιου ποιητή Κωστή Παλαμά «Ο Διγενής κι ο Χάροντας» (αρ. 18). Τι παρατηρείτε;

3. Συγκεντρώστε όσα περισσότερα λαϊκά, ευρωπαϊκά και μοντέρνα παραμύθια μπορείτε. Συνεργαστείτε σε ομάδες και αντιπαραβάλετε:

- τα λαϊκά ελληνικά παραμύθια με τα νεότερα ευρωπαϊκά (ιδίως όσα έχουν κοινή υπόθεση)
- τα «κλασικά» παραμύθια (λαϊκά και επώνυμα), με τα «μοντέρνα».

Ποια κοινωνικά-πολιτισμικά στοιχεία αποκαλύπτουν για την εποχή και τον τόπο παραγωγής τους;

4. Συνεργαστείτε σε ομάδες. **(α)** Φτιάξτε μια «τυπολογία» των παραδοσιακών Παραμυθιών, λαϊκών και επώνυμων, με βάση τα παρακάτω κριτήρια (τα «δρώντα πρόσωπα» να τα κατατάξετε εσωτερικά ανάλογα με το είδος τους: άνθρωποι – ζώα – φυτά – αλλόκοτα ή υπερφυσικά πλάσματα):

Δρώντα πρόσωπα ¹	Πρωταγωνιστές ²	Μαγικά μέσα ³	Δώρα – Έπαθλα ⁴

¹ Δρώντα πρόσωπα/Χαρακτήρες (ό,τι συμμετέχει στη δράση, ανεξάρτητα αν είναι άνθρωπος ή όχι): π.χ. ψάρι, δράκος, μητριά, μάγος κ.λπ.

² Πρωταγωνιστές/Κύριοι ήρωες (σύμφωνα με τα διακριτικά τους χαρακτηριστικά: επάγγελμα, ηλικία, κοινωνική θέση κ.λπ.), π.χ. ράφτης, βασιλοπούλο, ορφανή κ.ά.

³ Μαγικά μέσα: π.χ. φίλτρο, δαχτυλίδι, τζίνι κ.λπ.

⁴ Δώρα/Επαθλα: π.χ. χρυσάφι, γάμος, άνοδος στον θρόνο κ.λπ.

(β) Φτιάξτε μια ακόμη τυπολογία, κατατάσσοντας αυτή τη φορά τα δρώντα πρόσωπα σύμφωνα με τον «ρόλο» τους, τη λειτουργία τους σε κάθε παραμύθι (μπορεί σε κάποια να μην υπάρχουν όλοι οι ρόλοι, ή σε άλλα ένα δρων πρόσωπο να έχει περισσότερες λειτουργίες/ ρόλους):

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ	εντολέας ¹	πληροφοριοδότης / δωρητής μαγικ. μέσων ²	πρωταγωνιστής/ πρωταγωνίστρια	ανταγωνιστής/ ανταγωνιστές	βοηθός/ συναγωνιστής	ψεύτικος ήρωας ³
Κυρ Λάζαρος						
Ραφτάκος						
Ορφανή						
Σιχούνα						
Αλαντίν						
άλλα						

¹ Εντολέας: αυτός που δίνει την εντολή ή θέτει τη δοκιμασία, π.χ. βασιλιάς

² Πληροφοριοδότης / Δωρητής μαγικών μέσων: αυτός που παρέχει στον ήρωα βασικές πληροφορίες στο ταξίδι του ή του χαρίζει ένα μαγικό μέσο, π.χ. μια γριά, μια μάγισσα, ένα ξωτικό κ.ά.

³ Πσεύτικος ήρωας: εμφανίζεται στη θέση του πραγματικού ήρωα ή δείχνει άλλο απ' αυτό που είναι (στο τέλος ξεσκεπάζεται).

(γ) Συνδυάστε τους δύο Πίνακες για να απαντήσετε στα ακόλουθα ερωτήματα:

- Συγκρίνετε τον «κόσμο» των παραμυθιών με τη ρεαλιστική πραγματικότητα. Τι διαπιστώνετε; Ποιες είναι οι πιο χαρακτηριστικές διαφορές (τα «ειδοποιά» του γνωρίσματα);
- Συγκρίνετε την αρχική κατάσταση των πρωταγωνιστών με τη θέση τους μετά τη δοκιμασία που περνούν (καθώς και την κατάληξη του «ψεύτικου ήρωα»). Τι παρατηρείτε; Πώς συνδέεται αυτή η έκβαση με τη στερεότυπη κατακλείδα των παραμυθιών; Τι πόθο αλλά και ποιο ηθικό δίδαγμα εκφράζει η ευχή του παραμυθά προς τους ακροατές και αναγνώστες;
- Τι παρατηρείτε για τη δράση των ζώων και των άλλων μη ανθρώπων «πλασμάτων»; Ποια απ' αυτά συνήθως είναι «συνεργοί» (βοηθοί) και ποια «ανταγωνιστές»; Τι υποδηλώνει αυτή η αντίθεση για τη σχέση των ανθρώπων με τα στοιχεία της φύσης αλλά και τις διάφορες «εξωλογικές» δυνάμεις που ξεπερνούν την ανθρώπινη αντίληψη και λογική;

χιούμορ
και
λογοτεχνία

Α. ΤΟ ΧΙΟΥΜΟΡ ΣΤΗ ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

- Κυπριακά σκωπτικά
- Κοζανίτικα σκωπτικά
- Κ. Σκόκος, «Σατιρικά επιγράμματα»
- Φ. Ραμπελαί, Γαργαντούας [απ.]

1. Μελετήστε τα κυπριακά και τα κοζανίτικα δημοτικά ως προς:
(α) το περιεχόμενο: τι αποδεικνύει ότι τα κοζανίτικα δημοτικά τραγούδια είναι «σκωπτικά», πιο τολμηρά από τα αντίστοιχα κυπριακά;
(β) τη γλωσσική μορφή: ποια στοιχεία (επαναλαμβανόμενα) ξεχωρίζουν το κοζανίτικο - βορειοελλαδικό ιδίωμα από το κυπριακό; Ποιο φωνολογικό γνώρισμα (στη χρήση των *φθόγγων*) δείχνει ότι το πρώτο είναι «στεριανό» και «του Βορρά», ενώ το δεύτερο «ανοιχτό» – νησιωτικό;
2. Εξετάστε τον μετρικό ρυθμό των κυπριακών και κοζανίτικων δημοτικών. (α) Παρατηρήστε ποιες συλλαβές -μονές ή ζυγές- τονίζονται σε καθένα απ' αυτά και σχολιάστε ποια τάση επικρατεί, εμφανίζεται στα περισσότερα ποιήματα. (β) Προσδιορίστε το μέτρο των ποιημάτων (για να το βρείτε, μετρήστε τις μετρικές συλλαβές κάθε στίχου μέχρι τον τελευταίο μετρικό τόνο και προσθέστε μία συλλαβή). Να συνδυάσετε τις παρατηρήσεις σας επισημαίνοντας ομοιότητες και διαφορές μεταξύ τους (παρατηρήστε και το αν οι στίχοι τους τονίζονται στη λήγουσα ή στην παραλήγουσα).
3. Στο δημοτικό «Ο Κανάρης» το θέμα είναι ο θάνατος και το ξόδι ενός «πρωτοπαλίκαρου»: (α) ποια στοιχεία του στιχουργήματος ανατρέπουν τη σοβαρότητα τόσο του γεγονότος όσο και του προσώπου δίνοντας χιουμοριστική διάσταση στο θέμα; (β) Συγκρίνετε τον «Κανάρη» με τα σατιρικά επιγράμματα του Σκόκου και συζητήστε τις παρατηρήσεις σας ως προς τον τρόπο που ο ανώνυμος λαϊκός δημιουργός και ο επώνυμος σατιρικός συγγραφέας χειρίζονται το ίδιο θέμα.
4. Ποιο μορφολογικό-συντακτικό στοιχείο εντείνει τον ρυθμό, αλλά και τονίζει το κωμικό αποτέλεσμα, στον «Κανάρη», και με ποιο τρόπο επιτυγχάνεται αυτή η κωμικότητα;
5. Να συγκρίνετε το κοζανίτικο «Κόρη μου θα σι παντρέψου» με το παρακάτω διαλεκτικό ποίημα του Δημήτρη Λιπέρη, «Η Γιαλλούρα» από την άποψη της δομής (πώς εξελίσσεται η ιστορία) αλλά και από την άποψη του περιεχομένου, και σχολιάστε τις παρατηρήσεις σας.

Η Γιαλλούρα

Η μητέρα της Γιαλλουρούς ξυπνά τη νύκτα από κρότους που ακούει έξω από το σπίτι. Η Γιαλλουρού φροντίζει αμέσως να την καθησυχάσει, λέγοντας κάθε φορά πως είναι και ένα ζώο του σπιτιού. Η μάνα της αποφασίζει να κοιμηθεί και η Γιαλλουρού βγαίνει στη αυλή όπου συναντά τον αγαπημένο της που έκανε τους θορύβους. Τότε, ακούει τη φωνή της μάνας της να φωνάζει «αχ, κόρη μου, αυτός είναι ο χοίρος, το άλογο και ο ταύρος, που σε έχει αγκαλιασμένη»;

- Βρα Γιαλλουρού, άκου, φακκούν¹. - Μανά, έν το καπρέτιν²
το γέριμον τζείντο δοιρίν^{2α},
τζιάμα πεινάσει νακκουρίν³,
κάμνει το σπίτιν φέτιν⁴.

- Μμα, κόρη, ττακκουρούν⁵ πολλά. - Έν τ'απαρίν⁶ αλώπως⁷
τζείντο συζίνιν⁸ τζαί διψά,
σκαλίζει τζαί πορτοκλωτσά⁹
τζαί ὄσσειται πκιόν ο τόπος.

- Κόρη, ψίχου¹⁰ τζιέν βούριστρον. - Έν το ταυρίν σιούρου¹¹
τζιέν σύγκοντα η κατσελλού
πον την εδδοινιασες αλλού¹²
τζιέβαλέν την ποβούρου¹³.

- Τούτον έν πλάσμαν, ττακκουρά. - Ούσσου πκιον τζαί φοούμαι.
Μεν τζιέν το ζώδκιον¹⁴ του σπιδκιού
του γέρημου τ' αλακαδικού¹⁵
βρίξει¹⁶ πκιόν τζιεν τζοιμούμαι.

Έβριξεν η μανούλλα της... Τζιέθώρες την γιαλλούραν¹⁷
να ὄνοσσει¹⁸ μεσ' την αυλήν
τζαί μάτσου μάτσου πκιόν φιλίν
με τζείνον που 'ττακκούραν.

Πάνω σε τζείντην σταλαμήν¹⁹ που κρούζει τζιανασταίννει
την μαν τζαί την αληθινήν
τρεμουσασμένην μιαν φωνήν
άκουσεν να ξεβαίννει.

- Α, που να σ' έχω στον Θεόν, κόρη μ', αγκαλεμένην·
Έν τούτος ζώδκιον τζιαπαρίν
τζαί το δοιρίν τζαί το ταυρίν
που σ' έῶ' αγκαλιασμένην;

Από τη συλλογή *Τζυπρωτικά τραγούδια*, 1923

¹ φακκούν: χτυπούν· ^{2,2α} καπρέτιν, δοιρίν: γουρούνη· ³ νακκουρίν: λίγο· ⁴ φέτιν: άνω κάτω· ⁵ ττακκουρούν: χτυπούν, κάνουν θόρυβο· ⁶ απαρίν: άλογο· ⁷ αλώπως: μάλλον· ⁸ συζίνιν: το ψαρό άλογο· ⁹ πορτοκλωτσά: κλωτσάει συνεχώς· ¹⁰ ψίχου: σαν· ¹¹ σιούρου: σίγουρα· ¹² πον την εδδοινιασες αλλού: που δεν την έδεσες αλλού (με το σχοινί)· ¹³ τζιέβαλέν την ποβούρου: άρχισε να την κυνηγά· ¹⁴ ζώδκιον: στοιχειό· ¹⁵ αλακαδικού: μαγανοπήγαδου· ¹⁶ βρίξει: σόπα· ¹⁷ γιαλλούραν: γαλανομάτα· ¹⁸ να ὄνοσσει: να ξεχυθεί (μψ.), να ορμήσει· ¹⁹ την σταλαμήν: τη στιγμή

6. Σε ποιο/ποια από τα κείμενα της ενότητας «Λαϊκή παράδοση» συναντήσατε μια ανάλογη «κλιμακωτή» δομή, όπως στα παραπάνω ποιήματα, να παράγει κωμικό αποτέλεσμα;
7. Να συγκρίνετε τους δύο πρώτους στίχους του δημοτικού «Ου Ψύλλους» με το υπόλοιπο ποίημα. Τι παρατηρείτε; Το περιεχόμενό του τους επαληθεύει; Γιατί νομίζετε, τότε, τους λέει ο ποιητής; Τι αποτέλεσμα προκαλεί;
8. Ποια είναι τα εξωπραγματικά και ποια τα ρεαλιστικά στοιχεία στο δημοτικό τραγούδι «Ου Ψύλλους»; (α) Τι τύπο κοινωνίας φανερώνουν τα ρεαλιστικά στοιχεία του ποιήματος; Να στηρίξετε την απάντησή σας σε συγκεκριμένες λέξεις του κειμένου. (β) Ποιο είναι το χαρακτηριστικό που κάνει ακόμη και τα ρεαλιστικά να φαίνονται παράλογα, κωμικά; Τι κατορθώνει με αυτή τη «μείξη» ο ποιητής;
9. Ποιο είναι το κοινό γνώρισμα και ποια η διαφορά στα πρόσωπα/«χαρακτήρες» που περιγράφονται στο κοζανίτικο σκωπτικό τραγούδι «Στης ακρίβειας τον καιρό» και στον «Γαργαντούα» του Ραμπελαί; Τι πιστεύετε κάνει τις δύο αυτές περιγραφές να προκαλούν γέλιο;
10. Να συγκρίνετε τον τίτλο του σκωπτικού δημοτικού «Στης ακρίβειας τον καιρό» με το περιεχόμενό του: η σχέση μεταξύ τους τονίζει τον κωμικό χαρακτήρα του τραγουδιού και πώς;
11. Ποιο εύρημα βρήκε ο ανώνυμος λαϊκός ποιητής για το σκωπικό τραγούδι «Στης ακρίβειας τον καιρό»; Αν γράφατε εσείς ένα τραγούδι για της «ακρίβειας τον καιρό» σήμερα, τι εύρημα θα χρησιμοποιούσατε; Δοκιμάστε να το φτιάξετε...
12. (α) Από το κοζανίτικο δημοτικό «Κόρη μου θα σι παντρέψου» λείπει ένα κομμάτι. Δοκιμάστε να το συμπληρώσετε, στη μορφή των προηγούμενων στροφών, ξεκινώντας το έτσι: «Θα σου δώσω τσοπανάκι (βοσκό).....» (δεν χρειάζεται να διατηρήσετε το ιδίωμα, αρκεί να τηρήσετε τη μετρική μορφή και τον ρυθμό). (β) Το παραπάνω τραγούδι τελειώνει με τους στίχους:

Θα σι δώσω τζιομπανάκι
 έμορφο παλικαράκι.
 Όλη μέρα με τ' αρνάκια
 και το βράδυ τα σκαμνάκια

Να τους συγκρίνετε με τη δική σας παραλλαγή. Γιατί πιστεύετε στο τελευταίο τούτο κομμάτι δεν έχουμε απάντηση της κόρης; Τι υποδηλώνει αυτό για την αντίδρασή της στην καινούρια προσφορά της μητέρας της;

- «Ο άγγελος εβόα»
- Ν. Χότζας, «Μετάνοιες»
- Τζ. Γκουαρέσκι, «Λαθροθηρία» [απ.]

1. Τι προκαλεί το αστείο στο δημοτικό «Ο άγγελος εβόα»; Είναι άραγε ανεπίτρεπτο; Να συγκρίνετε τον παπά του «Ο άγγελος εβόα» με τον Δον Καμίλο στη «Λαθροθηρία» του Γκουαρέσκι: ποια επιπλέον στοιχεία «αντικανονικής συμπεριφοράς» για έναν ιερέα ανακαλύπτουμε στο δεύτερο κείμενο;
2. Να συγκρίνετε τον παπά τού «Ο άγγελος εβόα» με τον Δον Καμίλο στη «Λαθροθηρία» του Γκουαρέσκι: ποια επιπλέον στοιχεία «αντικανονικής συμπεριφοράς» για έναν ιερέα ανακαλύπτουμε στο δεύτερο κείμενο;
3. Να συγκρίνετε την ευτράπελη ιστορία «Μήπως αρχίσει τις μετάνοιες» του Χότζα με τη «Λαθροθηρία» του Γκουαρέσκι: ποιες ομοιότητες εντοπίζετε στην τεχνική (στον τρόπο που παράγεται το αστείο) και ποιες διαφορές στη δομή τους;
4. Με τι σας μοιάζει περισσότερο η ιστορία του Χότζα: με χιουμοριστικό διήγημα ή ανέκδοτο; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας με συγκεκριμένα στοιχεία της μορφής του κειμένου. Να αποδείξετε, επίσης, με στοιχεία από το κείμενο γιατί η ιστορία του Χότζα ανήκει στην παράδοση της λαϊκής ευτράπελης διήγησης και όχι στην επώνυμη χιουμοριστική λογοτεχνία.
5. (α) Πώς φανερώνεται στη μορφή, στη δομή των κειμένων «Ο άγγελος εβόα» και «Λαθροθηρία» η αντίθεση ανάμεσα στους βασικούς πρωταγωνιστές τους; (β) Να συγκρίνετε τη χρήση του «και» στο λαϊκό στιχούργημα με το σχήμα παραλληλισμού λόγων - έργων μεταξύ των άσπονδων εχθρών Δον Καμίλο και Πεπόνε στο αφήγημα του Γκουαρέσκι. Τι παρατηρείτε; Η λειτουργία τους στα κείμενα αυτά είναι η αναμενόμενη από τη συνηθισμένη χρήση τους στην καθημερινή γλώσσα;

- «Ο Γιαννάκης κι ο Δεσπότης»
- «Ο Καραγκιόζης γραμματικός» [απ.]

1. Τι ακριβώς λέει ο Γιαννάκης στον Δεσπότη στην τελευταία φράση της ομώνυμης λαϊκής διήγησης και τι είναι αυτό που κατά τη γνώμη σας την κάνει κωμική; Ποιο είναι το σοβαρό μήνυμα που βγαίνει από αυτό το γλωσσικό παίγνιο;
2. Να συγκρίνετε το γλωσσικό μάθημα της διήγησης «Ο Γιαννάκης και ο Δεσπότης» με την υπαγόρευση των γραμμάτων στον «Καραγκιόζη γραμματικό»: τι προκαλεί το γέλιο στη δεύτερη περίπτωση; Ποιος ή ποιοι γίνονται στόχοι της διακωμώδησης εδώ;
3. Ποια στοιχεία στη μορφή της στιχομυθίας Ζαμπαλαγά – Καραγκιόζη συμβάλλουν στο κωμικό αποτέλεσμα;

B. ΤΟ ΧΙΟΥΜΟΡ ΣΤΗΝ ΕΠΩΝΥΜΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

■ «Ο Καραγκιόζης γραμματικός» [απ.]

■ Α. Χατζηαδάμος, «Ο Φσήκουας»

■ Ν. Τσιφόρος, «Λόγοι τιμής»

1. Να συγκρίνετε το αποτέλεσμα που προκαλεί το παιχνίδι-με-τις-λέξεις στον «Καραγκιόζη γραμματικό» με τη γλωσσική μορφή στον «Φσήκουα» του Α. Χατζηαδάμου αλλά και η χρήση της αργκό στο «Λόγοι τιμής» του Τσιφόρου. Τι παρατηρείτε;
2. Θεωρείτε ότι η επιλογή του Χατζηαδάμου να γράψει τον «Φσήκουα» στην κυπριακή διάλεκτο είναι τυχαία; Για να απαντήσετε, δοκιμάστε να μεταγράψετε το κείμενο στην κοινή νεοελληνική και συγκρίνετε το αποτέλεσμα από την άποψη του κωμικού αποτελέσματος που παράγεται. Κάντε το ίδιο και για τη «Γιαλλούρα» του Λιπέρτη. Τι παρατηρείτε;
3. Αν είχατε έναν «μετρητή κωμικότητας», ποιο πράγμα θα θεωρούσατε πιο αστείο στο διήγημα του Τσιφόρου «Λόγοι τιμής»;
4. Ποια είναι τα πολιτιστικά στοιχεία αλλά και οι αξίες (ο «κώδικας τιμής») που εξάγονται από το αφήγημα του Τσιφόρου και σε ποια εποχή μπορούμε να τοποθετήσουμε το αφήγημα με βάση αυτά;
5. Να συγκρίνετε τη μάγικη αργκό του πρωταγωνιστή στο «Λόγοι τιμής» του Τσιφόρου με την αργκό που χρησιμοποιείτε μεταξύ σας: ποιες διαφορές και ποιες ομοιότητες εντοπίζετε;

■ Γ. Φυλακτού, «Ουρές»

■ Δ. Ψαθάς, *Μαντάμ Σουσού* [απ.]

■ Μποστ, «Μια νύχτα στον Αιγάλεω» [απ.]

■ Φρ. Γερμανός, *Ευθυμογραφήματα* [απ.]

1. Τα κείμενα του Φυλακτού και του Ψαθά αναφέρονται στην ίδια ιστορική περίοδο αλλά περιγράφουν την κοινωνική πραγματικότητα από δύο διαφορετικές σκοπιές: να τις συγκρίνετε μεταξύ τους (α) ως προς την απόσταση, την απόκλιση που παρουσιάζουν από τη ρεαλιστική πραγματικότητα, (β) από την άποψη του κωμικού αποτελέσματος που παράγουν: σε ποια περίπτωση αισθάνεστε ότι έχουμε «μαύρο χιούμορ» και σε ποια ότι έχουμε ανελέητη γελοιοποίηση (γέλιο μέχρι δακρύων); Πώς συσχετίζονται το (α) και το (β) μεταξύ τους;
2. Ποιες μικροαστικές συμπεριφορές και ήθη των Νεοελλήνων ελέγχονται στα κείμενα των Μποστ, Φρ. Γερμανού και Γ. Φυλακτού, και ποιας κοινωνικής τάξης οι συνήθειες διακωμωδούνται στη «Μαντάμ Σουσού» του Ψαθά;
3. Να συγκρίνετε το παιχνίδι-με-τους-αριθμούς στο ευθυμογράφημα του Μποστ «Μια νύχτα στον Αιγάλεω» και στο «Μεσημβρινή ανάπαυσις» του Φρ. Γερμανού: τι υπαινίσσεται η αμφισημία τους στο πρώτο και τι στο δεύτερο; Σε ποιο από τα δύο ευθυμογραφήματα θεωρείτε το εύρημα των αριθμών πιο αστείο, και γιατί;

■ Γ. Φυλακτού, «Ουρές»

■ Κ. Ντελόπουλος, «Ο θείος Αριστείδης» [απ.]

1. Να συγκρίνετε το απόσπασμα από το μυθιστόρημα του Ντελόπουλου με τις «Ουρές» του Φυλακτού από την άποψη της σχέσης μεταξύ των συζύγων. Τι παρατηρείτε; Σε ποια περίπτωση θεωρείτε πιο ήπια τη σάτιρα των «συζυγικών ηθών» και πώς το αιτιολογείτε;
2. Αν έπρεπε να σκιαγραφήσετε τον χαρακτήρα του θείου Αριστείδη, ποια θα ήταν η μεγαλύτερη δυσκολία που θα συναντούσατε διαβάζοντας το κείμενο του Ντελόπουλου;
3. Σε κάποιο σημείο ο μικρός Άκης λέει: «δεν μπορώ να καταλάβω τους μεγάλους που μιλάνε λατινικά»: τι ακριβώς εννοεί, και ποιος άλλος ήρωας αυτής της ενότητας θα μπορούσε να πει το ίδιο πράγμα;
4. Αναζητήστε το ευθυμογράφημα της Έλενας Ακρίτα «Οικογενειακό τραπέζι» (δημοσιεύτηκε στην εφημ. *Τα Νέα του Σαββατοκύριακου*, 14/6/2008 - μπορείτε να το βρείτε π.χ. στην ιστοσελίδα: <http://agonigrammi.wordpress.com/2009/04/21/%CE%B7-%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%B3%CE%AD%CE%BD%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%BC%CE%BF%CF%85/>), και συγκρίνετέ το με τον «θείο Αριστείδη» του Ντελόπουλου εντοπίζοντας τα κοινά τους στοιχεία.
5. Ποιος «βλέπει» και ποιος «αφηγείται» την ιστορία στο κείμενο του Ντελόπουλου και της Ακρίτα; Η θέση του μέσα στο αφήγημα είναι κεντρική ή περιθωριακή, και γιατί; Πώς κρίνετε εσείς τη σημασία αυτής της ματιάς (είναι ασήμαντη ή αποκαλυπτική) σε ό,τι αφορά τους χαρακτήρες και τις σχέσεις μεταξύ των μεγάλων στο αφήγημα;
6. Να συγκρίνετε τη «γλώσσα» των μεγάλων με τη «γλώσσα» των μικρών αφηγητών στα κείμενα του Ντελόπουλου και της Ακρίτα: (α) Από πού φαίνεται η υποκριτική συμπεριφορά των μεγάλων (που άλλα λένε, άλλα σκέφτονται και άλλα εννοούν); (β) Προσπαθήστε να εντοπίσετε στοιχεία ειρωνείας στον «αφελή» τρόπο με τον οποίο τα παιδιά-αφηγητές περιγράφουν τις πράξεις και τα λόγια των μεγάλων.
7. Με ποια άλλη ενότητα του βιβλίου σας συνδέονται τα κείμενα του Ντελόπουλου και της Ακρίτα; Να εντοπίσετε με ποια κυρίως κείμενα από την ενότητα αυτή «συνομιλούν» και να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.

- **Α. Χατζηαδάμος, «Ο Φσήκοντας»**
- **Κοζανίτικο, «Ου Ψύλλους»**
- **Α. Τσέχοφ, «Ένα αλογίσιο επίθετο»**
- **Β. Μιχαηλίδης, «Σπουδαία ανακάλυψις»**

1. Σε ποιο κοινό εύρημα στηρίζονται τα κείμενα των Τσέχοφ, Μιχαηλίδη και Χατζηαδάμου, για να προκαλέσουν το γέλιο; Να συγκρίνετε τα κείμενα μεταξύ τους και να επισημάνετε τις βασικότερες διαφορές ως προς τον χειρισμό αυτού του ευρήματος.
2. Σε ποιο ακόμα κείμενο της ενότητας υποδηλώνεται μια ανάλογη σχέση;
3. Το κείμενο του Τσέχοφ έχει ως βασικό θέμα του ένα «παιχνίδι με ονόματα». Σε ποια άλλη ενότητα του βιβλίου βρήκαμε κείμενα με ένα τέτοιο θέμα;
4. Να συγκρίνετε το κοζανίτικο τραγούδι «Ου Ψύλλους» με το αφήγημα ο «Φσήκοντας» του Χατζηαδάμου από την άποψη της δημιουργικής φαντασίας (επινοητικότητας) των δημιουργών τους. Τι σας κάνει εντύπωση;
5. Πώς θα κατατάσσατε τα κείμενα των Τσέχοφ, Μιχαηλίδη, Χατζηαδάμου και το κοζανίτικο δημοτικό «Ου Ψύλλους», σύμφωνα με τον βαθμό επινόησης (φαντασίας) που παρουσιάζουν οι ιστορίες τους, αρχίζοντας από το πιο ρεαλιστικό;
6. Στα κείμενα του Μιχαηλίδη και του Χατζηαδάμου, τι είναι εκείνο που δείχνει πως το πρώτο συνομιλεί με (και παρωδεί) μια λογοτεχνική παράδοση, ενώ το δεύτερο ότι δομείται και κινείται στο όριο μεταξύ πραγματικότητας και παραλόγου με τον τρόπο που συχνά συμβαίνει στα ανέκδοτα; Αποδείξτε το με συγκεκριμένα στοιχεία από τα δύο κείμενα.

- **Δ. Ποταμίτης, «Αχαρνιώτες» [απ.]**
- **«Ο Καραγκιόζης γραμματικός» [απ.]**

1. Να συγκρίνετε τα θεατρικά κείμενα «Ο Καραγκιόζης γραμματικός» και «Αχαρνιώτες» ως προς τη μορφή τους και εντοπίστε ομοιότητες και διαφορές. Προσπαθήστε να εντοπίσετε τι τα διαφοροποιεί από τα υπόλοιπα πεζά ή ποιητικά αφηγηματικά κείμενα αυτής της ενότητας (π.χ. το διήγημα του Τσέχοφ ή το ποίημα του Μιχαηλίδη κ.ά.).
2. Να συγκρίνετε τον διάλογο Λάμαχου – Δικαιοπόλη στους «Αχαρνιώτες» του Ποταμίτη με τον παρακάτω ποιητικό διάλογο Αθανάσιου Χριστόπουλου – Γεώργιου Σακελλάριου, και επισημάνετε κοινά στοιχεία ως προς τη δομή και το περιεχόμενό τους.

Αθανάσιος Χριστόπουλος	Γεώργιος Σακελλάριος
«Βαρελοθήκη»	«Βιβλιοθήκη αντί της Βαρελοθήκης»
<p> Έξω, έξω τα βιβλία. Στη φωτιά η φλυαρία. Λέξεις, λόγοι, όλα κάτω· τι του κάκου τα φυλάττω; Τον Απόλλωνα τους ρίξε και τες Μούσες όλες πνίξε. Την πικρή τους δάφνη καύσε κι απ' τους κόπους πλέον παύσε. Βάλε Βάκχον και Μαινάδες και βαρέλια μυριάδες, να γενεί βαρελοθήκη η χρυσή βιβλιοθήκη. Ο κισσός ας πρασινίσει και το κλήμα ας ανθίσει, να γλυκάνει το σταφύλι τα πικρά μου τούτα χείλη. Μη με λέγεις καλαμάρι, μόν' κανάτα, μόν' πιθάρι. Μη καντήλι μόν' κροντήρι¹ και γαβάθα και ποτήρι. Θέλω, θέλω να καθίσω, να χαρώ να ευθυμήσω με τον Βάκχον μου τον φίλον στις βαρέλας μου τον τύλον². </p>	<p> Έξω, έξω τα κροντήρια, έξω πλόσκες¹ και ποτήρια! Κούπες, στάμνες, όλα κάτω· τι του κάκου τα φυλάττω; Τον Διόνυσόν τους ρίξε, τες Μαινάδες, τ' όλες πνίξε. Τον πικρόν κισσόν τους καύσε και από την μέθην παύσε. Εις τον Ελικώνα τρέξε, με τες Μούσες χάρου, παίξε. Καύσε την βαρελοθήκη σύστησε² βιβλιοθήκη. Ο κισσός ας μη βλαστήσει και το κλήμ' ας μη καρπίσει. Μη πικράνει το σταφύλι της φρονήσεως τα χείλη. Μη, μη πλόσκα, μη πιθάρι, μόν' χαρτί και καλαμάρι. Μόν' βιβλίον, μη κροντήρι, μόν' κοντύλι, μη ποτήρι. Κι έτσι πλέον να καθίσεις, να χαρείς, να ευθυμήσεις με τας Μούσας τας θεάς σου και με τον Απόλλωνα σου. </p>
<p> ¹ κροντήρι: κανάτι· ² τύλον: πάμα </p>	<p> ¹ πλόσκες: παγούρια· ² σύστησε: φτιάξε </p>

Σπύρος Κοκκίνης, *Ανθολογία νεοελληνικής σατιρικής ποίησης*, Εστία, Αθήνα 1981

Γ. Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗ και ΤΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

■ «Σατιρικά επιγράμματα»

1. Να συγκρίνετε τα σατιρικά επιγράμματα του Σκόκου με τα ακόλουθα από την αρχαιοελληνική και λατινική παράδοση και να εντοπίσετε κοινά θέματα:

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Ένας πατέρας ζήτησε από τον Αρίστιππο να διδάξει τον γιο του.

Ο φιλόσοφος ζήτησε αμοιβή 500 δραχμές. Ο πατέρας θεώρησε υπερβολικό το ποσό.

– «Με τόσα χρήματα», είπε, «θα μπορούσα να αγοράσω ένα ζώο».

– «Αγόρασε», είπε ο Αρίστιππος, «κι έτσι θα έχεις δύο».

Ένας φαλακρός έβριζε τον Διογένη. Ο φιλόσοφος γύρισε και του είπε:

«Δεν σου ανταποδίδω τις βρισιές, αλλά θα ήθελα να πω ένα «μπράβο» στις τρίχες σου, γιατί απαλλάχτηκαν από ένα κακορίζικο κεφάλι».

Παρακινούσαν τον Φίλιππο τον Μακεδόνα να εξορίσει κάποιον που τον κακολογούσε. Ο Φίλιππος απάντησε:

– Δεν είστε καλά!! Θέλετε να τον στείλω να με κατηγορεί και σ' άλλα μέρη;

Ο Διογένης ζητούσε ελεημοσύνη από ένα άγαλμα. Όταν τον ρώτησαν γιατί κάνει κάτι τέτοιο απάντησε:

– Εξασκούμαι στο να μην απογοητεύομαι από την αναισθησία των ανθρώπων.

Είπε κάποιος στον Αρίστιππο ότι η Λαΐδα δεν τον αγαπά, αλλά προσποιείται ότι τον αγαπά. Ο Αρίστιππος απάντησε:

«Ούτε το κρασί ή το ψάρι με αγαπούν, εγώ όμως τα απολαμβάνω».

Ρώτησε κάποιος τον Αντισθένη τι είδους γυναίκα θα ήταν κατάλληλη για γάμο. Ο φιλόσοφος του είπε:

«Το πράγμα είναι δύσκολο. Αν παντρευτείς ωραία, θα την έχεις με άλλους κοινή, αν άσχημη, θα είναι σαν να σου επέβαλαν ποινή».

Σωκράτης Γκίκας, *Αρχαία ελληνικά ανέκδοτα*, Σαββάλας, Αθήνα 2001

ΛΑΤΙΝΙΚΑ

Κοϊντιλιανός

Αυτό θα πει συνέπεια!

Όταν η Φαβία είπε πως ήταν τριάντα ετών,

ο Κικέρωνας απάντησε: «Είναι αλήθεια· την ακούω που το λέει εδώ και είκοσι χρόνια».

Μαρτιάλης

Τι γιατρός τι νεκροθάφτης!

Μέχρι πριν λίγο ο Δίαυλος ήταν γιατρός·

τώρα είναι νεκροθάφτης: ό,τι κάνει ως νεκροθάφτης, το 'κανε και ως γιατρός!

Λατινικά Β' Ενιαίου Λυκείου, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2006

2. Τι μας λένε τα παραπάνω παραδείγματα για τους Αρχαίους;

3. Να συγκρίνετε τα επιγράμματα του Σκόκου με τα ακόλουθα του Άνθου Ροδίνη (α) από την άποψη των θεμάτων, καθώς και της γλωσσικής και μετρικής τους μορφής. (β) Ποιο από τα παρακάτω στιχουργήματα μας επιτρέπει να προσδιορίσουμε αναμφίβολα την καταγωγή του Ροδίνη;

Αφανείς ήρωες

Όλοι εσείς που στήνετε με δόξες και τιμές
στους μάρτυρες και ήρωες μεγάλες προτομές
να τόχετε υπ' όψιν σας σαν έρθει κι η σειρά μου
για τα δεινά που τράβηξα από την πεθερά μου
μα προτομή να στήσετε και εις εμέ τον τάλα
και τα εξής να γράψετε με γράμματα μεγάλα:
«Θύμα αγρίας πενθεράς μεγαλομάρτυς κι ήρωας
μετέστη προς τον Κύριον και...ανεπαύθη πλήρως!!»

Οι βουλευταί μας

Δικαίως, αναγνώστα μου, μα και πολύ ευλόγως
έξω και μέσα στην Βουλήν πολύς γίνεται λόγος
περί της αναπτύξεως του τόπου ολοκλήρου,
της Μεσαράς, της Πιτσιλιάς, του Φαρμακά, της Κλήρου,
της Λεμεσού, της Λάρνακος και γενικώς των πόλεων,
πασών των κοινοτήτων μας κι όλων των κωμοπόλεων,
που ποιο είναι το μέλλον των ακόμη δεν γνωρίζουν
και όλας τας ελπίδας των στους βουλευτάς στηρίζουν,
σ' αυτούς που σαν τους Άτλαντες τα βάρη μας βαστάζουν
και παραμένουν άγρυπνοι την ώρα που... νυστάζουν!

Άπλυτα...!

Εσχάτως, αναγνώστα μου, κατέστη φανερόν
σπατάλη ότι γίνεται μεγάλη στο νερόν,
εφ' ω και οι αρμόδιοι απηύθυναν εκκλήσεις
μετά φειδούς να γίνεται του ύδατος η χρήση,
διότι, ο μη γένοιτο, εάν μας λείψει τώρα
θα βγουν καμπόσα... άπλυτα, ως γεγονός, στη φόρα!

Άνθης Ροδίνης, *Με το φανάρι του Διογένη*, σάτιρα, Κύπρος, 1967-68.

4. Σε ποια από τα παραπάνω επιγράμματα, του Σκόκου και του Ροδίνη, η σάτιρα έχει κοινωνικο-πολιτική αιχμή; (Μπορείτε να αναζητήσετε στην *Ανθολογία σατιρικής ποίησης* του Κοκκίνη και άλλα σατιρικά ποιήματα με αντίστοιχη θεματολογία). Προσδιορίστε τα σημαντικότερα κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα «της επικαιρότητας» που θίγουν.

5. Τα επιγράμματα αυτά έχουν γραφτεί πολλές δεκαετίες πριν. Πώς κρίνετε το περιεχόμενό τους; είναι ξεπερασμένο ή ακόμα επίκαιρο; Σε τι πιστεύετε οφείλεται αυτό:

στην τέχνη των δημιουργών τους ή στη διαιώνιση των προβλημάτων που τίγονται σ' αυτά;

6. Δοκιμάστε να γράψετε κι εσείς ένα σατιρικό επίγραμμα παίρνοντας αφορμή από ένα επίκαιρο θέμα της σχολικής, οικογενειακής, κοινωνικής ζωής.

■ Παρωδίες: Ν. Τσιφόρος – Μποστ – Φ. Ραμπελαί – Μ. Θεοβάντες

1. Να εντοπίσετε στην παρωδία του Τσιφόρου «Περί της Ελενάρας της κουκλάρας» όλα εκείνα τα στοιχεία (γλωσσικά, πολιτιστικά, πλοκής κ.ά.) που παρεμβάλλει ο συγγραφέας στο σώμα του αρχαίου μύθου «προσαρμόζοντάς» τον στην πραγματικότητα της εποχής του και στο δικό του ιδίωμα.
2. Να συγκρίνετε την παρωδία του Τσιφόρου με το ρεμπέτικο «Ο Πάρης» και να επισημάνετε τη σχέση που έχουν μεταξύ τους από όλες τις δυνατές απόψεις (γλώσσας, υπόθεσης, νεωτερικών στοιχείων ως προς τον αρχαίο μύθο κ.λπ.)

Ο Πάρης (ρεμπέτικο)

Τον Πάρη αγαπητικό σαν έπιασ' η Ελένη
της είπ' η Αθηνά, μωρή τρανός καυγάς θα γένει.

Κι οι μάγκες ξηγηθήκανε να κάψουνε την Τροία
να τιμωρήσουνε τον τζε μαζί με την κυρία
που κάνανε την αρπαγή εν πλήρη μεσημβρία¹.

Για μια γυναίκα άμυαλη ρημάξαν τα λιμάνια
και δέκα χρόνια μείνανε τόσες κυρές χαρμάνια²
και δέκα χρόνια μείνανε οι πιο 'μορφες χαρμάνια.

Εκεί ήτανε ο Αχιλλεύς το πρώτο κουτσαβάκι³
εκεί το μούτρο ο Οδυσσεύς πούφτιαξε τ' αλογάκι,
τσοντάρησε⁴ κι ο Δούρειος και πήρανε τη μάχη.

Αιτία ήταν η τιμή που χάθηκε η Τροία
το δείξαν οι αρχαίοι μας πούχαν πυγμή κι αντρεία
κι αρχίζει πια η Οδύσσεια μα είν' άλλη ιστορία.

Τάσος Σχορέλης, *Ρεμπέτικη Ανθολογία*, Πλέθρον, Αθήνα 1977

¹ εν πλήρη μεσημβρία: μέρα μεσημέρι· ² χαρμάνια: εδώ, χωρίς τους άντρες τους, ασυντρόφευτες· ³ κουτσαβάκι: στη μάγικη αργκό, το πρώτο παλληκάρι, λεβέντης· ⁴ τσοντάρησε: συνέβαλε, βοήθησε

3. Επιχειρήστε να γράψετε κι εσείς, αν θέλετε, μια παρωδία σε ποίημα ή πεζό, με θέμα την «Οδύσσεια» ολοκληρώνοντας τη σειρά των παραπάνω παρωδιών (Τσιφόρου, ρεμπέτικο).
4. Τι το απρόβλεπτο παρουσιάζει το κείμενο του Μποστ «Ηρακλής Μαινόμενος» ως προς την περιγραφή της παράστασης στην Επίδαυρο; Κεντρική θέση στην περιγραφή αυτή κατέχει ένα λογοπαίγνιο: με ποιας λέξης την κυριολεκτική και μεταφορική σημασία «παίζει» ο Μποστ; Να επισημάνετε τα σχετικά σημεία του κειμένου που το αποδεικνύουν.
5. Στο δεύτερο μέρος του κειμένου του ο Μποστ «βλέπει» τον Ηρακλή στη σημερινή Αθήνα: (α) ποιος «τύπος» άνδρα παρωδείται στην περιγραφή του Ηρακλή από τον Μποστ; (β) Να προσδιορίσετε, στην τελευταία παράγραφο του κειμένου, τι ο Μποστ «εκσυγχρονίζει» παρωδώντας για να ελέγξει τη σημερινή κοινωνική κατάσταση στην Αθήνα.
6. Να συγκρίνετε τον «Ηρακλή» του Μποστ με το παρακάτω ποίημα του Μανούσου Φάσση: (α) ποια στοιχεία της σύγχρονης ελληνικής πραγματικότητας εντοπίζετε στην παρωδία αυτή; (β) Αντιπαραβάλετε τα κατορθώματα του Ηρακλή στα κείμενα-παρωδίες του Μποστ και του Φάσση με τους πρωτότυπους άθλους του αρχαίου μυθικού ήρωα: ποια στοιχεία διασώζονται, ποια έχουν ανανεωθεί και ποια είναι εντελώς καινούρια;

Μανούσος Φάσσης, Οι άθλοι του Ηρακλέους

Ήτανε ένα μικρό κουκλί
που το φωνάζαν Ηρακλή,
ενούς χρονού, τριάντα κιλά
κι ένα αυτοκίνητο κυλά.

Τριώ χρονώ ήτανε όντως
ένας αληθινός Τζιμ Λόντος¹.

Ήξερε τζούντο και καράτε
συγχρόνως σπούδαζε στα ΚΑΤΕ,
αλλά στα γράμματα ατυχώς
ήταν κουμπούρας ο φτωχός.

Όμως θεριό με τέτοια μπράτσα,
νωρίς νωρίς βγήκε στην πιάτσα.
Λύγιζε σίδερα, αλυσίδες,
κι έδερνε αράδα πασοκτσήδες.

Έπνιξε και πεντέξι φίδια
κι αμέσως λέει: «φέρτε απ' τα ίδια!»
Έτρωγε ογδόντα αυγά μελάτα
κι ογδόντα παγωτά κασάτα.

Μια μέρα έπνιξε – ω, λα, λα –
σαρανταοχτώ κοτόπουλα.
(Αυτά που είπαν Στυμφαλίδες
οι Όμηροι κι οι Σοφοκλήδες).

Μπροστά του όλοι στέκαν σούζα.
Κι όταν πλημμύρισε η χαβούζα
κι είδαν με τίποτα δεν κλει²,
φωνάξανε τον Ηρακλή.

Επάλαιψε σκληρά, σα σκύλος,
όπως τα γράφει κι ο Αισχύλος.
Σαράντα μέρες και σαράντα
νύχτες, καθάρισε τα πάντα.

Του φώναζαν «Γεια σου μπουλντόζα».
Κι αυτός σεμνός, χωρίς καν πόζα³.
(Α, τέτοιους άθλους, τόσα κλέη⁴,
δε γνώρισε ούτε ο Κάσιους Κλαίη⁵).

Ήρωες τέτοιους βγάζει η Ελλάδα
χιλιάδες χρόνια τώρα αράδα,
κορμιά όλο νιάτα και υγεία
μαζί με κόπρους του Αυγεία.

Αυτό παιδιά μου θα πει ΕΛΛΑΣ,
όχι άρτζι μπούρτζι και λουλάς⁶.

Μανούσος Φάσσης, *Παιδική Μούσα*, Αμοργός, χ.τ., χ.χ.

¹ **Τζιμ Λόντος**: φημισμένος Έλληνας αθλητής της πάλης που απέκτησε μεγάλη φήμη στην Αμερική· ² **κλει**: κλείνει· ³ **πόζα**: στάση και ύφος ακατάδεχτα, «στημένης» και προσποιητής υπερηφάνιας ή σοβαρότητας· ⁴ **κλέη**: δόξα· ⁵ **Κάσιους Κλαίη**: διεθνούς φήμης Αφροαμερικανός πυγμάχος που ασπάστηκε τον μουσουλμανισμό και είναι γνωστός με το όνομα Μωχάμετ Άλι· ⁶ **άρτζι μπούρτζι και λουλάς**: στερεότυπη έκφραση που δηλώνει την ανακατωσούρα, το μπέρδεμα, τη σύγχυση

7. Πώς συσχετίζονται οι τελευταίοι στίχοι της ρεμπέτικης παρωδίας «Ο Πάρης» με τους αντίστοιχους από τους «Άθλους τους Ηρακλέους» του Φάσσης; Σε ποιο ακόμη κείμενο αυτής της ενότητας βρήκαμε να θίγεται το θέμα της «τιμής» με κριτική-σκωπική διάθεση; Να συγκρίνετε και να σχολιάσετε τις απόψεις που διατυπώνονται για το θέμα αυτό και στα τρία κείμενα.
8. Να συγκρίνετε τις παρωδίες «Ο Πάρης» και «Οι άθλοι του Ηρακλέους» από την άποψη του ρυθμού:
(α) σε τι μέτρο είναι γραμμένο το ρεμπέτικο και σε τι το ποίημα του Φάσσης; (για να το προσδιορίσετε, μετρήστε τις μετρικές συλλαβές κάθε στίχου μέχρι τον τελευταίο μετρικό τόνο και προσθέστε μία συλλαβή)
(β) Παρατηρήστε τις ομοιοκαταληξίες στα δύο ποιήματα: ποιο διαθέτει πιο «πλούσια» (περίτεχνη) ομοιοκαταληξία; Δώστε μερικά παραδείγματα που να το αποδεικνύουν [«πλούσια» χαρακτηρίζεται η ομοιοκαταληξία μεταξύ λέξεων που δεν ανήκουν στο ίδιο μέρος του λόγου, ή στο ίδιο γένος και αριθμό, ή είναι «απρόοπτη», μη αναμενόμενη]
9. Ποια είναι τα κοινά στοιχεία ανάμεσα στα κείμενα του Μποστ και του Φάσσης για τον Ηρακλή και στον «Γαργαντούα» του Ραμπελαί, και ποιο κυρίως προκαλεί το γέλιο;
10. Να συγκρίνετε τα παραπάνω κείμενα με τον «Δον Κιχώτη» του Θερβάντες: τι στην περίπτωση του συγκεκριμένου ήρωα προκαλεί το γέλιο; Εντοπίστε τα σημεία του αποσπάσματος που βρήκατε περισσότερα αστεία.
11. Θεωρείτε ότι ο στόχος του συγγραφέα Θερβάντες ήταν απλώς να φτιάξει έναν ήρωα «για γέλια (και για κλάματα)»; Ποιος πιστεύετε ήταν ο σατιρικός στόχος του πίσω από τον χαρακτήρα (την καρικατούρα) αυτού του ανθρώπου;

[Ομαδοσυνεργατικές Ασκήσεις – Διαθεματικές Δραστηριότητες]

A. ΤΟ ΧΙΟΥΜΟΡ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Μελετήστε στην Ανθολογία σατιρικής ποίησης του Σπύρου Κοκκίνη τα σατιρικά ποιήματα «Γιατί τα τάλαρα τα λένε τάλαρα» (σσ. 59-62), «Είδα... ένα όνειρο» (σσ. 144-146), «Η Δευτέρα Παρουσία» (σσ. 175-176), «Το κάτω-κάτω τι είναι η γη;» (σ. 176): τι έχει αλλάξει στη σκηνοθεσία και στη σκοπιά σε σύγκριση με τη «Λαθροθηρία» του Γκουαρέσκι και το δημοτικό «Ο άγγελος εβόα»;
2. Να εντοπίσετε στο διαδίκτυο και να διαβάσετε το χιουμοριστικό αφήγημα του Δ. Ψαθά, «Η τσάντα και το τσαντάκι»: (α) ποια είναι η δομική-μορφική αντιστοιχία του με τη «Λαθροθηρία» του Γκουαρέσκι; (β) με ποια άλλα κείμενα αυτής της ενότητας συνδέεται ως προς το θεματικό του περιεχόμενο;
3. Διαβάστε το διήγημα του Γ. Βιζυηνού «Διατί η μηλιά δεν έγινε μηλέα» (στην έκδοση: Γ. Μ. Βιζυηνού, *Τα διηγήματα*, Ίδρυμα Κώστας και Ελένης Ουράνη, Αθήνα 1991) και συγκρίνετέ το με τη λαϊκή διήγηση «Ο Γιαννάκης κι ο Δεσπότης». Ποιον τύπο παιδαγωγού σας θυμίζουν οι χαρακτήρες του δασκάλου και του δεσπότη από την ενότητα «Σχολικά – Παιδικά χρόνια»;
4. Στο «Ο Γιαννάκης κι ο Δεσπότης» ο Δεσπότης «διορθώνει» τη φυσική γλώσσα του παιδιού αντιπροτείνοντας πιο “κόσμες” εκφράσεις. Ο Μπαρμπα-Γιώργος, από την άλλη, στον «Καραγκιόζη γραμματικό» ζητάει το γράμμα του να πάει «κλαφτό»: να αντιπαραβάλετε τις δύο αντιλήψεις για τη γλώσσα (για τη σχέση μορφής – περιεχομένου) και να τις αιτιολογήσετε με γνώμονα την κοινωνική προέλευση των δύο χαρακτήρων, τους «κόσμους» που αντιπροσωπεύουν.
5. Τι ανατρέπεται στο διήγημα του Τσιφόρου «Λόγοι τιμής» σε σύγκριση με τον «Καραγκιόζη γραμματικό», αλλά και με το «Ο Γιαννάκης και ο Δεσπότης», αναφορικά με την κοινή αντίληψη για τη σχέση μορφωμένων – αγράμματων; Πόσο συμβάλλει, κατά τη γνώμη σας, η ανατροπή αυτή στον κωμικό χαρακτήρα του αφηγήματος; Εντέλει, πρόκειται για μια «αστεία» ή για μια σοβαρή ανατροπή;
6. Να εντοπίσετε στην ενότητα κείμενα γραμμένα σε άλλο «κώδικα» από τη συνηθισμένη γλώσσα και συσχετίστε την πρακτική αυτή με την καθημερινή σας ζωή. Ποια αναγκαιότητα πιστεύετε ωθεί «αυτόματα» επιμέρους κοινωνικές ομάδες (τους νέους, τους ανθρώπους του κοινωνικού περιθωρίου, τις μειονότητες κ.λπ.) να χρησιμοποιούν ειδικούς κώδικες για να επικοινωνούν μεταξύ τους και τι είναι εκείνο που δίνει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά σε κάθε τέτοια «γλώσσα»;
7. Με βάση τις γνώσεις σας από την αρχαία γραμματεία και με τη βοήθεια του/της εκπαιδευτικού σας, προσπαθήστε να επισημάνετε ποια στοιχεία από τις κωμωδίες του Αριστοφάνη έχουν περάσει μέσα στη διασκευή «Αχαρνιώτες» του Δημήτρη Ποταμίτη.
8. Με τη βοήθεια του/της εκπαιδευτικού σας αναζητήστε, είτε σε βιβλία είτε σε έγκυρες ηλεκτρονικές πτυχές, και άλλες πτυχές του χιούμορ των Αρχαίων, πέραν αυτών που είδατε στην ενότητα, και σχολιάστε τις σε σχέση με την εικόνα που έχετε σχηματίσει

από το σχολείο ή τα ακούσματά σας για τον «κλασικό κόσμο» και τη γραμματεία του. Τι διαπιστώνετε; Πώς συμβάλλει η γνώση αυτών των πτυχών στην κατανόηση του αρχαίου κόσμου;

9. Να εντοπίσετε στα σατιρικά ποιήματα που μελετήσατε τις επαγγελματικές – κοινωνικές ομάδες και συμπεριφορές που σατιρίζονται σε αυτά. Τι παρατηρείτε για την ταξική «θέση» αυτών των ομάδων (γενικά είναι υψηλή ή χαμηλή στην κοινωνική ιεραρχία;) και τι σας λέει αυτό για την επιλογή του κωμικού στόχου, την προτίμηση δηλαδή που δείχνουν οι λαϊκοί και επώνυμοι δημιουργοί για διακωμώδηση ειδικά αυτών των ομάδων;
10. (α) Αντιπαραβάλλοντας τις συμπεριφορές που ελέγχονται στα κείμενα των Μποστ, Φρ. Γερμανού, Γ. Φυλακτού και Δ. Ψαθά, τελικά η «διαφορά των τάξεων» αποκάλυπται τόσο μεγάλη ως προς τα ήθη και τη συμπεριφορά των ανθρώπων που τις εκπροσωπούν;
(β) Η ένταση του κοινωνικού ελέγχου, μέσω της διακωμώδησης των συμπεριφορών αυτών, είναι η ίδια στα παραπάνω κείμενα; (Για να απαντήσετε, εντοπίστε τον τρόπο που ο κάθε συγγραφέας επιλέγει, για να διακωμωδήσει – σατιρίσει – ειρωνευτεί το θέμα του/το αντικείμενο της κριτικής του).
11. Σε ποια κείμενα της ενότητας αυτής γίνεται αναφορά στις σχέσεις αντρών – γυναικών; Να τα συγκρίνετε και με τα ακόλουθα σατιρικά ποιήματα από την *Ανθολογία Κοκκίνη*: «Εις μίαν παρλαδόραν» (σ. 69), «Πώς επλάσθηκε η γυναίκα» (σσ. 92-93), «Η γυναίκα μου» (σσ. 165-166), «Λύσσα» (σ. 146), «Εις άστατον εραστήν» (σ. 75), καθώς και με τα ποιήματα του Γ. Σκαρίμπα «Βοϊδάγγελος πρώτος» (σ. 222) και «Ο καμπούρης» (σ. 223).
(α) Να καταδείξετε «κοινούς τόπους» αλλά και διαφορές «τόνου» στην κωμική παρουσίαση αντρών / γυναικών.
(β) Σε ποια από τα κείμενα αυτά αισθάνεστε ότι οι σχέσεις των δύο φύλων σατιρίζονται από την «αντρική σκοπιά», σε ποια από τη «γυναικεία» και σε ποια σας φαίνεται πως η κριτική είναι ισόρροπη;
12. Αφού χωριστείτε σε δύο ομάδες, να διακρίνετε στα κείμενα που μελετήσατε: η α' ομάδα, γύρω από ποια ζητήματα περιστρέφονται οι «κοινοί τόποι» της σάτιρας διαχρονικά · η β' ομάδα, τα επικαιρικά στοιχεία των κειμένων, τις πληροφορίες δηλαδή που δίνουν για τη συγκεκριμένη εποχή και τον τόπο όπου γράφονται (συνήθειες των ανθρώπων, στοιχεία νοοτροπίας, γούστα και χόμπυ, σχέσεις μεταξύ των φύλων, κοινωνικές διακρίσεις, σχέσεις εξουσίας κ.λπ.).
13. Εξετάστε συνολικά τα κείμενα αυτής της ενότητας: είναι τόσο «ελαφρά» όσο εκ πρώτης όψεως φαίνονται; Ποιο είναι το κοινό χαρακτηριστικό τους, ανεξάρτητα από τη μορφή και τους τρόπους που χρησιμοποιούν οι δημιουργοί τους για να προκαλέσουν το γέλιο; (Για να απαντήσετε σκεφτείτε τι κατά βάθος προκαλεί το αστείο, ποια είναι η πρόθεση του δημιουργού...).
14. Τόσο στα Παραμύθια, που είδαμε σε προηγούμενη ενότητα, όσο και στη λογοτεχνία του Κωμικού υπάρχει ένα κοινό στοιχείο, η αλλαγή κατάστασης: τι είναι

εκείνο που κάνει την αλλαγή αυτή να «χρωματίζεται» αλλιώς στα παραμύθια και αλλιώς στα χιουμοριστικά κείμενα, δηλαδή τι κάνει τη μεταβολή από την αρχική στην τελική κατάσταση ένα πράγμα σοβαρό στα πρώτα και αστείο στα δεύτερα;

15. Συνεργαστείτε σε ομάδες, επιλέξτε μία από τις κατηγορίες κειμένων αυτής της ενότητας ως πρότυπο (μορφής, γλωσσικής έκφρασης, κωμικού «τρόπου»: ευτράπελη διήγηση, σατιρικό επίγραμμα, παρωδία, ευθυμογράφημα κ.ο.κ.) και γράψτε, δραματοποιήστε ή σχεδιάστε σε μορφή κόμικ ένα δικό σας, επιλέγοντας οι ίδιοι τον σατιρικό σας στόχο (καθημερινότητα στη μεγαλούπολη, σχολικό περιβάλλον, ένας χαρακτηριστικός τύπος της παρέας, κάποιο γεγονός της ζωής σας κ.λπ.).

Β. ΤΟ ΧΙΟΥΜΟΡ ΣΕ ΑΛΛΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΕΧΝΗΣ / ΕΚΦΡΑΣΗΣ

- Μοιραστείτε σε ομάδες και μελετήστε τα σκίτσα από τη σειρά κόμικ του Αρχά Χαμηλές πτήσεις ή/και ...Με τον κηδεμόνα σου, καθώς και άλλα από τη σειρά της Μαφάλντας του Quino, που θα βρείτε είτε σε έντυπη μορφή είτε στο διαδίκτυο. Προσπαθείστε να εντοπίσετε τι προκαλεί το αστείο κάθε φορά: παιχνίδι της γλώσσας/ λογοπαίγνιο; παιχνίδι της σημασίας (μεταξύ κυριολεξίας και μεταφοράς); παιχνίδι επικοινωνιακού πλαισίου/περίστασης; άλλο;
- Συχνά στα γραπτά τους αλλά και στα διαγωνίσματα, μαθητές και μαθήτριες, άλλοτε για να καλύψουν την άγνοιά τους άλλοτε για να ελαφρύνουν το βαρύ κλίμα της εξέτασης, δίνουν χιουμοριστικές απαντήσεις, τα λεγόμενα «**μαργαριτάρια**». Δείτε μερικά τέτοια στον κατάλογο που ακολουθεί και συζητήστε τι είναι εκείνο που τα κάνει εύστοχα και δημοφιλή (Μπορείτε να ανατρέξετε και στο ξεκαρδιστικό βιβλίο του Δημήτρη Ν. Μαρκόπουλου, *Είτε παιδιάς Ελλήνων, είτε παιδιάς Βαρβάρων. Και τα δυο δε γίνεται!*, εκδ. Γνώση, ³1995, όπου συγκεντρώνεται πλήθος από τέτοια μαργαριτάρια, μικρών και μεγάλων).

Όταν ο Οδυσσέας γύρισε πίσω στην Ιθάκη, βρήκε τους είκοσι ανεμιστήρες και την Πηνελόπη να τους δουλεύει στο φουλ
(γυμνάσιο Κορινθίας, 1989)

- Η γυναίκα του Τσάρου λεγότανε Τσάρα.
Η κόρη του τσατσάρα
(από γυμνάσιο της Καρδίτσας, 1991)

- Την Οδύσσεια την έγραψε ο Οδυσσέας. Την Ιλιάδα ο Ιλιάδης

(γυμνάσιο Λαμίας, από διαγώνισμα Β΄ τάξης, 1969)

- Ο Κουστώ είναι ένας σύγχρονος Οδυσσέας, αλλά που δεν κατοικούσε στην Ιθάκη, και για το λόγο αυτό οι περιπέτειές του δεν λέγονται Οδύσσειες, αλλά Κουστωδίες (γραπτό υποψηφίου για τη Σχολή Αστυνομίας)

- Ο Λεωνίδας και οι Τριακόσιοι του ηπύθησαν, γιατί οι Θερμοπύλες ήταν πολυπληθέστεροι σε αριθμό (γυμνάσιο Αθίνας)

- Πρωτεύουσα της Κεϋλάνης είναι η Λιπτον Τι (γυμνάσιο Αθίνας)
- Ερώτηση: "Τι γνωρίζετε για τις εικονομαχίες;"
- Απάντηση: "Εικονομαχίες ήταν οι μάχες που έκαναν οι λαοί για τις εικόνες. Όποιος κέρδιζε τη μάχη κέρδιζε και τις εικόνες" (γυμνάσιο Αθίνας)

- Οι Δέκα Εντολές γράφτηκαν από τον Σινά και παραδόθηκαν στον Μωυσή στην Πλάκα. Ήταν όλες πέτρινες, αλλά σαφέστατες (γραπτό υποψηφίου για την Σχολή Αστυνομίας)

- Ενεργητική φωνή: Κυνηγώ τον λαγό.
- Παθητική φωνή: Ο λαγός με κυνηγάει. (γυμνάσιο Κορίνθου)

- Ο Ε. Λύτης και ο Σ. Εφέρης είναι και οι δύο Έλληνες ποιητές κατηγορίας νόμπελ (γυμνάσιο Αργοστολίου)

- Ο Κωνσταντίνος Καντάφης ήταν Έλληνας ποιητής που γεννήθηκε στη Λιβύη της Αλεξάνδρειας (γυμνάσιο Αθίνας)

- Τα 6 χαρακτηριστικότερα ζώα του Βόρειου Πόλου είναι 3 αρκούδες και 3 φώκιες (γυμνάσιο Αθίνας)

- Η μπανάνα στα ελληνικά γράφεται όπως και στα αγγλικά, δηλαδή με ένα μπα και δύο να (γυμνάσιο Θεσσαλονίκης)
- Το νερό ανακατεύεται με όλα τα υγρά, εκτός από το αίμα. Υπάρχει και παροιμία γι' αυτό.

ΤΟ ΓΡΑΜΜΑ - ΔΡΑΜΑ ΕΝΟΣ ΕΡΩΤΕΥΜΕΝΟΥ

Dear Soula,

Why do you κρατάς μουτρα με? Αφου you know + love you karga. Mexri yesterday we had gamo tis moments, don't mou tin spas tora. What allakse now? You don't goustareis me anymore? You have found a gomeno mori???? I believe that there is kanenas like me. Who is the tsoglan you goustareis and what exei more than me? Remember!!! Mitsous de masaei.

Ma why re Soula do you pikreneis me at this difficult moment of my life?

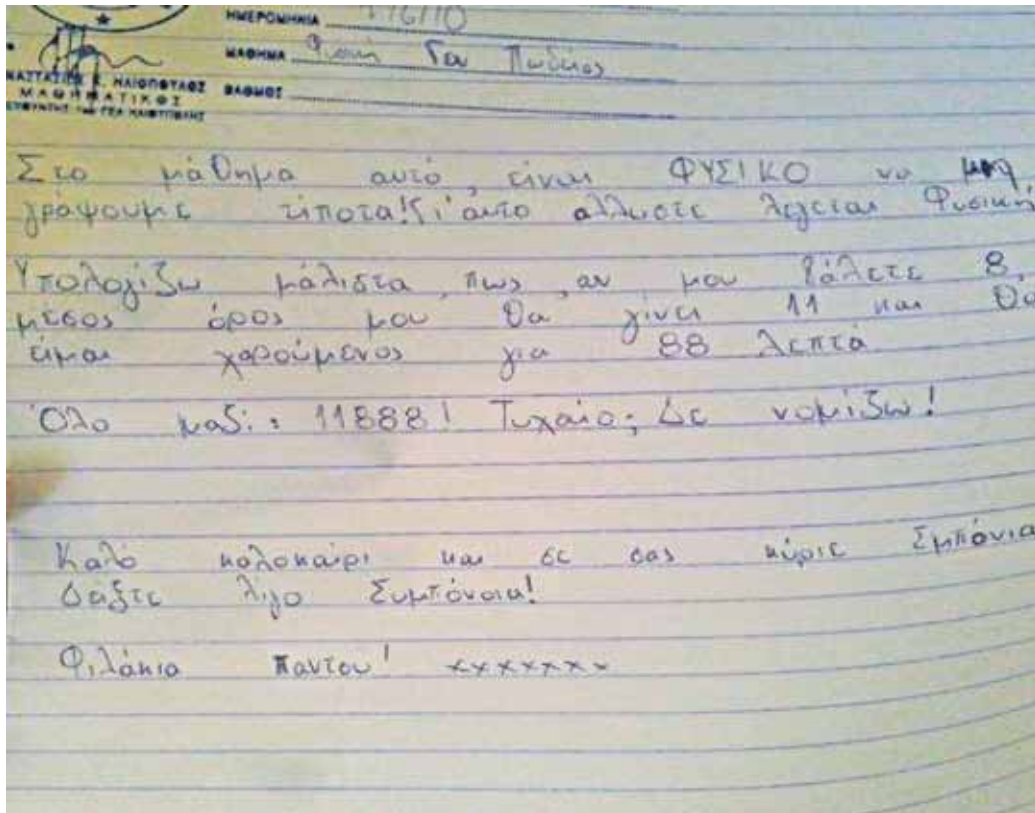
Αφου you know i have to mazepso elies. To FELEK MINE!!!!!!!

I don't want to kouraso you, but don't give to my nerves, giati i'll give you shoot. Mexri kai lessons agglikon you always wanted ekana, to see how much I am kapsouris with you.

Kisses,

Mitsos

ΤΥΧΑΙΟ; ΔΕΝ ΝΟΜΙΖΩ!

- Κάντε στην τάξη έναν «αγώνα» με **ανέκδοτα**, βραβεύοντας στο τέλος τα τρία καλύτερα και συζητήστε τι είναι εκείνο που τα έκανε να ξεχωρίσουν (μπορείτε, αν θέλετε, να αναθέσετε τον αγώνα σε συμμαθητές/τριες σας που θεωρείτε ως τους πιο πλακατζήδες, διαθέτουν δηλαδή αναγνωρισμένα καλή αίσθηση του χιούμορ).
- Το χιούμορ στην καθημερινή ζωή υπάρχει κυριολεκτικά γύρω μας: μια αστείοτερη πηγή είναι τα συνθήματα στους τοίχους (**γκράφιτι**) αλλά και διάφορες **πινακίδες** (σήμανσης, διαφήμισης κ.λπ.) με σχόλια που προκαλούν το γέλιο. Αναζητήστε μερικά απ' αυτά και παρουσιάστε τα/σχολιάστε τα στην τάξη
- Αν μπορείτε, δημιουργήστε με την ομάδα σας ένα βίντεο με τις πιο χιουμοριστικές κατ' εσάς **διαφημίσεις**. Να το προβάλλετε στην τάξη και να συζητήσετε με τους συμμαθητές σας τις τεχνικές που τις κάνουν αστείες.

[Ερευνητικά σχέδια εργασίας τύπου project]

1. Χωριστείτε σε δύο ομάδες: η πρώτη να συγκεντρώσει δημοτικά τραγούδια και διηγήσεις με σκωπτικό – σατιρικό περιεχόμενο και να τα ταξινομήσει με βάση το περιεχόμενό τους (μια πηγή είναι το βιβλίο του Στέφανου Δ. Ήμελλου, *Τα σατιρικά δημοτικά τραγούδια*, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 2000).

Η δεύτερη να κάνει το ίδιο με τα σατιρικά ποιήματα επώνυμων δημιουργών (όπως αυτά που περιλαμβάνονται στην *Ανθολογία* σατιρικής ποίησης του Σπύρου Κοκκίνη, Αθήνα 1981), ταξινομώντας τα επίσης με κριτήριο τον θεματικό - σατιρικό τους στόχο (σάτιρα χαρακτήρων, φυσικών και ηθικών ελαττωμάτων, της άρχουσας τάξης, συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων/επαγγελμάτων/θεσμών, οικονομικής αδικίας/κοινωνικής ανισότητας, ηθών, της κοινωνικής υποκρισίας, πολιτική σάτιρα, γλωσσικό ζήτημα κ.ο.κ.)

Στο τέλος να παρουσιάσετε συγκριτικά τα πορίσματα της δουλειάς σας στην τάξη, ώστε να φανούν **οι κοινοί τόποι** αλλά και **οι διαφορές** ανάμεσα στις δύο μεγάλες αυτές «φλέβες» του κωμικού, τη λαϊκή και την επώνυμη δημιουργία.

2. Διαβάστε το βιβλίο του Ν. Τσιφόρου *Ελληνική μυθολογία* (Ερμής, Αθήνα 1991) και συγκρίνετε τις ιστορίες του με τους πρωτότυπους μύθους στην *Ελληνική μυθολογία* του Ι. Θ. Κακριδή (Εκδοτική Αθηνών, 1986-87), παρουσιάζοντας στην τάξη τα πιο χαρακτηριστικά στοιχεία παρωδιακής αναμόρφωσης του μύθου από τον νεότερο συγγραφέα (για την εργασία αυτή είναι καλό να συνεργαστείτε **σε ζευγάρια** ανά αρχαίο μύθο / ιστορία Τσιφόρου).

3. Αναζητήστε το βιβλίο *Κωμωδίες και ατάκες στον ελληνικό κινηματογράφο*, Σιούρτης, Αθήνα 2004 με σενάρια του ελληνικού κωμικού κινηματογράφου και εξετάστε την **«έκφραση» του χιούμορ** στη δομή/πλοκή ενός κινηματογραφικού σεναρίου (ατάκες, προσφιλή θέματα διακωμώδησης κ.ά.), συγκρίνοντας με τα θεατρικά έργα που μελετήσατε στην ενότητα αυτή (Καραγκιόζης, κωμωδία Ποταμίτη) ή με άλλα που μπορείτε να εντοπίσετε (επιθεωρήσεις, stand up comedy [αυτοσχέδια κωμωδία] κ.λπ.)

4. Αναζητήστε ή θυμηθείτε θεατρικά έργα και κινηματογραφικές ταινίες, τηλεοπτικές σειρές, κινούμενα σχέδια, ελληνικά και ξένα, με κωμικό περιεχόμενο, όχι μόνο σημερινά αλλά και παλαιότερων εποχών: π.χ. ταινίες του «βωβού κινηματογράφου» (Τσάρλυ Τσάπλιν, Χοντρός – Λιγνός), ελληνικές κωμωδίες της δεκαετίας του '60, επιθεωρήσεις κ.ά.

Φτιάξτε έναν όσο γίνεται πιο πλήρη κατάλογο ανά εποχή και είδη. Αν υπάρχει δυνατότητα, προβάλετε ενδεικτικά μερικά αποσπάσματά τους και συζητήστε στην τάξη αν και τι αλλάζει στην αίσθηση του χιούμορ (α) **από εποχή σε εποχή**, (β) **από χώρα σε χώρα**, (γ) **από γενιά σε γενιά** (αναρωτηθείτε, με άλλα λόγια, αν ο «κώδικας» του χιούμορ είναι διαχρονικός, αν έχει εθνικότητα, αν υπάρχει παιδικό και ενήλικο χιούμορ).